

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R61:1985

Fysisk planering anpassad till glesbygd

Om generativ planering och lokalt utvecklingsarbete

Ulf Alexandersson
Per Erik Georgsson

K/mw

BYGGDOK

Sankt Eriksgatan 46
112 34 Stockholm
tel: 08-617 74 50
fax: 08-617 74 60

INSTITUTET FÖR
BYGGDOKUMENTATION

Accnr

Plac *See*

Byggforskningsrådet

R61:1985

FYSISK PLANERING ANPASSAD TILL GLESBYGD

Om generativ planering och lokalt
utvecklingsarbete

Ulf Alexandersson
Per Erik Georgsson

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 820679-8
från Statens råd för byggnadsforskning till K-Konsult,
Frösön.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R61:1985

ISBN 91-540-4396-4
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Liber Tryck AB Stockholm 1985

Innehåll

	Sid
INLEDNING	7
SAMMANFATTNING	9
1 PROBLEM OCH METODER	13
Bakgrund	13
Syfte	14
Metod	15
2 INVENTERING AV ÅTTA PROJEKT I JÄMTLANDS LÄN	17
Arbete och framtid i Föllinge kommundel	18
Häggenås Intresseförening	28
Frostvikens Turistförening	33
Utvecklingsarbete i Storsjö-Ljungdalen	40
Utvecklingsprogram i Bräcke kommun	48
Projekt Björnen	56
Projekt Hantverkshus Sikås	61
Aktionsgruppen Rädde Rossön	63
3 ANALYS AV DE INVENTERADE PROJEKTEN	69
Analysmetod	69
Processbeskrivande analys	69
Externa resurser, kommunens roll, kri- tiska lägen	74
4 GENOMGÅNG AV PLANER OCH BYGGNADSLOVS- ÄRENDE M M	79
Områdesplan för Lofsdalen	79
Byggnadsplan för fritidsbebyggelse i Böle, Ragunda kommun	80
Vävstuga och kaffeservering i Lillsved, Bergs kommun	81
Kombinationsföretag och fastighetsbildning	82
Enklare campingplatser	83

	Sid
5 INTERVJUER MED PLANERARE OCH POLITIKER	85
6 SLUTSATSER	91
Den fysiska planeringens roll i glesbygden	91
Principiell skillnad mellan traditionell fysisk planering och generativ planering	93
Olika typer av lokalt utvecklingsarbete och mobilisering	96
Vad bör en generativ planeringsprocess omfatta?	97
Vilka bör delta i planeringen?	99
Sektorsövergripande planering	100
Attityder och förhållningssätt hos den som deltar i planeringen	101
Avgränsning av delområden	102
Kunskap och underlag	103
Nya kunskaper	104
Effekter och resultat av en generativ planeringsprocess/lokalt utvecklingsarbete	106
Vilka resurser behövs personellt och ekonomiskt?	107
7 BEHOV AV FÖRÄNDRINGAR	109
Förändringar i den kommunala planeringsorganisationen	109
Förändringar i planeringens beslutsprocess	111
Förändringar i planeringens beskrivningssystem	113
8 EXEMPEL PÅ PLANERINGSPROCESS UTGÅENDE FRÅN ETT GENERATIVT SYNSÄTT	115
Planeringsprocessen	115
Kritiska lägen i processen	119
Dynamiken i processen	120

	Sid
9 ÖVERSIKTSPLAN FÖR BERGS KOMMUN - EXEMPEL FRÅN KOMMUNFÖRSÖK	123
Kommunens mål för den översiktliga plane- ringen	124
Övergripande mål för hela kommunen	126
Lokalt utvecklingsarbete	131
Mark- och vattenanvändning	134
Koppling mål - riktlinje, vägning riks- intresse - kommunala mål	136
Bebyggelse i jordbruksbyar, fastighets- bildningsfrågor	139
Kombinationssysselsättning, skyddsbestäm- melser	141
LITTERATUR	143

Inledning

Fysisk planering i glesbygden har hittills bedrivits efter i stort sett samma principer som planering av större tätorter och mer tätbefolkade delar av landet. Denna typ av planering har i glesbygdkommunerna alltmer upplevts som bristfällig och dåligt anpassad till de problem som finns i glesbygden. Inom flera kommuner har man därför både medvetet och omedvetet sökt andra former för sitt planeringsarbete.

Den här rapporten syftar till att belysa hittillsvarande erfarenheter inom Jämtlands län av en annorlunda syn på planeringen i glesbygd samt hur den kan förbättras och bli mer aktiv genom tillämpning av en generativ planeringsprocess. Projektets ansats var att belysa hur generativ planering kan användas som metod inom fysisk planering, men arbetet har succesivt visat nödvändigheten av att bedriva en mer allmän sektorsövergripande planering i glesbygden, där den traditionella fysiska planeringen är en av de berörda områdena.

Projektet har initierats av den kommungrupp som byggforskningsrådet inrättat i länet samt från mina egna erfarenheter av planeringsarbete i länet.

Till projektet har knutits en referensgrupp utsedd av byggforskningsrådet. I denna grupp har ingått Per Sjöstedt, länsstyrelsen i Jämtlands län, Harry Westermarck, Östersunds kommun, Lennart Olsson, Ragunda kommun, Lars Fladvad, Kommunförbundet, Karl-Ivar Kumm, Lantbruksuniversitetet. Ansvarig för forskningsprojektet inom byggforskningsrådet har varit Ingela Söderbaum.

Undertecknad har varit projektledare och till min hjälp har jag haft Per-Erik Georgsson, som genomfört den inledande inventeringen av åtta projekt från Jämtlands län med efterföljande analys.

De erfarenheter och slutsatser, som projektet succesivt resulterat i, har till vissa delar redan börjat tillämpas inom Bergs kommun, där jag är verksam som stadsarkitekt. Detta forskningsprojekt har delvis samordnats med ett annat utvecklingsprojekt, stött av byggforskningsrådet, nämligen försöksverksamhet rörande översiktsplanen enligt nya plan- och bygglagen - kommunförsök i Bergs kommun. De förslag och förbättringar vad gäller planering i glesbygden, som denna rapport redovisar, har utnyttjats i kommunförsöket och det pågående praktiska planeringsarbetet inom Bergs kommun.

Rapportens slutsatser bör kunna vara till nytta i det framtida översiktsplanarbetet enligt PBL främst i mindre glesbygdkommuner. Slutsatserna ligger väl i linje med lagförslagets intentioner rörande den framtida översiktliga planeringen.

Rapporten har disponerats på följande sätt. I kapitel 2 och 3 redovisas åtta projekt av generativ karaktär ifrån Jämtlands län samt en analys av de inventerade projekten. Denna inventering kompletteras i kapitel 4 och 5 med ytterligare problem och erfarenheter från praktiskt planarbete. Ovanstående redovisning bildar tillsammans med mina egna erfarenheter från praktiskt planeringsarbete underlag för de slutsatser som redovisas i kapitel 6 samt eventuella behov av förändringar i den kommunala planeringsorganisationen, beslutsprocessen och beskrivningssystemet, vilket återfinns i kapitel 7. I kapitel 8 redovisas en färdig generativ planeringsprocess. Erfarenheterna från detta projekt har, som tidigare nämnts, tillämpats i den översiktliga planeringen för Bergs kommun. Hur detta kommer till uttryck redovisas i kapitel 9.

Jag vill framföra ett tack till alla de personer som villigt ställt upp och diskuterat hittillsvarande erfarenheter och problem rörande fysisk planering i glesbygden samt hur planeringen bör formas för att verkligen vara till nytta och möjliggöra ett konstruktivt tillvaratagande av de idéer och kunskaper samt lokala resurser som finns i glesbygden.

Frösön i februari 1985

Ulf Alexandersson
Arkitekt SAR

Sammanfattning

Har glesbygden och de mindre kommunerna någon framtid? Kommer dessa områden att drabbas av en ny flyttningsvåg, eller kan den dämpning av befolkningsminskningen som skett under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet ytterligare förstärkas genom en aktiv planering som tillvaratar de resurser som kan utveckla glesbygden, fånga upp de kunskaper och idéer som finns hos invånarna samt - det viktigaste av allt - en planering som är nära kopplad till sysselsättningsproblematiken. För att uppnå detta måste planeringen bedrivas i mycket nära samarbete med de människor som berörs, lyfta fram planeringens utvecklande och konstruktiva del samt innebära att planeringen uppfattas som ett redskap till utveckling och förbättring för en by eller ett område i stället för något negativt och passiverande.

Projektets huvudsyfte har varit att belysa hur generativ planering kan användas som metod inom fysisk planering i glesbygd, utvärdera hur planeringsinstrumenten kan göras mer känsliga för lokala förhållanden, om generativ planering kan stimulera och aktivera till egna initiativ och projekt hos de människor planeringen berör samt peka på behov av en eventuell attitydförändring hos den planerande apparaten.

Ofta är det andra frågor än de traditionella markanvändningsproblemen som är viktiga att behandla. Rapporten visar därför på nödvändigheten av att bedriva en mer allmänt sektorsövergripande planering i glesbygden, där den traditionella fysiska planeringen är en av de berörda områdena.

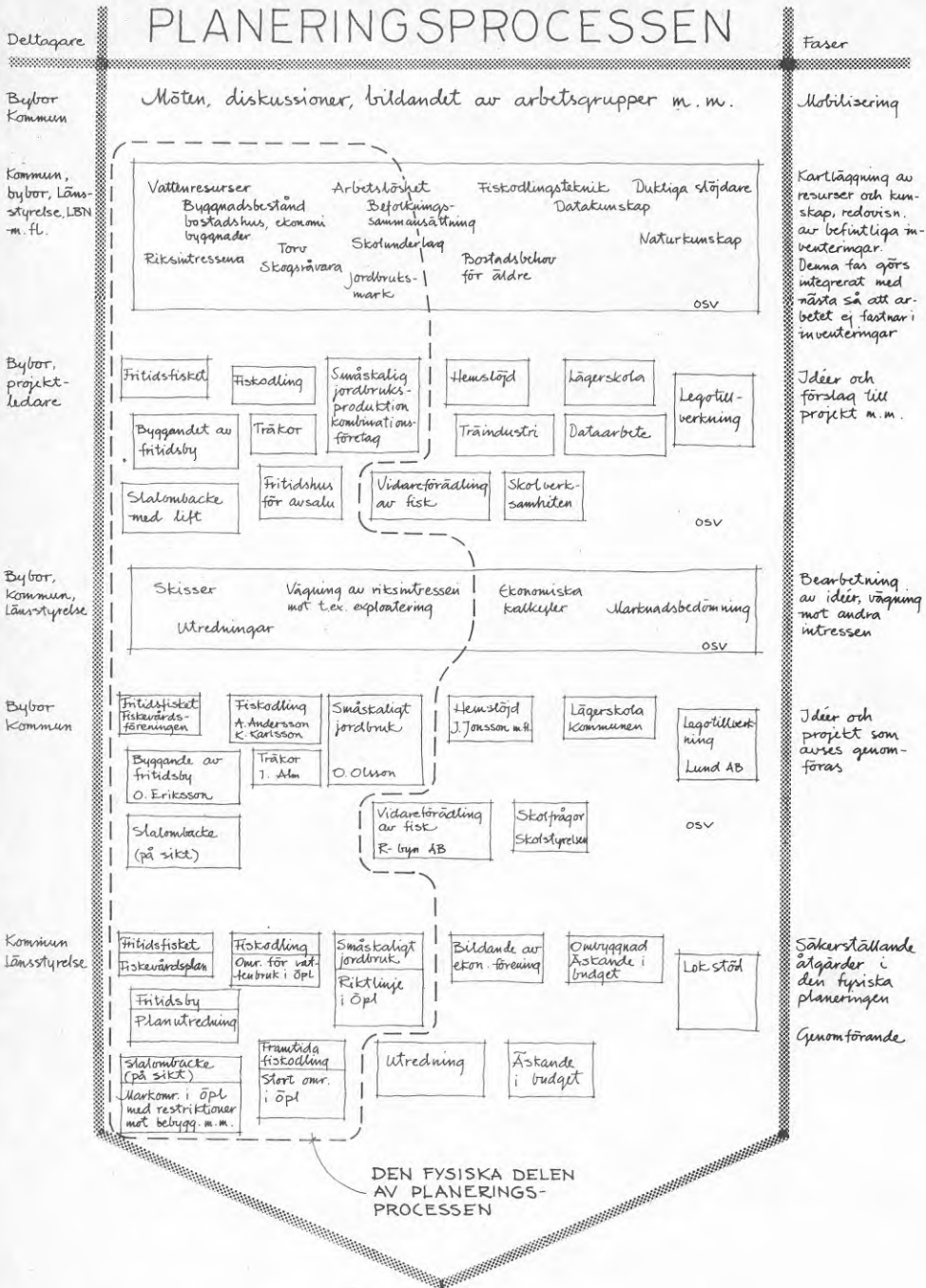
Åtta olika projekt inom Jämtlands län har inventerats. Gemensamt för dem alla är att genom en mobilisering av människor inom respektive områden söka alternativa lösningar på lokala problem, främst vad gäller sysselsättningen. Denna inventering har tillsammans med erfarenheter från planeringsarbete inom Jämtlands län legat till grund för slutsatserna. Slutsatserna bör kunna vara till nytta i det framtida översiktsplanarbetet enligt PBL, främst i mindre glesbygdskommuner. Rapportens slutsatser kan sammanfattas i följande punkter:

- Planeringsinsatser i glesbygden och de mindre kommunerna bör vara av mer allmän utvecklande karaktär och ej enbart inriktad på fysiska frågor.
- I en planering av generativ karaktär är själva planeringsprocessen i sig mycket viktig och utvecklande. Planeringen bör inriktas mot att både peka på möjligheter, undanröja hinder och lösa konflikter.

- Planeringsarbetet måste brytas ner i delområden som naturligt hör samman. Delområdena får ej vara för stora, människorna inom varje delområde måste känna att de hör samman.
- Planeringsarbetet, som kan ske i form av ett lokalt utvecklingsarbete, måste utgå från de krav, synpunkter m m som invånarna i delområdet formulerar. För att en generativ planeringsprocess skall komma till stånd fordras någon form av allmän mobilisering inom delområdet. Målet bör vara att försöka aktivera så många människor som möjligt till att delta i det lokala utvecklingsarbetet.
- I många fall torde själva planeringsprocessen initieras och drivas av kommunen. Därvid är det viktigt att kommunen agerar så att de som deltar i arbetet känner att de själva är med och tar initiativ och styr arbetet.
- Den generativa planeringsmetodiken bör i första hand vara sektorsövergripande men kan i och för sig tillämpas inom en sektor. Detta fordrar dock smidig och god samverkan inom den kommunala förvaltningen.
- För att uppnå en god effekt av ett lokalt utvecklingsarbete fordras att alla som deltar i arbetet har en positiv attityd och strävar efter att se möjligheter i stället för hinder. Förutom en mobilisering i området eller byn kan motsvarande mobilisering behöva åstadkommas inom kommunförvaltningen och hos de regionala myndigheterna. Ett lokalt utvecklingsarbete är ett lagspel där alla måste spela åt samma håll och är samspelade.
- För att underlätta ett successivt genomförande av de projekt och förslag som kommer fram i det lokala utvecklingsarbetet är det viktigt att kommunledningen aktivt deltar i arbetet.
- Omfattningen av en generativ planeringsprocess eller ett lokalt utvecklingsarbete måste i hög grad anpassas till det område man arbetar med. Vissa bestämda faser eller huvudmoment kan dock ställas upp. Bilden på sidan 12 redovisar i grafisk form själva planeringsprocessen, vilka som deltar i de olika momenten, dess olika faser samt vilken del av processen som kan hänföras till den mer renodlade fysiska planeringen.
- I planeringsprocessen inträffar några kritiska lägen som är viktiga att ha kunskap om. I introduktionen av ett lokalt utvecklingsarbete är det viktigt att skapa ett intresse för arbetet samt att försöka nå så många som möjligt till ett aktivt deltagande. Det är nödvändigt med ett successivt förverkligande av de idéer och projekt som arbetet resulterar i. Det är det bästa bränslet för proces-

sens fortskridande. Projekten måste snabbt förankras till en eller flera personer, annars resulterar arbetet endast i en pappersprodukt. Kommunen måste se till att visst ekonomiskt utrymme finns i budget då genomförandet ofta kräver någon form av kommunalt stöd. Samma bör om möjligt gälla de stödmöjligheter länsstyrelsen har att besluta om, såsom glesbygdstöd, lokaliseringsstöd o s v.

- För att nå ett lyckat resultat av ett lokalt utvecklingsarbete fordras antingen att en engagerad och drivande nyckelperson finns tillgänglig inom området eller att kommunen skaffar fram en projektledare med dessa egenskaper.
- Det behövs ej några stora förändringar av en kommuns planeringsorganisation för att kunna arbeta med lokala utvecklingsarbeten. Kommunala insatser i form av viss projektering, upprättande av kalkyler och stödansökningar etc är ofta mycket värdefullt.
- För att inte planeringsprocessen skall avstanna är det viktigt att successiva beslut tas allt eftersom projekten blir färdiga för genomförande. En flexibel beslutsprocess är därför viktig.
- Genomförandet av enskilda projekt kräver ofta att initialinvesteringarna hålls så låga som möjligt. Detta kan ibland innebära att den tillståndsgivande myndigheten måste göra en annorlunda tillämpning av lagar och normer än hittillsvarande för att projektet över huvud taget skall kunna komma till stånd. En alltför rigid tillämpning av gällande regelsystem kan utgöra oöverstigliga hinder för en utveckling i glesbygden.
- Förutom handlingar för respektive konkret projekt eller produkt "knoppar själva planeringsprocessen av" olika dokument för respektive sektor vid olika tidpunkter. Planeringen kan exempelvis resultera i ett behov av att lägga fast mark- och vattenanvändningen inom vissa områden, antingen i form av riktlinje i översiktsplanen, områdesbestämmelse eller detaljplan.
- I Bergs kommun bedrivs redan den översiktliga planeringen med lokalt utvecklingsarbete som grund. Detta har redovisats i den försöksverksamhet rörande översiktsplanen enligt PBL som Bergs kommun deltagit i.
- De slutsatser som finns i rapporten bör kunna vara till nytta i det framtida översiktsplanearbetet enligt PBL i andra glesbygdskommuner av Bergs karaktär. En generativ planeringsmetodik eller ett lokalt utvecklingsarbete stämmer väl överens med PBLs intentioner rörande den framtida översiktliga planeringen.

Komprimerad grafisk redovisning av planeringsprocess med de olika faserna och deltagarna. I verkligheten finns många återgångar från de senare delarna av processen tillbaka till de tidigare. Detta har ej illustrerats.

1. Problem och metoder

Bakgrund

De befintliga planinstrumenten har i första hand utvecklats för att lösa planeringsproblem i större tätorter och städer. Dessa planinstrument är alltför trubbiga och ej anpassade till att lösa de planeringsproblem som finns i glesbygden. Den nuvarande markanvändningsplaneringen är till stor del inriktad på att ta fram lämplig mark för olika typer av bebyggelse. Detta är oftast ett förhållandevis litet problem i de mindre tätorterna och i den renodlade glesbygden. Inom stora delar av exempelvis Norrlands inland är det betydligt viktigare att inrikta planeringen på de resursfrågor som i första hand kan utveckla glesbygden och skapa sysselsättning. Att skapa sysselsättning är det viktigaste och svåraste problemet i glesbygden. Det är därför önskvärt att den fysiska planeringen formas utifrån sysselsättningsproblematiken och de andra specifika planeringsproblemen som finns i glesbygden och som till sin karaktär är helt skilt från den traditionella fysiska planeringen som bedrivs för större tätorter.

Det finns ett starkt behov av att åstadkomma ett närmande mellan den planerande apparaten och dem som berörs av planeringen samt på ett betydligt mera nyanserat sätt fånga upp de speciella problem m m som finns inom det område eller den ort planeringen berör. I dag får ofta den planering som bedrivs en passiverande och förlamande effekt i stället för en stimulerande och utvecklande effekt. Planeringen bör i stället sträva efter att vara av mer offensiv karaktär samt utvecklas från de människors intressen som bor inom området eller i orten.

En allmänt utbredd uppfattning, som under åren vuxit sig allt starkare, är att den typ av fysisk planering, som hittills huvudsakligen bedrivits, ej är särskilt väl anpassad för glesbygdens problematik.

I Jämtland har under senare år ett flertal planeringsprojekt bedrivits, där planeringen tagit sig andra former än de traditionella och som till stor utsträckning inneburit en ny form av planering, som kan kallas generativ planering*). Flertalet av dessa projekt har eller är på väg att ge ett bättre resultat än traditionellt vad gäller planeringens förankring hos de människor, som planeringen berör, samt konkreta sysselsättningseffekter. Projekten är sinsemellan olika men torde ha flera gemensamma nämnare och likartade mekanismer i sig. De flesta projekten har mottagits väl från både myndigheter, kommuner och ortsbor och har av de flesta ansetts utgöra ett verkningsfullt redskap till utveckling för de berörda områdena eller byarna.

*) Se nästa sida

De positiva erfarenheter som hittills framkommit i de projekt inom länet som utgjort olika former av generativ planering har lett fram till behovet av att söka utveckla en form av fysisk planering, som är bättre lämpad för glesbygden och där den fysiska planeringen är en del av en bredare allmän planering.

Syfte

Projektets huvudsyfte har varit att belysa hur generativ planering kan användas som metod inom fysisk planering i glesbygd, utvärdera hur planeringsinstrumenten kan göras mer känsliga för lokala förhållanden, om generativ planering kan stimulera och aktivera till egna initiativ och projekt hos de människor planeringen berör samt peka på behovet av en eventuell attitydförändring hos den planerande apparaten. Ett led i detta blir då att söka breda planeringen till att omfatta alla relevanta sektorer och ej endast fysisk planering.

Projektet avsågs resultera i konkreta rekommendationer om hur fysisk planering i glesbygd eller snarare planering i vidare bemärkelse bör utvecklas och anpassas inom ramen för befintliga planeringsinstrument samt redovisa hur en Orts eller ett områdes resurser och dess invånares krav, kunskaper och synpunkter kan resultera i en redovisning av ett områdes eller en Orts samlade behov av åtgärder.

Projektet avsågs ej leda fram till något nytt plansystem, utan syftar till en översyn av "designen" och innehållet i de befintliga plansystemen samt anpassa dessa till glesbygdens behov.

- *) Med generativ planering menas att planeringen sker med följande utgångspunkter:
- . Planeringen skall vara lokalt anpassad.
 - . Den struktur som finns måste accepteras och utnyttjas.
 - . Planering av människors omgivning utgår från dessa människors krav och synpunkter, vilket innebär att planeringen bedrivs "nerifrån". En grundläggande förutsättning för denna typ av planering är dock att de människor som är berörda har ett krav, ett aktivt intresse att påverka sin situation.
 - . Generativ planering innebär ett annorlunda sätt att närma sig planeringsarbetet. Det krävs att planeraren och befolkningen talar samma språk. Planeraren måste också ha samma erfarenheter som befolkningen och ha kunskaper som är relevanta för befolkningens situation.

Metod

Arbetet började med en inventering av åtta olika projekt av generativ karaktär som bedrivits och bedrivs i Jämtland. Därefter analyserades vad som är gemensamt för dessa samt kartlades vilka mekanismer som verkat i de olika projekten och hur dessa initierats. Tonvikten har lagts på de projekt som har starkast koppling till fysisk planering.

Projektinventeringen syftade till att ge en bild av befintliga projekt med generativ karaktär i Jämtland. Termer som projektansvarig, initiativ, initiativets bakgrund, samordning, regelsystemets roll, inriktning, ekonomi, resultat, medverkande och framtidsplaner användes för att strukturera förhållandena.

De projekt av generativ karaktär som hittills genomförts i Jämtland bör förstås dels i ett processperspektiv, dels utifrån den omgivning/struktur som bildar ramarna för projekten.

Den andra delen av inventeringen har omfattat en kritisk genomgång av ett antal relevanta, genomförda planprojekt som undertecknad projektledare deltagit i eller kommit i kontakt med. Genomgången beskriver i vilken mån regelsystemet, organisationen av planarbetet och myndigheternas sammanlagda krav och synpunkter negativt har påverkat planerna och genomförandet av dessa.

Ovanstående kartläggningar har därefter analyserats och med hjälp av egna erfarenheter från planeringsarbete i länet legat till grund för idéer och utkast om hur den fysiska planeringen i glesbygden kan utvecklas och förbättras. Denna fas av arbetet har omfattat ingående diskussioner, kring metoder utgående från generativ planering och erfarenheter i planarbeten, med inom länet praktiskt verk samma planerare och politiker.

Projektet har bedrivits parallellt med försöksstudier rörande översiktsplaneinstitutet enligt nya plan- och bygglagen finansierat genom BFR-anslag 821781-8. Denna försöksverksamhet har bedrivits i Bergs kommun med Ulf Alexandersson som projektledare. Projektet har i hög grad befruktat varandra och inneburit att många grundläggande idéer från detta projekt rörande planeringsprocess, kritiska lägen, resursfrågor, mobiliseringsprinciper, den fysiska planeringens roll i glesbygden o s v kunnat föras in i översiktsplanestudierna. Vice versa har flera konkreta idéer om hur översiktsplaneinstitutet kan användas, målformuleringar och riktlinjeformuleringar utifrån glesbygdens förutsättningar kunnat föras in i detta forskningsprojekt.

Den samlade kunskapen från de två projekten, om hur fysisk planering bör anpassas till glesbygden, har i hög grad påverkat Bergs kommuns syn på planeringens uppgift och tillämpats i det pågående översiktsplanearbetet.

2. Inventering av åtta projekt i Jämtlands län

De redovisade åtta projekten har alla sitt verksamhetsområde inom Jämtlands län. Gemensamt för dem alla är att genom en mobilisering av människorna inom respektive område söka alternativa lösningar på lokala problem, främst vad gäller sysselsättningen. Mobiliseringen, lösningarna samt även problemen har dock definierats på olika nivåer, med skiftande innebörder, i de olika projekten.

Inventeringen och den efterföljande analysen av respektive projekt visar att vissa av projekten inte varit speciellt generativa till sin karaktär. Någon medveten styrning och organisation i syfte att uppnå en planering av generativ karaktär har heller aldrig förelegat i projekten, det har "fallit sig naturligt" att arbeta på det sätt som redovisas för respektive projekt. Kopplingen till den fysiska planeringen är också mycket olika i projekten, i vissa fall finns ingen alls, i andra är den mycket stark. De erfarenheter och slutsatser som analysen redovisar kan dock vara till nytta i alla planeringssammanhang.

Inventeringen genomfördes under perioden juni - december 1982, varför flera av projekten utvecklats ytterligare, avvecklats eller fått en helt annan karaktär till dags dato. De slutsatser och erfarenheter som inventeringen givit är dock fortfarande giltiga.

De olika projekten med sina verksamhetsområden är:

- 1 Arbete och framtid i Föllinge kommundel - har omfattat Hotagen, Laxsjö och Föllinge församlingar
- 2 Häggenås Intresseförening - har omfattat Häggenås församling
- 3 Frostvikens Turistförening - har omfattat gamla Frostvikens kommun
- 4 Utvecklingsarbete i Storsjö-Ljungdalen - har omfattat Storsjö och Ljungdalens byar
- 5 Utvecklingsprogram i Bräcke kommun - har omfattat hela Bräcke kommun
- 6 Projekt Björnen - har omfattat Björnängeområdet
- 7 Projekt Hantverkshus i Sikås - har omfattat Sikås by
- 8 Aktionsgruppen Rädda Rossön - har omfattat Bodums församling

1 ARBETE OCH FRAMTID I FÖLLINGE KOMMUNDEL

Bakgrund

Länsstyrelsen i Jämtlands län uppdrogs 1977 av regeringen att kartlägga lokala arbetsmarknader i glesbygdsområden. Efter samråd med Krokoms kommun valdes Föllinge lokala arbetsmarknad (gamla Föllinge kommun) som försöksområde. På initiativ av Krokoms kommun kom dock arbetet att svälla ut betydligt över de ursprungliga direktiven. Från kommunens sida framfördes att till undersökningen måste handlingsinriktade åtgärder kopplas.

Utöver ursprungsmålet att utveckla generella kartläggningsmetoder för lokala arbetsmarknader i glesbygd, tillförs därför projektet ett lokalt utvecklingsarbete. Inventeringen har gjorts med hjälp av lokala byombud och deras redovisade material har sedan legat till grund för studiecirklar i området.

Verksamhetsområdet, resursfrågor

Undersökningen gjordes i gamla Föllinge kommun - numera en del i Krokoms kommun. Denna lokala arbetsmarknad består i sin tur av församlingarna Hotagen, Laxsjö och Föllinge.

Folkmängden i området har nästan halverats under de senaste 30 åren (4481 invånare år 1950 - 2480 invånare år 1978). Hotagen och Laxsjö församlingar har t o m tappat mer än hälften av befolkningen under denna tid. Centralorten i området, Föllinge tätort, har dock uppvisat en liten folkökning sedan 60-talet. En stor del av dem som flyttat från de glesbebyggda delarna av området har flyttat in till Föllinge tätort. Det föreligger för övrigt stora skillnader mellan Föllinge tätort och de glesbebyggda delarna av kommundelen även vad gäller arbetsmarknad och service. Den gamla skogs- och jordbruksbygden innehåller stora jordbundna resurser men har som så många andra glesbygder drabbats hårt av utvecklingen.

Undersökningen innebär att områdets resurser kartläggs och identifieras. Både kartläggningen av sysselsättningen och inventeringen av olika näringar och service inom området beskrivs illustrativt i diskussionsunderlaget om framtidsmöjligheter i Föllinge kommunal "Arbete och framtid i Föllinge kommunal".

Fysisk planering, samband projekt-fysisk planering

Flera områdesplaner har under de senaste åren framtagits i Föllinge kommun. Områdesplan för Rörvattnet/Rötviken Föllinge, Laxsjö samt Åkersjön är antagna och arbetades fram under tiden 78-81.

Någon integrering i arbetet med områdesplan och projektet "Arbete och framtid i Föllinge kommun" har inte förekommit. Områdesplanen har endast kortfattat redovisats i studiecirkelmaterialet och någon dialog i utformandet av områdesplanen och dess innehåll har inte förekommit inom ramen för projektet. Detta har inneburit att områdesplanen ej utnyttjats för projektet i förankringshänseende. Så här i efterhand anser projektets arbetsgrupp det vara en brist att inte utnyttja de fysiska instrumenten i projektet. Någon annan, för projektet naturlig förankringinstans, har inte funnits, vilket inneburit att projektets "resultatsida" blivit lidande.

Arbetsprocessen

Arbetet i Föllinge bör förstås dels som en inventering med syfte att utveckla generella kartläggningsmetoder för lokala arbetsmarknader i glesbygd, dels som ett aktiverings- och åtgärdsarbete syftande till en ökad förståelse om situationen i området samt att göra något åt denna situation. Genom detta resonemang kan två arbetsfaser urskiljas som också följer på varandra i tiden.

Första fasen

Arbetet lades upp av en arbetsgrupp med representanter för Krokoms kommun, länsstyrelsen samt arbetsförmedlingen. Sysselsättningsundersökningen utfördes med hjälp av lokala byombud då den officiella sysselsättningsstatistiken ansågs som osäker och olämplig i sammanhanget. Denna statistik beskriver t ex endast sysselsättningsläget under en vecka, vilket betyder att man inte får någon uppfattning om kombinationssysselsättningar och säsongbundna arbeten. Dessutom finns i den officiella statistiken viktig information endast på kommunnivå, vilket innebär att skillnader mellan olika kommuner inte framgår. Med hjälp av byombud med lokal- och personkännedom ansågs en mer realistisk bild av situationen framträda.

Föllingeområdet delades in i 13 delområden som, enligt arbetsgruppen, traditionellt "hängde ihop". Genom arbetsgruppens försorg engagerades 17 byombud, som ansågs besitta lokalkännedom. Dessa informerades genom personliga kontakter om kartläggningens syfte samt instruerades om tillvägagångssättet.

Ur mantalskrivningslängder identifierades samtliga personer mellan 16 - 65 år i området. Folkmängden uppgick till 1407 personer, vilket motsvarade 56,7 % av områdets hela befolkning. Byombuden skulle nu redovisa vad dessa personer haft för sysselsättning det senaste kvartalet. Undersökningen strukturerades så att byombuden storleksmässigt skulle identifiera delgrupperna; heltids-, deltids-, delårs- och hemarbetande, studerande, förtidspensionerade samt arbetslösa efter kön. Dessutom registrerades även sysselsättningsorten då man var intresserad av att få en uppfattning om kombinationssysselsättningens utbredning och sammansättning. Inflyttarna identifierades även som grupp. Metoden innebar slutligen att de 13 delområdenas sysselsättningssituation kunde redovisas var för sig.

Utan att i detalj gå in på vad som kom fram ur undersökningen kan det vara på sin plats att referera några intressanta slutsatser ur densamma.

- Trots att svårigheter att jämföra resultaten med offentlig statistik är det ändå uppenbart att sysselsättningsgraden är lägre i Föllingeområdet än i riket för övrigt (någon annat var väl heller inte att vänta).
- För att komma upp i samma förvärvsfrekvens som riket i övrigt behöver drygt 150 arbetstillfällen tillföras området.
- Kategorin arbetslösa är mycket liten i området.
- Vad gäller heltidsarbete (mer än 35 tim/vecka) är andelen kvinnor inom industrin högre än för män.
- 10,5 % av den yrkesverksamma befolkningen är engagerade i kombinationer av olika sysselsättningar.
- Ett 60-tal sysselsättningskombinationer har identifierats inom området.
- Turismen ger inga heltidsarbeten.
- Delårsarbeten är vanligast bland män i de yngsta och äldsta åldrarna.
- Deltidsarbete förekommer mest bland kvinnor.
- Det finns inga starka samband mellan utbildning och arbetstid för män.
- Kvinnor med hög utbildning arbetar ofta heltid.
- Mer än var fjärde heltidsarbetande har sin arbetsplats utanför Föllinge kommunal.
- Det föreligger stora skillnader i möjligheten att få arbete mellan Föllinge centralort och glesbygden inom området.
- Inflyttade har i högre utsträckning än den övriga befolkningen förvärvsarbete.

- Inflyttade arbetar främst inom jordbruks- och utbildningssektorn.
- Inflyttade deltid- och kombinationsarbetar i större utsträckning än den övriga befolkningen.
- Andelen förtidspensionerade är stor i området (förtidspensioneringen används i stor utsträckning av arbetsmarknadsmässiga skäl) - detta utgör ett hot för framtiden, då det innebär ett accepterande av undersysselsättningen.

För att få en uppfattning om realismen i byombudens verklighetsbeskrivning engagerades några elever vid högskolan i Östersund att genomföra stickprovsintervjuer med lokalbefolkningen. Byombudens rapport visade sig stämma över förväntan utifrån de stickprovsintervjuer som företogs. Vid dessa intervjuer tillfördes också lokalbefolkningens åsikter och önskemål vad gäller sysselsättningen inom området. Med reservationen att endast 81 personer intervjuades här några kommentarer.

"Nackdelen med turism är att det ger säsongarbete."

"Folk får inte bygga här - det verkar som politikerna bestämt sig för att glesbygden skall dö." "Satsa 50 kr/dag på folk som vill driva småjordbruk istället för att slösa skattepengar på beredskapsjobb som kostar 500 kr/dag."

"Största jordbruken ligger nere - de ägs av sterbhus eller storrherrar som aldrig är där." "Satsa på röjning av vindfällan och sly istället för besprutning."

I den första fasen tillkom också en inventering av olika näringar. Syftet med detta var att beskriva hittillsvarande utveckling av näringarna och de konsekvenser som denna utveckling fått samt att undersöka vilka förutsättningar olika näringar har för att kunna ge utkomst och sysselsättning även i framtiden. Uppgifterna hämtades från offentlig statistik och registrering samt genom samtal om framtidsplaner och utvecklingshinder med industriföretagare, åkeriägare, skogsbolag m fl. Inventeringen av olika näringar ger vid handen att det finns en stor sysselsättningspotential i de näringar som har naturgivna förutsättningar i Föllingetrakten.

Den första arbetsfasen sammanfattades så i ett handlingsprogram. Där drar arbetsgruppen slutsatser utifrån inventeringen. Detta förslag till handlingsprogram är det meningen att studiecirkelarna skall ta ställning till. Tanken är att ett definitivt handlingsprogram (antaget av kommunen) senare skall utformas. I detta förslag till handlingsprogram slås fast att försörjningskällorna i Föllinge kommun del har haft och fortfarande har sitt ursprung i de naturbundna resurserna. Genom säsongvariationerna inom de areella näringarna är livsmönstret präglat av samspelet mellan basnäringarna. Detta konstaterar man har inte kommit till uttryck i den regionalpolitiska planeringen. Vidare sägs att mångsyssleriet även i fortsättningen måste accepteras, då detta ger ett högre tillskott

av arbetstillfällena än en strikt inriktning på sysselsättning i enstaka näringar. Utgångspunkten är således att möjligheter till kombinationssysselsättningar är styrande för de insatser som krävs i handlingsprogrammet.

Här skall inte handlingsprogrammets punkter redovisas utan endast konstateras att de bygger på

- 1) ett accepterande av befintlig struktur,
- 2) ett effektivt utnyttjande av de naturliga naturtillgångarna.

Förslaget till handlingsprogram innebär också fortsatta intensifieringar vad gäller lokalt engagemang i dessa frågor (exempelvis byavis utformade studiecirkel).

Möjligheten till att utforma ett definitivt handlingsprogram får i dag anses som små. Flera kommunpolitiker känner sig osäkra på vad studiecirkelarna egentligen resulterade i. Några uttrycker det som att utglesningen är en naturlig process.

Andra fasen

Denna fas som innebar att försöka öka förståelsen om situationen i området och att aktivt försöka göra något åt denna situation växte efterhand fram som en naturlig förlängning av projektet. Den ovan nämnda rapporten utformades så att den skulle passa som underlag till studiecirkel i området. Förslaget till handlingsprogram avsågs gå ut på remiss i studiecirkelarna.

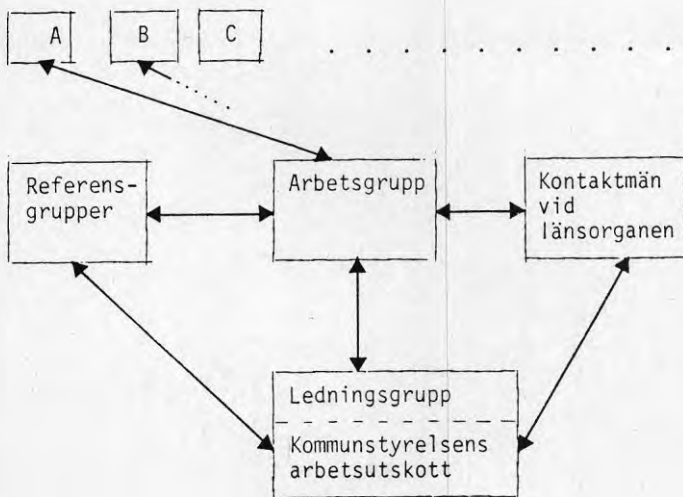
Detta aktiveringsarbete styrdes av en ledningsgrupp bestående av Krokoms kommunstyrelsens arbetsutskott samt en representant för länsstyrelsens planeringsavdelning. Det fortsatta arbetet delades sålunda upp mellan Krokoms kommun och länsstyrelsen. Viktigt att komma ihåg är att initiativet till denna fas togs av Krokoms kommun. Kommunens målsättning om en oförminskad befolkningsnivå i Föllinge kommunal (som i praktiken innebar att folk måst flytta in) utgjorde incitament till att utvidga arbetet. Då det var ett pilotprojekt ansåg dock kommunen att länsstyrelsen måste ta huvudansvaret.

Ett utskick gick till samtliga hushåll i området där befolkningen inbjöds till studiecirkelarna. Under 1981 kom 12 studiecirkel om ungefär 10 sammankomster igång. Sammantaget har ca 150 personer engagerats i cirkelverksamheten.

De olika cirkelarna arbetade sinsemellan tämligen olika utifrån sina förutsättningar. Somliga cirkel kunde utnyttja befintliga fora (i form av exempelvis byalag),

medan andra cirklar startades upp mer förutsättningslöst. Tanken att följa den cirkelanpassade rapporten avsnitt för avsnitt övergavs snart, då de olika cirklarna representerade olika områden och förutsättningar. Istället använde cirklarna utvalda delar i rapporten som underlag. Organisationen av det fortsatta arbetet strukturerades enligt figur nedan.

Studiecirklar

Kommentar till fig

Förslag som kommer upp i cirklarna förs via arbetsgruppen vidare till kontaktmän vid länsorganen och även till referensgrupper (intresseorganisationer m fl). De förslag som bedöms utvecklingsbara går sedan till ledningsgruppen som får ta ställning till om åtgärder skall sättas in för att lösa problemen.

Så här var det alltså tänkt att fungera och resultat skulle föreligga i konkreta delprojekt och i sin förlängning ett antaget handlingsprogram. Hur har det då blivit? De olika cirklarna dokumenterade kortfattat sina förslag, önskemål och slutsatser. Dessa översändes senare till kommunstyrelsens arbetsutskott. Om vi börjar att titta på förslagen kan konstateras att:

- Flera förslag på verksamheter, som ger sysselsättning, har kommit upp i cirklarna.
- Dessa förslag har nästan aldrig varit förankrade i personer som kunnat realisera verksamheten.

- En del verksamheter har startat - dock osäkert om studiecirkelarnas roll. Enligt Krokoms Industri AB har ingen sysselsättning tillskapats genom studiecirkelarnas arbete.
- Flera förslag på befintliga byggnader som kan rustas upp och iordningställas som industri- och/eller hantverkshus har kommit upp i cirkelarna.
- Av dessa förslag håller ett på att realiseras.

Flera intressanta slutsatser har dragits i cirkelarna. Bland annat har behovet av en inflyttning (om inte befolkningen skall minska) påpekats. Flera cirklar har gjort förfrågningar hos utbor om intresset att etablera sig i bygden. Det visade sig att ett sådant intresse fanns (om än inte överväldigande), men osäkerhetsfaktorer som arbete och bostad avskräckte. Här menade cirkelarna att kommunen måste visa en mer positiv inställning när personer, intresserade av att flytta in i området, gör förfrågningar hos kommunen. En sammanställning borde göras på de möjligheter till hjälp som finns att få för nystartande av rörelse, både vad gäller rådgivning, administrativ och ekonomisk hjälp i form av lån och bidrag. En sådan sammanställning skulle innebära ett steg i rätt riktning för att realisera en inflyttning. Ett förslag i sammanhanget innebar att kommunen skulle bygga övergångsbostäder. Dessa skulle stå till förfogande för företag som vill etablera sig i bygden. I andra hand kunde bostäderna användas som övernattningsrum för turister. Gratis tomtmark till inflyttare sågs också som ett medel till en ökad inflyttning i området. Några menade att byborna själva genom fungerande byalag måste driva dessa frågor och ta hand om de människor som eventuellt vill flytta till byn.

Alla dessa tankegångar härrör från två slutsatser cirkelarna dragit.

- 1) Området kan (rätt utnyttjat) försörja mer människor men lokalbefolkningen har i stor utsträckning sin försörjning tryggad (jfr sysselsättningsundersökningen).
- 2) En inflyttning måste till och inflyttarna behöver i första hand bostad och arbete.

I studiecirkelarna påpekades glesbygdens små möjligheter rent allmänt att hävda sig. Efter kommunsammanslagningarna är de lokala områdena satta på undantag. I sammanhanget framfördes att byalag och liknande sammanslutningar borde kunna fungera som remissorgan i kommunens planering. Norm- och regelsystemet togs upp som en hämmande faktor för utvecklingen i området. Varje initiativ i glesbygden måste tas tillvara. Därför finns det anledning att arbeta med en lägre kravnivå i glesbygd, framför allt vid nyetablering. Överhuvudtaget måste regler och riktlinjer anpassas för glesbygden. Ett dynamiskt beteende från myndigheterna efterfrågas.

Flera cirklar slog fast att, om en inflyttning skall ske, måste bostäder byggas. Ett krav var därför en förenklad byggnadslovsprövning i glesbygd. Sterbhusen måste bort var de flesta rörande eniga om. Kraftiga åtgärder mot passivt ägande var ett huvudkrav från cirklarna.

Största värdet med cirklarna (enligt cirkeldeltagarna) var ändå att systematiskt få börja diskutera dessa frågor. En medvetenhet hade växt fram under cirklarna om att Föllinges problem var ett gemensamt problem för dem som bor där. Tidigare hade de flesta bara engagerat sig i enskilda frågor. Flera intresseföreningar har bildats och byalag har börjat fungera igen som en följd av cirklarna. Detta ökade engagemang planeras i Hotagenområdet att kanaliseras genom inrättandet av kommunalråd. Från 830101 skall ett partipolitiskt obundet kommunalråd bestående av åtta personer bildas i Hotagens församling. Förtroendepersonerna har utvalts av de byalag som funnits i området. Modellen svarar mot de krav, som kommit fram i cirklarna, att lokaliteter mer formellt skall fungera som remissorgan. Kommunalsrådet får ingen beslutanderätt men rätt att framföra frågor i kommunfullmäktige (förslagsrätt).

Vad studiecirklarna visat är att den i inventeringen reviderade undersysselsättningen inte fungerat som incitament för att exempelvis starta nya företag. Flera förslag på konkreta verksamheter har visserligen kommit fram i studiecirklarna. Dessa förslag har dock inte förankrats i fysiska personer.

Ett påtagligt resultat av studiecirklarna är en ökad kunskap om olika stödformer - främst glesbygdssstödet. I de områden där studiecirklar bedrivits har antalet ansökningar om glesbygdssöd varit betydligt fler jämfört med omkringliggande områden. Även då jämförelsen endast inbegriper områden där studiecirklar bedrivits, men belyser förhållandena före och efter studiecirklarna, märks en klar skillnad.

En sammanfattning av studiecirklarna är att de i första hand genererat kunskap och en medvetenhet om bygdens problem och möjligheter. Det verkar ändå som att attityder och förhållningssätt långsamt håller på att förändras på det lokala planet. Flera fungerande byalag och föreningar visar att, i alla fall delarna av, lokalbefolkningen engagerar sig för bygdens framtid. En medvetenhet om att problemen i bygden är deras växer fram. En sådan insikt tillsammans med ett lokalt engagemang (exempelvis genom byalag) är givetvis en viktig resurs för framtiden.

Hur har då denna resurs tagits tillvara i Krokoms kommun? Förutom de insatser som nämnts (exempelvis en för studiecirklarna tillfällig förankringsorganisation) planeras inga nya åtgärder. Flera kommunpolitiker har tydligen

sett projektet som en "brandkårsutryckning" snarare än en påbörjad process. När inga påtagliga resultat (läs nya arbetstillfällen och inflyttning till området) kan redovisas upphör det politiska intresset. Projektet har för Krokoms kommun i första hand inneburit att problemen snarare än möjligheterna för glesbygden redovisats. Detsamma kan sägas om inblandade regionala sektorsorgan. Dessa har bl a varit behjälpliga med analyser av vissa förslag som kommit upp i studiecirkelarna. I stort sett har sektorsorganen varit negativa till de skisserade förslagen. Sektorsorganen verkar ha mycket svårt att anpassa sin verksamhet till inlandets glesbygdsproblem. I stället är det sektorspolitiska mål som styr verksamheten. Lantbruksnämndens storskaliga ideal rimmar exempelvis dåligt med den i inventeringen redovisade sysselsättnings- och näringsstrukturen - kombinationssysselsättningar och samspelet mellan olika näringar.

Mekanismer i projektet

Inventeringsfasen ("kartläggning av lokala arbetsmarknader") initierades centralt - av regeringen 1977. Den syftade till att:

- 1) ge en mer detaljerad bild av undersysselsättningens omfattning och sammansättning
- 2) utveckla kartläggningsmetoder, applicerbara på andra lokala arbetsmarknader i glesbygd.

Ett fåtal personer (byombuden) medverkar i inventeringsarbetet. Det primära är dock inte att utnyttja utvecklingspotentialen hos denna grupp. Byombudens lokal- och personkännedom är i stället kvaliteter hos tekniker för underlagsframtagande. De 17 byombuden aktiveras sålunda till en enbart beskrivande syssla.

Som hjälpmedel vid framtagande av kunskap om lokala strukturer förefaller tekniken med byombud fungera väl. Som det berörts i framställningen framträder en mer situationsriktig, nyanserad och framförallt fruktbar bild över det lokala områdets sysselsättnings- och näringsstruktur. jämfört med en traditionell statistikbearbetning. Genom den lokal-anpassade inventeringen blir materialet även gripbart för lokalbefolkningen. Inventeringen har då förutsättningar att utgöra underlag för breda och aktiverande satsningar på lokalplanet med lokalbefolkningen som huvudaktörer. Det var denna insikt som låg till grund för kommunens initiativ att utöka projektets ambitioner.

Projektförlängningen innebar att från de resultat som förelåg i inventeringen, genom ett engagemang från lokalbefolkningen, sprida en medvetenhet om bygdens situation med sikte på handlande. Det är således först här, i projektets förlängning, som generativa moment införs i intentionerna.

Låt oss titta på några steg i projektförlängningen.

- 1) Inventeringsarbetet sammanfattades (av arbetsgruppen) i ett förslag till handlingsprogram och utformades som ett underlag för bearbetning och diskussion i lokala studiecirklar.
- 2) En (tillfällig) organisation för återföring från studiecirkelarna bildades, där cirkelarnas förslag, önskemål och slutsatser kunde kanaliseras.
- 3) Ett antal studiecirklar startades upp i området. Lokalbefolkningen involveras i steg 3 genom att ta ställning till en studiecirkelinbjudan. Ett digert arbete har dessförinnan pågått med insatser från länsstyrelsen i Jämtlands län och Krokoms kommun. Ambitionerna har varit att "landa" i ett lokalt engagemang för bygdens framtid. Vilka frukter har då det engagemanget fört med sig?

Vi kan först konstatera att det är osäkert huruvida studiecirkelarna inneburit att nya arbetstillfällen tillförts området i dagsläget. En orsak till denna osäkerhet är rent mätteknisk. Det är svårt att visa klara samband mellan studiecirkelarna och nya arbetstillfällen (verksamheter kan ju ha startat utan studiecirkelarna). Trots denna svårighet i utvärderingen konstaterar vi att studiecirkelarna inte i någon större utsträckning skapat nya arbetstillfällen (områdets totala tillskott på nya arbetstillfällen är lågt). En viktig orsak i sammanhanget står att finna i hur försörjningssituationen upplevs av människorna i området. Som framgår av inventeringsdelen finns få arbetslösa i området. Undersysselsättningen består i stället av att den genomsnittliga arbetstiden/inkomsten är mindre jämfört med riket i övrigt. Därmed inte sagt att människorna här har det materiellt sämre. Tvärtom har de flesta sin försörjning tryggad. Värden som t ex jakt och fiske registreras ju inte i inkomststatistiken. Detta är en av anledningarna till att det är svårt att få folk att engagera sig i långsiktiga mål. Här har kommunen ett stort ansvar. Resursinventeringen verkade i detta fall ha utgjort en god grund för ett fortsatt utvecklingsarbete. Tyvärr saknas en fortsättning i form av ett kommunalt engagemang. Det är tydligt att kommunen måste engagera sig på ett helt annat sätt för att nå resultat.

Källförteckning

Intervjuer

- Per Trostemo - Länsstyrelsen i Jämtlands län (Reg Ek)
 Carl Jonsson - Ingenjör, Krokoms kommun
 Orvar Ekman - Chef för Näringslivsbolaget, Krokoms kommun

Skriftliga källor

- "Arbete och Framtid i Föllinge kommunedel" - ett diskussionsunderlag om framtidsmöjligheter i Föllinge kommunedel (1980), Trostemo, Jonsson m fl
- Studiecirkelsammanställning av cirkeldeltagarna, 1981
- Områdesplan för Föllinge (1979)

2 HÄGGENÅS INTRESSEFÖRENING

Bakgrund

AB Häggenås Snickerifabrik försattes 1972 i konkurs. Ett 15-tal anställda riskerade att förlora sin anställning. I samband härmed sökte några ordsbor hitta lösningar beträffande fabriken framtid. Ur detta arbete bildades Häggenås Intresseförening.

Föreningen har på olika sätt sökt kanalisera det missnöje som fanns i området efter kommunsammanslagningarna - Lits kommun 1963 samt Östersunds kommun 1971.

I samband med bildandet av Lits kommun upphörde en stor del av det kommunala intresset för Häggenås. Samhällsresurserna styrdes istället till centralorten Lit. Ett generellt byggstopp infördes i Häggenås. Området tilläts inte ens att expandera inom redan gjorda investeringar. Vid tiden för kommunsammanslagningen fanns en ny skola och ett nytt reningsverk i Häggenås. I Lit fanns däremot en dåligt dimensionerad skola och inget reningsverk. Den investeringsfond Häggenås hade (och som tillföll Lits kommun) kom sålunda väl till användning i den nya kommunens centralort. När Lit 1971 uppgick i Östersunds kommun fortsatte den politik som i praktiken innebar att Häggenås skulle stagnera. Ingen nybyggnation skulle tillåtas i Häggenås.

Det är mot bakgrund av detta missnöje man skall förstå bildandet av Häggenås Intresseförening.

Verksamhetsområdet, resursfrågor

Häggenås ligger 3 mil norr om Östersunds centrum och en mil norr om Lit, som är närmaste större samhälle.

Häggenås församling, vilken utgör Intresseföreningens verksamhetsområde, är av tradition en jord- och skogsbruksbygd. Denna tradition lever vidare och kan bl a utläsas i de relativt stora jordbruksinvesteringar som har gjorts i området från 1972 och framåt.

I tätorten finns ett par sågar och en snickerifabrik som vid sidan om diverse småindustri och hantverk sysselsätter ca 50 personer. Om man till detta lägger det tämligen differentierade serviceutbudet finns ett 100-tal arbetstillfällen i Häggenås tätort. Anmärkningsvärt i sammanhanget är att Häggenås har ett högre antal inpendlare än utpendlare.

Häggenås kan uppvisa något så ovanligt i Jämtland som en befolkningsökning under 1970-talet. Det är framförallt i tätorten Häggenås som en befolkningsökning ägt rum. 1980 registrerades sålunda i tätorten Häggenås 352 invånare mot 253 invånare år 1970. Häggenås församling hade 1980 1244 invånare.

Åldersfördelningen i området uppvisar, som i de flesta glesbygder, en högre andel äldre jämfört med riksgenomsnittet. Anmärkningsvärt är dock att åldersgruppen 5 - 9 år utgör en större andel av befolkningen jämfört med riksgenomsnittet.

Slutligen kan tilläggas att ett väl utvecklat föreningsliv sedan länge funnits i Häggenås. Främst märks kanske Häggenås Sportklubb, Hembygdsföreningen samt Häggenås Intresseförening.

Fysisk planering, samband projekt - fysisk planering

Som tidigare nämnts rådde generellt byggstopp i Häggenås vid kommunsammanslagningen 1971 till Östersunds kommun. Efter arbetet med räddandet av snickerifabriken, tog Intresseföreningen därför tag i frågan om nybyggnation i Häggenås. Mot bakgrund av vad som sagts om investeringar och service i Häggenås samt det faktum att avstyckade tomter fanns, menade Intresseföreningen att nybyggnation måste tillåtas i området.

Intresseföreningens arbetsmetod därvidlag redovisas i nästa avsnitt. 1973 beslutade så Östersunds kommun att en utbyggnad av Häggenås skulle ske inom ramen för den befintliga servicen. En översiktlig planutredning togs fram och låg sedan till grund för byggnadslovsprövningar i området. 1975 påbörjades arbetet med en områdesplan som efter omarbetningar antogs 1978.

Häggenås Intresseförening i arbete

I samband med att AB Häggenås Snickerifabrik försattes i konkurs (1972) tog skogstjänstemannen Karl-Olof Olsson initiativ till ett möte för att undersöka möjligheterna till fortsatt drift. Med på mötet var, förutom ovan nämnde, en lantbrukare i området, de två ägarna av snickerifabriken samt nuvarande ordförande i Intresseföreningen Sven-Allan Lilja (i fortsättningen SL). Vid mötet konstaterades att under vissa förutsättningar fanns det möjlighet till fortsatt drift. En överenskommelse med konkursintressenter (om avskrivning av fordringar) och rörelsekapital var sådana förutsättningar. För ändamålet bildades en interimstyrelse för ett nytt bolag, bestående av ovan nämnda personer med SL som ordförande. Kontakterna utåt ombesörjdes av SL. Efter erforderliga överenskommelser ingick de gamla ägarna fusion med Landbergs Träindustri i Hammerdal. Det nya bolaget kom att heta AB Häggenås Träindustri. Detta arrangemang innebar dock inte att behovet av stöd bortföll. På inrådan från flera håll bildades Häggenås Intresseförening för att genom ett direkt lån möjliggöra de gamla ägarnas deltagande i bolagsbildningen. Ortsbor

i Häggenås betalade tillsammans in 40 000 kronor till Intresseföreningen. För detta erhöll de andelsbevis i det nya företaget motsvarande det inbetalade beloppet. Återbetalningen skulle ske under en tid av 10 år och i Intresseföreningens regi.

Redan vid bildandet av Intresseföreningen fastslogs att den skulle leva vidare och verka för utveckling i Häggenåsbygden. Intresseföreningen skulle, utan partipolitiska intressen, i princip inte undanta någon verksamhet som kunde gagna bygden.

Mot bakgrund av vad som sagts tidigare under Bakgrund och Verksamhetsområde beslöt föreningen att verka för en utbyggnad av Häggenås inom ramen för befintlig service. Man började med att undersöka intresset av att bygga och bosätta sig i Häggenås. Genom annonser i ortspressen efter intressenter (som gav ett stort gensvar) upprättades en preliminär lista på tänkbara nybyggare. Denna lista presenterades för två kommunpolitiker, som dock ställde sig skeptiska och hänvisade till tidigare kommunbeslut (generellt byggstopp). Skrivelser tillställdes och påtryckningar gjordes på kommunen, både från enskilda och från Intresseföreningens sida. Då detta inte hjälpte, sammankallade Intresseföreningen kommunansvariga, berörda tjänstemän samt övriga intressenter till ett möte. Vid detta möte ändrade politikerna delvis attityd till frågan om nybyggnation i Häggenås. Under förutsättning att områdesplan upprättades borde en utbyggnad av Häggenås kunna ske inom ramen för befintlig service, menade man. Fram till att områdesplan antagits (1978-06-29) beviljades byggnation enligt ett dispensförfarande. Under denna tid byggdes drygt 20 hus i Häggenås tätort. Under 1979-80 bebyggdes ett nytt område i Häggenås om 8 hus. För närvarande är ett område för utbyggnad om 30 hus planerat.

Sammanlagt har sedan 1973 fyra områden i Häggenås bebyggts. Intresseföreningen har vid dessa utbyggnader på ett konstruktivt sätt samarbetat med kommunen. Kommunen och Intresseföreningen har således ingått avtal om arbetsdelning. Intresseföreningen har där åtagit sig att anlägga vägar och vägbelysning inom nybyggnadsområdena. Dessutom har man varit ansvarig för snöröjning och underhåll av dessa vägar intill dess att vägförening bildats.

Intresseföreningen har därutöver anordnat en hemslöjdsutställning genom att köpa upp lokalt tillverkade hemslöjdsalster. Utställningen blev en stor succé och har sedan dess varit ett årligen återkommande evenemang. Numera är det Häggenås Hembygdsförening som arrangerar utställningen. Verksamheten har bidragit till att enskilda hemslöjdare fått avsättning för sina produkter och på så sätt även till försörjningen inom området.

För närvarande arbetar Intresseföreningen på frågan om vad Kougsta-gården skall användas till efter det att den upphört att vara ålderdomshem (83/84). Den relativt in-takta byggnaden borde med fördel kunna utnyttjas som ett "friskvårdscenter". Frågan är i dagsläget inte tillräckligt utvecklad men Intresseföreningen har uppvaktat lands-ting och kommun angående idén.

Ekonomi

Intresseföreningens rörelsekapital tas in via medlemsav-gifter (ca 130 medlemmar). Dessa pengar används till att täcka administrationskostnader. Inga arvoden utgår till styrelsemedlemmarna.

Ett engångstillskott till rörelsekapitalet utgjorde den vinst som Intresseföreningen gjorde vid den första hem-slöjdsutställningen.

De kapitalkostnader som Intresseföreningen haft i samband med åtaganden (exempelvis snöröjning och byggande av vägar) har finansierats genom särskilda avgifter som tagits ut av berörda personer (exempelvis tomtägare som berörs av ny väg). Avgifterna har dock varit förhållandevis låga, då de endast skulle täcka de faktiska kostnaderna i de konkreta delprojekten.

Mekanismer i projektet

Förutsättningen för det lokala engagemanget i Häggenås förelåg i form av ett allmänt utbrett missnöje. Snickeri-fabrikens konkurs var den utlösande faktorn till att några ortsbor tog initiativ. Problemen var uppenbara och någon större svårighet att ena befolkningen fanns inte. Detta innebar också att någon allmän områdesvis resursinventering inte gjordes. Arbetet har hela tiden varit konkret åtgärdsinriktat.

Intresseföreningens ordförande är den person som i prak-tiken drivit och utvecklat arbetet inom föreningen. Genom ett politiskt förflutet och kontakter med nyckelpersoner har han lyckats förverkliga lokala krav och önskemål. Den lokala samstämmigheten i dessa frågor har givetvis utgjort en förutsättning för Sven Allan Liljas arbete.

Ett problem i sammanhanget härrör dock från SL:s suveräna ställning. Detta att så mycket arbete läggs i en persons händer är en dålig framtidsförsäkring för lokala utveck-lingsprojekt. Den kompetens och erfarenhet SL utvecklat under arbetets gång har således inte spridits ut på flera människor i någon högre grad. Lite tillspetsat står och faller Intresseföreningen med SL.

Under Intresseföreningens 10-åriga historia har arbetsuppgifterna på ett naturligt sätt följt slag i slag. I dag har man dock svårt att precisera nya och konkreta delprojekt. Det innebär att det lokala engagemanget är hotat.

Framtiden för Intresseföreningen är, trots många framgångsrika år, osäker. Det hos lokala utvecklingsprojekt så karakteristiska fenomenet, att ett kortsiktigt arbete på sikt inte ensamt förmår att engagera befolkningen, är i dag verklighet i Häggenås. De självklara, uppenbara arbetsuppgifterna blir allt svårare att finna. Östersunds kommun har inte heller i sitt arbete med områdesplaner lyckats förtydliga och föra in det långsiktiga perspektivet i planeringen så att det kan bli nedbrytningsbart och gripbart i ett lokalt kortsiktigt arbete.

Källförteckning

Intervjuer

Sven Allan Lilja	- Ordförande i Häggenås Intresseförening
Karl-Olof Olsson	- Initiativtagare till räddandet av snickerifabriken
Kenneth Österberg	- Älderdomshemsföreståndare och medlem i Häggenås Intresseförening
Bertil Månsson	- Fastighetschef i Östersunds kommun
Per Olsson	- Kommunalråd i Östersunds kommun

Skriftliga källor

- Områdesplan för Häggenås (1978)
- Intresseföreningens handlingar (Årsberättelse, mötesprotokoll, avtal, föreningsstadgar m m)
- Examensarbete på högskolans sociala linje (med inriktning mot samhällsarbete) om Häggenås Intresseförenings arbete, 820115 i Östersund, Georgsson, Johansson och Jonsson

3 FROSTVIKENS TURISTFÖRENING

Bakgrund

I Frostvikens gamla kommun bildades i slutet av 1979 en turistförening. Föreningen, vars syfte var att samordna områdets turistiska ansträngningar för att skapa arbetstillfälle, initierades på bred front. Strömsunds kommun, Jorms och Stora Blåsjöns turistföreningar samt drivande krafter inom lokalbefolkningen försökte hitta en lösning som kunde innebära en sysselsättningsbefrämjande turistsatsning. Resultatet blev att de två lokala turistföreningarna upplöstes och att en samlande förening för turistiska frågor i området bildades - Frostvikens Turistförening.

Verksamhetsområdet, resursfrågor

Frostvikens Turistförening har sitt verksamhetsområde i Frostvikens kommundel (gamla Frostvikens kommun) - numera en del i Strömsunds kommun.

Området utmärks av dess isolerade läge och dess närhet till Norge. Centralorten Gäddede (ca 700 invånare) bildar tillsammans med serviceorterna Jorm och Stora Blåsjön knutpunkter utefter den viktigaste vägen i området. Befolkningen har decimerats under hela 70-talet och åldersfördelningen är tämligen snedvriden. Till skillnad från flera andra glesbygdsområden finns här en stor öppen arbetslöshet. Näringslivet är svagt utvecklat - ungefär hälften av alla förvärvsarbetande är anställda inom den offentliga sektorn. Turismen har därför blivit ett viktigt försörjningskomplement i området. Lokalbefolkningen har sedan flera år tillbaka spontant byggt fritidsstugor för uthyrning till turister. Under 70-talet kunde de också utnyttja de, ur amorteringssynpunkt, förmånliga kommunala "sportstugelånen" för uppförande av dessa uthyrningsstugor.

Närheten till Norge innebär att en viktig turismström kommer från väst - mer än hälften av turisminkomsterna kommer från Norge. Dessutom innebär Norges närhet en förstärkning i det allmänna serviceunderlaget. Flera livsmedelsbutikens existens i området är avhängigt norska kunder. Den stora potentiella resursen i området är den storslagna naturen med dess fiskerika sjösystem. Ett antal turistanläggningar/hotell finns vid sidan om ett stort antal privata uthyrningsstugor som grundinvesteringar för en turistisk utveckling i området.

Fysisk planering, samband projekt - fysisk planering

Under 70-talet byggdes över 1000 fritidshus i området. Bland annat mot bakgrund av detta utarbetade Strömsunds kommun 1977 en markdispositions-/ utvecklingsplan gällande Frostvikens kommunedel.

Där fastslogs tre s k utvecklingsområden lämpliga för exploatering. Dessa utvecklingsområden utgjordes av de inom Frostviken viktigaste orterna med omland - Gäddede, Jorm samt Stora Blåsjön. Tanken var att styra framtida utbyggnad på turismsidan till serviceorterna samt att skydda områden för det rörliga friluftslivet och rennärningen enligt FRPs geografiska riktlinjer för fjällområden. Planen mottogs med skepsis av lokalbefolkningen då det inte i denna framgick hur och av vem exploateringen skulle göras. Denna reaktion från lokalbefolkningen bör förstås som en av bakgrundsfaktorerna till bildandet av Frostvikens Turistförening.

Två förslag till områdesplan inom kommundelen föreligger för närvarande. En för områdesplan 1 för centralorten Gäddede där framförallt bostadsbyggandets framtida markbehov ses över samt en områdesplan 2 (områdesplan Jorm och Stora Blåsjön, maj -82) där en önskvärd turismexploatering i kommundelen skisseras upp. I områdesplan 2 redovisas områdets turistiska resurser i form av anläggningar, leder, fiskevatten m m. Frostvikens Turistförening anges i områdesplanen som ett viktigt led i den allmänna turismsatsningen. Överhuvudtaget betonas vikten av samarbete mellan kommunen och turistföreningen från båda sidor. En av målsättningarna för turistföreningen är dessutom att medverka i den långsiktiga turistiska planeringen.

En turistförening bildas

Fram till slutet av 70-talet utnyttjades Frostvikens turistiska potential på ett tämligen ostrukturerat sätt med tanke på områdets förutsättningar. Enskilda satsningar förekom och privata uthyrningsstugor byggdes men någon större samordning fanns inte. Viktigt att komma ihåg i sammanhanget är att arbetslösheten var (och är) stor i området, varför ett försörjningstillskott var ett utbrett önskemål. Området var således betjänt av en arbetsskapande turismsatsning.

Mot bakgrund av ovanstående tog en kommunpolitiker i Gäddede, Allan Jonasson (nuvarande ordförande i turistföreningen) tillsammans med representanter för Stora Blåsjöns turisthotell ett initiativ för att hitta en framkomlig väg. Genom att skicka ut masskorsband till hushållen i området lyckades man samla intresserade för att diskutera frågan.

Resultatet blev att en medlemsförening för turistiska frågor i området bildades. Föreningen skulle överta de spridda turistiska utvecklings- och samordningsförsök som ändå förekommit i Frostviken. De 1976 bildade turistföreningarna i Jorm och Stora Blåsjön upphörde således. En gemensam turistförening för hela Frostviken var bildad.

Parallellt med det lokala förankringsarbetet knöts kontakter med Strömsunds kommun. Redan från början har beroendet till kommunen varit starkt och en av förutsättningarna för verksamheten. Sålunda betalades de ovan nämnda masskorsbanden av kommunen genom den dåvarande industristiftelsen.

Vid föreningens första årsmöte (sept -79) valdes en styrelse om nio ledamöter, varav Strömsunds kommun utsåg tre. Årsmötet drog upp mål och riktlinjer för verksamheten som förutsatte ekonomiska bidrag utifrån. Från Strömsunds kommun lyckades man utverka 100 000 kronor och från landstinget 20 000 kronor i en första etapp. Bidrag från kommunen har sedan utgått varje år till löpande utgifter och är i dag en förutsättning för verksamheten. Dessutom ställde kommunen lokal för turistbyråverksamhet till förfogande för föreningen. Kommunens beslut att utlokalisera en turistassistent till Gäddede är också en resursförstärkning.

Den mycket stora turismsatsningen som föreningen skisserade upp krävde dessutom en personalfunktion för marknadsföringsfrågor. Efter förfrågningar hos länsstyrelsen lyckades man utverka 200 000 kronor i utvecklingsbidrag *). 1980 kunde så föreningen anställa en turistintendent. Länsstyrelsen beslöt sedermera att verksamheten skulle få fortsätta med statligt stöd fram till årsskiftet 1982-83. Finansieringsfrågan har således lösts på ett tämligen unikt sätt:

- 1) Medlemsavgifter, logiavgifter, förmedlingsavgifter.
- 2) Kontinuerliga kommunala bidrag till den löpande verksamheten.
- 3) En massiv ekonomisk överföring från länsstyrelsen för starthjälp.

Vi kan konstatera att verksamheten kom igång genom ett digt arbete av några få personer. Den drivande personen var den förut nämnde kommunpolitikern Allan Jonasson. Två viktiga bitar i startandet kan urskiljas.

- 1) En förankringsprocess hos lokalbefolkningen påbörjas där inriktningen och innehållet i verksamheten växer fram - en turistförening bildas.
- 2) En realistisk finansieringsstruktur skapas genom underhandskontakter - konkreta verksamheter kan påbörjas.

Båda dessa bitar växer hela tiden fram parallellt och är ömsesidigt beroende av varandra. Detta att föreningen är så beroende av externa medel gör det angeläget att närmare titta på hur pengarna används.

*) Regeringen avsatte 1979 400 000 kronor för planerings- och projekteringsarbete i länets glesbygdsområde. Av dess medel avsatte länsstyrelsen 200 000 kronor till vardera Frostviken- och Ljungdalenområdena.

Turistföreningen i arbete

Föreningens uppgift i sin allmänna inriktning är att stödja turismens utveckling i området på ett sysselsättnings- skapande sätt. Punktprogrammet innebär bl a att:

- 1) utveckla kommunikationerna inom samt till och från området
- 2) ombesörja en samordning för den enskilda stug- och rumsuthyrningen
- 3) i samarbete med Strömsunds kommun utarbeta ett "stugförbättringspaket" samt ett "nybyggnadspaket" innehållande tekniskt lösande, finansiering, standardtyp att användas som uthyrningsstuga etc
- 4) utveckla och förbättra turistiska resurser i området (ledsystem, vindskydd, fiskemöjligheter m m)
- 5) ansvara för turistbyråverksamheten
- 6) bearbeta den norska närmarknaden
- 7) medverka i den långsiktiga turistiska planeringen
- 8) organisera veckoprogram

Huvuddelen av budgeten upptas dock av markandsföring i olika former. En massiv annonsering, framtagandet av olika program (varvid ett unikt friskvårdsprogram), producerandet av säsongstidning och broschyrer, kampanjer av olika slag samt resebyråbearbetning är, tillsammans med lönekostnader för turistintendenten, de tunga posterna i föreningens budget.

Tittar man på budgeten är således Frostvikens Turistförening till stor del ett organ inriktat på marknadsföring av Frostviken som turistområde. Turistbyrån i Gäddede fungerar dessutom som informations- och bokningscentral. Genom att betala en boknings- och förmedlingsavgift får medlemmar som hyr ut fritidsstugor i området en praktisk och för turisterna lättåtkomlig bokningsservice.

Det intressantaste med föreningens arbete är ändå de direkt arbetsskapande sidorna. En plan togs 1981 fram av föreningen efter en remissrunda bland föreningar och näringsidkare i Frostviken. I denna plan beräknas 26 helårsarbetstillfällen tillkomma inom turismsektorn i Frostviken under perioden 1981-85.

I praktiken skulle det innebära att fler människor skulle få arbete delar av året då många av arbetstillfällena är av säsongskaraktär. Ca 15 av arbetstillfällena beräknades bli självfinansierande medan ett 10-tal krävde allmänna medel.

Flera av arbetena är i dag säkrade. Andra är inte aktuella längre medan några nya tillkommit. Någon egentlig uppföljning har inte skett men uppskattningsvis ligger man något efter den tidplan som presenterades 1981. Anledningen härtill beror enligt ordföranden i föreningen på de avbräck i kontinuitet det inneburit när turistintendenten slutat. I början av 1983 anställs den tredje turistintendenten/ turistchefen. Dessförinnan har föreningen varit utan en sammanhållande funktion i ett halvår.

Resultatet får ändå räknas som mycket bra. Turismen i området uppvisar de senaste åren en ökning utan jämförelse i Jämtland. Beläggningen på hotellen i området samt på campingen i Gäddede har ökat markant. Föreningens programverksamhet har tagit fart. Allt detta innebär arbetstillfällen för lokalbefolkningen. Hotellpersonal samt annan servicepersonal, guider och underhållspersonal är exempel på arbetstillfällen som tillförts området. Den växande turistströmmen innebär också positiva effekter på övrig servicenäring.

De veckoprogram som tagits fram är ett bra exempel på den goda förankring föreningen har i området. I dessa program erbjuds turisterna olika aktiviteter vecka för vecka. Dessa aktiviteter har oftast föreslagits av enskilda ordsbor. Ordsborna deltar sedan själva i aktiviteterna som guider (ex fjällvandringar och fisketurer) eller kunskapsförmedlare (ex lokal kultur) inom ramen för programmet. Då aktiviteterna oftast är avgiftsbelagda innebär de inkomstförstärkningar.

Ett annat sätt att beskriva föreningens goda förankring i området är att visa på den höga medlemskvoten. Föreningen räknar över hundra medlemmar. Dessa utgörs av samtliga hotell i Frostviken, Gäddede stugby, de flesta fiskevårdsföreningar, hela områdets servicenäring samt ett stort antal stugägare och enskilda personer. Medlemsavgiften är schablonmässigt differentierad utifrån hur olika medlemsgrupper berörs av föreningens verksamhet samt utifrån ekonomisk bärkraft. Medlemsavgiften varierar mellan 20 kronor (enskilda personer) och 2 000 kronor (större hotell/turistanläggningar).

Turistföreningens nära samarbete med Strömsunds kommun har som tidigare nämnts varit av avgörande betydelse. Förutom de ekonomiska bidragen har kommunen således bidragit med personalförstärkningar till turistbyrån i Gäddede. Detta samt det faktum att kommunen utsett tre av ledamöterna i turistföreningens styrelse (däribland ordförande Allan Jonasson) har inneburit att kontakterna med kommunen skett på smidigt och informellt sätt.

Den ovan beskrivna planen om 26 arbetstillfällen framtogs primärt som ett bidrag till kommunens näringslivsplan beträffande satsning på turism i området. Ett annat exempel på samarbete med kommunen utgör det arbete som pågår med "stugpaketen". Både det tekniska lösandet och finansieringsbiten i dessa "paket" förutsätter ett bra samarbete med kommunen.

För närvarande prioriterar föreningen kommunikationsfrågorna samt de ovan nämnda "stugpaketen".

Mekanismer i projektet

Vi kan först konstatera att en nyckelperson (Allan Jonasson) förekommit även i detta projekt. Här har dock kommunen redan från början engagerat sig på olika sätt. Delar av lokalbefolkningen har även snabbt blivit intresserade av projektet - nästan omgående kunde föreningen räkna 100 medlemmar. Länsstyrelsen har dessutom genom utvecklingsbidrag stöttat projektet.

Verksamheten har således varit förankrad i verkligheten såtillvida att både lokalbefolkningen och viktig omgivning (ex Strömsunds kommun och länsstyrelsen) engagerats i projektet. Vad är då förklaringen till detta breda engagemang? En del av svaret ligger i att främst Allan Jonasson förmått att engagera och entusiasmera både lokalbefolkning och för projektet nödvändig omgivning. Emellertid blir det fel om man vill reducera det hela till Allan Jonassons kapacitet.

En djupare "förklaring" till varför verksamheten engagerat på så bred front torde termer som "uppdämt behov" och "växande medvetenhet" kunna erbjuda.

Ett uppdämt behov av verksamheter som innebär arbetstillfällena och/eller inkomstförstärkningar kan sägas föreligga i Frostviken. Till skillnad från flera andra glesbygdsområden är den öppna arbetslösheten här stor. På en lång avstånd är inte heller arbetspendling ett realistiskt alternativ för lokalbefolkningen. Motivationen för arbetskapande och/eller inkomstförstärkande åtgärder på plats och ställe är således hög.

Ett uppdämt behov av verksamheter som kan förstärka det allmänna serviceunderlaget kan också sägas föreligga i Frostviken. Flera butiker i området balanserar sin budget på norska pengar - en inte alltför tillfredsställande situation.

En växande medvetenhet om Frostvikens stora turismpotential finns hos både lokalbefolkningen och omgivningen. Områdets vildmarkskaraktär blir en allt unikare turistprodukt.

Även bristen på alternativ blir allt fler medvetna om.

Två slutsatser i sammanhanget:

- 1) Turistföreningens arbete förutsatte att både lokalbefolkningen och viktiga delomgivningar var (potentiellt) motiverade för verksamheten
- 2) Några få personer (främst Allan Jonasson) fungerade som katalysatorer i processen.

Båda punkterna är lika viktiga men den första är en förutsättning för verksamheten och den andra en metod för att starta densamma.

Om vi så tittar på turistföreningens verksamhet märks kanske först det stora medelsbehovet utifrån. Turistföreningen är inte självbärande och kommer heller inte att bli det under överskådlig framtid. Däremot går utvecklingen mot en allt större självbärande kapacitet genom exempelvis försäljning av lokalt framtagna turistsouvenirer.

Länsstyrelsens ekonomiska överföringar till föreningen har upphört.

Det starka sambandet mellan turistföreningen och Strömsunds kommun är dock en förutsättning även i framtiden. Någon har t o m betecknat turistföreningen som en alternativ kommunal verksamhet. Sett ur det perspektivet är det mycket tveksamt om verksamheten kan anklagas för att tära på kommunala resurser. De resurser som kommunen tillför föreningen (personella resurser, lokaler samt ett årligt bidrag mellan 50 000 och 100 000 kronor) kommer ju bygden och lokalbefolkningen tillgodo. Hur mycket i pengar omräknat går alltid att diskutera men klart är att samhällsvinsterna inte går att utläsa i turistföreningens budget. Ytterst blir frågan: Skulle de resurser som kanaliseras till turistföreningen kunna användas på ett för kommundelen bättre sätt? Några alternativ har i alla fall inte redovisats.

Från ett kommunalt planeringsperspektiv kan turistföreningens verksamhet kanske bäst rubriceras såsom ett viktigt lokalanpassat komplement till traditionella samhällsverksamheter/insatser.

Några slutsatser:

- 1) En bred lokalbefolkning stödjer verksamheten
- 2) Relativt snabba resultat har uppvisats (exempelvis i form av nya arbetstillfällen och en större turismström i området).
- 3) Framtida turistiska mål för området formuleras av turistföreningen och kommer till uttryck i bl a den långsiktiga kommunala planeringen.

Turistföreningen har således hittat en form där ett konkret genomförandearbete bedrivs (huvudsakligen med hjälp av lokalbefolkningen) vid sidan om ett mer långsiktigt arbete (genom inflytande i den kommunala planeringen). Detta gör att framtiden för Frostvikens Turistförening ser relativt ljus ut.

Källförteckning

Intervjuer

Åke Ljusberg - F d turistintendent i Frostviken
 Håkan Bruks - Nuvarande turistintendent i Frostviken
 Allan Jonasson - Ordförande i Frostvikens Turistförening
 Lars Sjöberg - Turistassistent, Strömsunds kommun

Skriftliga källor

Områdesplaner Jorm och Stora Blåsjön, 1982

Områdesplan Gäddede, 1982

Turismen i Frostviken - Sysselsättningsinventering inom turismsektorn i Frostviken åren 1981-85, 1981 Frostvikens Turistförening
 Frostvikens Turistförenings handlingar - bokslut, delrapporter m m

4 UTVECKLINGSARBETE I STORSJÖ-LJUNGDALEN

Bakgrund

Ljungdalenområdet representerar med sitt läge vid Helagsfjällen ett stort turistiskt värde. Under 70-talet byggdes därför många enskilda fritidshus i området. Då dessa utnyttjades dåligt bidrog de föga till försörjningen inom området. Några andra större utvecklingsbara försörjningsgrenar i det isolerat belägna Ljungdalen fanns inte heller.

Mot bakgrund av detta tillkom det s k Ljungdalenprojektet framtaget av Bergs kommun m fl. Ljungdalenprojektet innebar en kraftig turistisk utbyggnad och skulle säkra flera värdefulla arbetstillfällen i området. Projektet bantades flera gånger och lades slutligen "på hyllan" p g a en vikande marknad tillsammans med finansiella svårigheter. Det uppdämda behovet av arbetstillfällen som fortfarande fanns i Ljungdalen föranledde Bergs kommun att mer okonventionellt närma sig problemen.

En områdesplan för Ljungdalens by togs fram parallellt med att lokala arbetsgrupper (biträdda av en kommunal tjänsteman) bildades. Tanken var att genom ett engagemang från lokalbefolkningen kanalisera lokala behov (läs arbetstillfällen) i områdesplanen. Arbetsgrupperna sammanfaller dock inte helt med den planmässiga områdesindelningen (i områdesplan för Ljungdalens by), då exempelvis även Storsjö Kapell ingår i utvecklingsarbetet.

Verksamhetsområdet, resursfrågor

Utvecklingsområdet utgörs av Ljungdalen och Storsjö Kapell med omland. Mellan de båda byarna är det drygt 15 km och detta kan jämföras med avståndet till närmaste arbets- och servicemarknad, Svenstavik - över 100 km. Tillsammans bildar således undersökningsområdet rent arbetsmarknadsmässigt en enhet.

Den bofasta befolkningen i området uppgick 810101 till 400 personer, varav 192 personer i Ljungdalen. De förut så viktiga näringarna jord- och skogsbruk har av flera skäl minskat i betydelse i området, vilket inneburit en negativ befolkningsutveckling. De gamla blir kvar medan de unga tvingas flytta p g a bristande utkomstmöjligheter. De långa avstånden gör det omöjligt att arbetspendla och den hittillsvarande turismen i området har inte tillfredsställande ersatt de förlorade arbetstillfällena. Härav följer att, om inte området genom en naturlig avgång helt skall tömmas på permanent boende, måste arbetstillfällen skapas på plats och ställe.

Serviceutbudet är begränsat i området och utgörs av ett par livsmedelsbutiker samt det lilla pensionatet Helags i Ljungdalen. Dessutom finns låg - mellanstadieskola samt post tillgängliga i området.

Turismen är således mycket viktig för området både för att trygga serviceunderlaget och för att skapa arbetstillfällen. Rent naturmässigt besitter också området stora turistiska värden. Med sitt läge invid det obrutna fjällområdet Sylarna-Helags utgör området en unik station för "vildmarkssemester" i olika former. Under 70-talet utnyttjades dock inte denna potential i arbetsskapande syfte.

En spontan turism kanaliserades genom att ett stort antal enskilda fritidshus byggdes. I området beräknas det finnas ca 650 enskilda fritidshus, tillsammans representerande över 2600 bäddar. På den låga utnyttjandegraden har dessa fritidshus inte inneburit något större tillskott på arbetstillfällen i området. Andelen kollektiva bäddar inom området är lågt (ca 100 enskilda fritidshus uthyres genom Ljungdalens Turistförening och ett 30-tal bäddar finns på Pensionat Helags). Turistiska anläggningar i övrigt saknas i området - dock har ett liftsystem nyligen kommit till i Ljungdalen.

Situationen i området är således den att det råder brist på arbetstillfällen och serviceutbud samtidigt som den turistiska potentialen hittills har utnyttjats dåligt.

Fysisk planering, samband projekt - fysisk planering

Utvecklingsarbetet i Ljungdalen är i våra exempel det projekt som har starkast förankring i en fysisk planering. Redan 1975 kom arbetet med en områdesplan för Ljungdalen igång. Denna har sedan reviderats vid ett flertal tillfällen och ändringar har gjorts, både vad avser plangränser och innehåll i övrigt. Utifrån Ljungdalens prekära situation (ett isolerat läge, jordbrukets minskade betydelse i området, brist på arbetstillfällen och serviceutbud, snedvriden åldersfördelning m m) har dock kommunens grundmålsättning varit densamma, nämligen att bättre utnyttja områdets turistiska förutsättningar.

Till att börja med innehöll planen tämligen opreciserade tankar om en större turistisk utbyggnad i enlighet med kommunens "program för säkerställande av riksplaneringens intentioner" från 1974. I detta program utpekades Ljungdalen som ett lämpligt område dit ytterligare bebyggelse för turism och fritidsboende kunde lokaliseras.

I det första planförslaget (1976) redovisades en kraftig utbyggnad av främst enskilda fritidshus, men även kollektiva anläggningar. Planen mötte stark kritik från flera håll och är ett bra exempel på en traditionell, uppifrån

bedriven planering. Vid den efterföljande bearbetningen av planförslaget deltog representanter från Ljungdalens byråd i en mer noggrann analys beträffande befolknings-sammansättning, servicekapacitet, sysselsättningsbehov m m. Detta föranledde ett bantat planförslag med inriktning på främst kollektiva anläggningar, då dessa bättre ansågs bidra till försörjningen i området. Efter flera möten med markägarna i området (som till att börja med hellre ville avstycka enskilda fritidstomter) kunde så planen antas av fullmäktige. Den i planen skisserade turistiska utbyggnaden (med en stor kollektivbäddsanläggning med tillhörande service- och aktivitetsanläggningar och med kommunen, SARA-bolagen m fl som huvudmän) kom att benämnas Ljungdalenprojektet. Som tidigare nämnts satte marknadsmässiga och finansiella svårigheter sedan stopp för en utbyggnad i denna storlek.

Den egentliga integreringen mellan ett utvecklingsarbete för att skapa arbetstillfällena i Ljungdalen och en fysisk planering kom igång i början av 1980. Dessförinnan hade arbetet startat (nov 79) med en områdesplan för Ljungdalens by. Denna plan skulle ses som ett komplement till områdesplanen för Ljungdalen och mer behandla de byspecifika frågorna vad gällde ytterligare permanentbebyggelse, service, fritidsbebyggelse m m i ett sysselsättningsperspektiv.

Till att börja med försökte planförfattarna att uppfatta områdets konkreta behov av åtgärder genom att fånga upp enskilda ortsbors önskemål. Samtidigthöll den lokala LRF-avdelningen ett möte i byn där jordbrukets framtid i området diskuterades. Härifrån kom impulserna till att starta upp lokala arbetsgrupper i Ljungdalen och Storsjö. Dessa gruppers redovisade arbete kom att bli viktiga underlagsbitar för såväl områdesplanen för Ljungdalens by som för det utvecklingsprogram som togs fram för kommunens primära rekreationsområde.

I nämnda plandokument framgår bl a följande:

- 1) Det s k Ljungdalenprojektet beaktas planmässigt endast så att mark avsättes till detta. Genomförandet läggs på en opreciserad framtid.
- 2) Istället för Ljungdalenprojektet (eller etapp I i det samma om man så vill) tillförs området några basinvesteringar finansierade fullt ut genom det bolag som bildats för ändamålet och som ägs av ortsbor, fritids-husägare och Bergs kommun tillsammans.
- 3) Med basinvesteringarna som underlag har i arbetsgrupperna ett antal realistiska små projekt presenterats (realistiska därför att de är förankrade i fysiska personer) motsvarande ca 25 årsarbetstillfällena.

Utvecklingsarbetet har således inneburit att ett fruktbart alternativ till det (för närvarande?) orealistiska Ljungdalenprojektet tagits fram genom ett lokalt engage-

mang. Det fruktbara alternativet, såsom det skissas i plandokumentet, innebär att en helhetsbedömning görs där basinvesteringar utgör underlag för enskilda småprojekt, inbegripet ett lokalt engagemang. Ett större antal uthyrningsbara turistbäddar var även här en förutsättning men istället för en kraftig utbyggnad skulle utnyttjandegraden i de befintliga enskilda fritidshusen ökas i första hand genom uthyrning.

Låt oss nu titta lite närmare på hur arbetsgrupperna arbetade, vad som kom fram och vilka svårigheter som uppstod. Utifrån det resonemang som förts här framgår att det viktiga och fruktbara varit själva planprocessen, medan plandokumentet representerar ett tillfälligt bokslut i processen.

Det lokala engagemanget och mekanismer i projektet

Intresset för ett lokalt engagemang utkristalliserades dels utifrån de diskussioner planförfattarna haft med ortsborna rörande markanvändningen i byn (i början av arbetet med områdesplan för Ljungdalens by), dels från det möte den lokala LRF-avdelningen anordnade där jordbrukets framtid i byn diskuterades. Vid dessa dialoger med ortsbefolkningen framkom framförallt tre saker:

- 1) En turistisk utbyggnad är livsnödvändig för området.
- 2) Denna utbyggnad måste ske på ett sådant sätt att en så bred lokal arbetsmarknad som möjligt eftersträvas tillsammans med andra lokala inkomstförstärkningar.
- 3) Ett småskaligt differentierat jordbruk med inriktning på turistprodukter (och andra binärningar till turismen) måste utvecklas som ett komplement till de mer renodlade servicejobben i turistnäringen. Detta bygger dessutom på insikten att ett levande kulturlandskap även är en turistisk resurs.

Förutom en vilja från lokalbefolkningen att engagera sig i bygdens utveckling (bör ses mot bakgrund av det uteblivna Ljungdalenprojektet) bidrog kommunens positiva inställning till en alternativ planeringsmetod och länsstyrelsens löfte om ekonomiskt stöd till att verksamheten kom i gång. Ett ekonomiskt utvecklingsbidrag om 200 000 kronor utgick från länsstyrelsen till att utveckla lokala arbetstillfällen genom ett lokalt engagemang. Dessa medel användes senare till att avlöna en projektkonsulent, finansiera vissa mindre delprojekt samt till viss administration. Dessutom hade glesbygdsdelegationen bidragit med 200 000 kronor till framtagnandet av områdesplan för Ljungdalens by.

Vid ett möte (800424) organiserat av Bergs kommun med representanter från kommunen, LRF, länsstyrelsen, K-Konsult samt ortsborna beslöts så att bilda lokala arbetsgrupper.

Fyra arbetsgrupper bildades med följande sektorindelning:

- jordbruk - skog - fiske
- småindustri
- hemslöjd
- turistservice

Varje arbetsgrupp skulle bestå av 2 storsjöbor och 2 ljungdalenbor.

På mötet beslöts vidare

- att bilda arbetsgrupper med uppgift att ta fram och sammanställa arbetstillfällena, främst indirekta sådana, vilka ej har direkt koppling till en turistisk expansion i form av Ljungdalenprojektet,
- att arbetstillfällena skall vara väl förankrade i de förutsättningar som råder i området, dels utifrån ortsbors intresse och kunskaper, dels utifrån byarnas geografiska och kulturella förutsättningar,
- att testa varje enskild idé i praktiken dels för sig, dels i byarnas samlade näringslivssituation,
- att vara med vid bedömning av finansieringsmöjligheter samt i ansökningsskeden.

Kommunens roll (att testa idéer, sätta in dem i ett större sammanhang, vara behjälplig vid bedömning av finansieringsmöjligheter samt i ansökningsskeden) krävde en funktion avsatt för ändamålet.

Hushållningssällskapets man i Bergs kommun, Lars Carlsson (i fortsättningen LC) fick uppdraget som projektets samordnare och skulle vara arbetsgrupperna behjälplig. LC var känd i trakten och hade även ett levande intresse för bygdens utvecklingsmöjligheter. Hans ordinära arbetsuppgifter bestod av produktionsrådgivning (jordbruksfrågor) i Bergs kommun.

Ett krav som LC ställde redan från början var att idéerna skulle vara förankrade i fysiska personer. Detta bidrog antagligen till en naturlig sanering av förslag och till en snabbare realisering av dessa. LCs starka personliga engagemang, som tog formen av ständiga kontakter, fungerade sannolikt också som ett attitydförändringsarbete. LC var även sekreterare i samtliga arbetsgrupper.

De olika grupperna redovisade sina idéer och förslag var för sig endast en gång. Detta kan tyckas vara i minsta laget. I praktiken hade dock LC haft ständiga underhandskontakter allteftersom idéer utkristalliserades. Dessutom träffades alla grupperna några gånger för att sätta in dessa i ett större sammanhang. Vid dessa större möten diskuterades i samband med tänkbara verksamheter även förslaget till områdesplan för Ljungdalens by med planförfattaren närvarande. På så sätt gavs näring till planarbetet direkt ur de konkreta diskussionerna och planen kunde utformas med hänsyn till detta.

De av arbetsgrupperna skisserade småprojekten var uppbyggda så att de skulle kunna starta i liten skala som komplement för att allt efter efterfrågan och avsättningsmöjligheter kunna utvecklas. Hemslöjd, mindre träindustri, bensinmack, brasvedsförsäljning, kaffe/våffelstuga, turistbyrå, renprodukter, tunnbrödsbageri är exempel på verksamheter som föreslogs i arbetsgrupperna. LC var med sin yrkeskunskap behjälplig i dessa diskussioner med avseende på finansieringsmöjligheter, ekonomi, lämplig person m m. Vid behov inhämtades hjälp från lantbruksnämnd och utvecklingsfond. När bedömningarna var klara återstod ett antal realistiska småprojekt (motsvarande ca 25 årsarbetstillfällen) med det gemensamma att en fysisk person stod bakom varje projekt. Flera av dessa projekt är i dag realiserade. I andra fall krävs fortsatta studier vad gäller främst ekonomi och finansieringsmöjligheter. Främst är det hemslöjdsverksamheten som bidragit med arbetstillfällen. Denna verksamhet var dock organiserad inom ramen för en ekonomisk förening redan tidigare.

Dessa småprojekt var dock avhängiga att vissa basinvesteringar gjordes i området. Den viktigaste basinvesteringen en bra skidbacke invigdes i januari 1983. För byggande och drivande av denna utförsåkningsanläggning bildades ett bolag - Norra Ljungdalsberg Turist AB. Bolaget ägs av kommunen, fritidshusägare och ortsbor tillsammans. Dessa har tecknat andelar i bolaget. Lokaliseringsstöd har även utgått till verksamheten. Denna basinvestering har direkt inneburit att ca 10 årsarbetstillfällen tillförts området.

Detta är, enligt plansekreteraren i Bergs kommun, ett sätt att hålla det engagemang och intresse som arbetsgrupperna startade i byn vid liv. Genom att byborna är delägare i bolaget engageras de i en mer permanent verksamhet efter det att arbetsgruppernas arbete upphört. Bolagets arbetsuppgifter kan på detta sätt utökas till att gälla andra turistiska anläggningar och service överhuvudtaget.

Modellen är mycket intressant då det i andra utvecklingsprojekt med arbetsgrupper eller studiecirkelar varit svårt att få det lokala engagemanget att konkret fortsätta.

I Storsjö Kapell håller för närvarande en stugby på att projekteras. Även där tänker man sig ett andelssystem med byborna som delägare.

Sammanfattningsvis kan sägas att projektet är tämligen unikt med sin helhetsansats. Områdets totala behov och utvecklingsmöjligheter fokuseras och åtgärderna sätts in i hela sitt sammanhang.

400 000 kronor har från regeringen och länsstyrelsen avsatts för projektet. Dessa pengar torde samhällsekonomiskt ha använts mycket väl.

Vi kan konstatera att både ett kortsiktigt och mer långsiktigt arbete pågått sida vid sida. Detta är en viktig erfarenhet. Lokalbefolkningen kan inte förväntas engagera sig endast i ett långsiktigt arbete. På något sätt måste ett lokalt engagemang skönja en horisont - ett konkret resultat. Å andra sidan - ett enbart kortsiktigt arbete ger, som andra projekt visat, även ett kort engagemang med marginella vinster.

Arbetsgrupperna med dess samordnare har startat intresset och engagemanget och kan delvis representera det kortsiktiga arbetet. Fortsättning föreligger i form av ett gemensamt bolag. De fysiska planer som presenterats och som framtogs med ortsbefolkningens hjälp svarar också för ett framtidsperspektiv. För närvarande håller man i Bergs kommun på med att utforma någon form av rullande fysisk planering. En sådan planering skulle kunna innebära en bättre korrespondens mellan kortsiktiga och långsiktiga mål.

Vi kan slutligen konstatera att arbetsgruppernas samordnare antagligen varit av avgörande betydelse. Ett uppdämt behov av nya arbetstillfällen förelåg i området (efter det att Ljungdalenprojektet lagts på hyllan) och fungerade som en grundförutsättning för projektet. Det gäller dock att kanalisera dessa och som i de flesta utvecklingsprojekt har en nyckelperson kunnat identifieras - i detta fall LC. Utan dennes engagemang, som ofta sträckte sig långt över arbetstid, skulle projektet med stor säkerhet inte utvecklats till vad det i dag är.

Projektets samordnare drar erfarenheter

Här redovisas okommenterade erfarenheter LC dragit i samband med arbetsgruppverksamheten.

- Arbetet som samordnare m m kräver mycket tid. Mer tid än jag hade till förfogande, då jag dessutom skulle fungera som jordbruksrådgivare i Bergs kommun. I praktiken har funktionen upprätthållits genom ideellt arbete från min sida i stor utsträckning.
- En stor del av tiden har gått åt till ekonomisk planering av konkreta delprojekt. I sammanhanget får utvecklingsfonden och lantbruksnämnden kritik för sina stela ekonomiska beräkningar, utgående från typfall snarare än verkligheten.
- En erfarenhet är att sådana här projekt noga måste anpassas till området och dess förutsättningar. I detta fall har mycket arbete lagts ned för att öka förståelsen mellan befolkningen i Ljungdalen och Storsjö Kapell (byarna har en lång historia av motsättningar).

- För att något skall hända måste ständiga kontakter tas. Samordnaren sitter som spindeln i näten och måste "hänga på" både uppåt och nedåt för att idéer överhuvudtaget skall realiseras.
- Normsystemet får inte förhindra fruktbara och flexibla handläggningar. Som exempel tas livsmedelsstadgan som rent generellt upprätthåller hög norm. Generella normsänkningar är dock oförsvärliga i sammanhanget. Ett större utnyttjande av dispensssystem ger i stället möjlighet att avgöra från situation till situation.
- Kommunen borde få större frihet att använda pengar, utifrån kommunens förutsättningar och behov. Mindre öronmärkta pengar - låt det regionalpolitiska stödet få användas fritt.
- En förutsättning för sådana här projekt är att de inte får partipolitiserats.
- En förutsättning för att kunna fungera som samordnare är att man har kunskap om offentlig förvaltning.
- Byalag o dyl tenderar att stelna efter ett tag - idé-sprutor behövs utifrån.

Källförteckning

Intervjuer

Kjell Roger Carlsson	- Länsstyrelsen i Jämtlands län (Reg Ek)
Lars Carlsson	- Projektledare (Ljungdalenprojektet), Bergs kommun
B O Carlsson	- Planeringssekreterare, Bergs kommun
Ulla Ljungberg	- Drivande kraft i Ljungdalens hemslöjdsverksamhet
Janne Öster	- Byggnadsnämndsledamot i Bergs kommun

Skriftliga källor

Områdesplan för Ljungdalen, Bergs kommun 1980
 Områdesplan för Ljungdalens by, Bergs kommun 1981
 Utvecklingsprogram för Ljungdalenområdet, Bergs kommun 1981
 Mötesprotokoll - samtal mellan kommunens representanter och de lokala arbetsgrupperna 1980

5 UTVECKLINGSPROGRAM I BRÄCKE KOMMUN

Bakgrund

I samband med länsprogram 1980 väcktes idén om ett kommunanpassat skogsprogram inom Bräcke kommun. Målet var att genom en koncentrerad insats i en kommun snabbare realisera intentionerna som redovisats för skogsbruket i länet. Arbetet skulle vara åtgärdsinriktat och främja sysselsättningen i kommunen.

Ett år senare, 1980, togs inom Bräcke kommun initiativ till ett kommunanpassat jordbruksprogram. Programmet var tänkt som en offensiv satsning mot den, enligt prognoserna, fortsatta minskningen av antalet sysselsatta inom jordbruket. Förutom en massiv stöd- och informationsapparat borde programmet inriktas på att genomföra konkreta projekt med syfte att skapa lokal sysselsättning.

Organisation

Bakom programmen står två ledningsgrupper med representanter från länsmyndigheter och intresseorganisationer samt personer inom kommunen representerande företag, arbetstägare och kommunen. Ordförande i båda ledningsgrupperna representerar Bräcke kommun. Varje myndighet har svarat för sin representants sammanträdeskostnader. De ej i offentlig förvaltning anställda representanterna i ledningsgrupperna har fått ersättning i samband med sammanträde ur programmens budget. Genom denna modell med ledningsgrupper förankras programmen på olika nivåer.

Till programmen har knutits två projektledare. Dessa har finansierats genom utvecklingsmedel från länsstyrelsen. Medan skogsprogrammet har haft egna medel till sitt förfogande*) har jordbruksprogrammets budget endast täckt löne-, rese- och möteskostnader förutom en mindre pott avsedd för extern experthjälp.

Huvudman för programmen är Bräcke Näringslivs AB. Detta kommunala näringslivsbolag bildades hösten 1980.

Skogsprogrammet

Syftet med skogsprogrammet är, enligt kommunalrådet i Bräcke, "att utifrån det kommunala planet på ett praktiskt och åtgärdsinriktat sätt vidareutveckla det länsprogram vi har för skogsbruket med målsättningen att skapa fler arbetstillfällen."

*) För utförligare information om ekonomi och finansiering i skogsprogram, se Gretel Rodling "FLER JOBB I SKOGSBYGDEN".

I samband med förarbetena till länsprogram 1980 konstaterades att skogshandling är den dominerande näringen i Bräcke kommun med ca 900 anställda. Prognoserna pekade dock mot en avsevärd minskning av antalet anställda inom skogshandling. Det var sålunda av stor vikt om kommunen på ett offensivt sätt kunde gripa tag i utvecklingen.

Utifrån de tidigare nämnda intentionerna om ett åtgärdsinriktat och sysselsättningsfrämjande arbete bildades en ledningsgrupp om 7 personer. Som projektledare anställdes en civiljägmästare.

Skogsprogrammet innefattar ett utvecklingsarbete inom hela skogsnäringen. Projektets resurser nödvändiggör dock en prioritering. De viktigaste avsnitten för programmet är i dag skogsvård, skogsenergi, vidareförädling och utbildning.

Det konkreta programarbetet organiseras i delprojektgrupper enligt ovan prioriterade avsnitt. Sålunda finns en skogsvårdscenragrupp och skogsenergigrupp samt en sågverksgrupp. Inom utbildningsavsnittet har en referensgrupp bestående av lärare från grundskolan bildats. Det senast bildade delprojektet - PD-projektet - syftar till att utreda möjligheterna att installera en fraktioneringsanläggning vid boardfabriken i Pilgrimstad (sysselsättningsmässigt kommunens största industri).

På detta finns en sysselsättningsgrupp att knyta ihop resultatet från delprojektgrupperna för att åstadkomma fler sysselsättningsmöjligheter - då i första hand helårssysselsättningar. Till denna grupp har knutits personer från skogsvårdsstyrelsen, arbetsförmedlingen, skolan och arbetsgivarna.

Därutöver är Bräcke kommun genom skogsprogrammet representerade i referensgruppen för projektet "SKOGEN OCH SAMHÄLLET". Detta projekt drivs av Delegationen för framtidsstudier.

Genom att sammanföra resurser i delprojektgrupper och styra det hela genom ett sektorsövergripande samordnande organ - ledningsgruppen - utnyttjas redan befintliga resurser. Poängen består i att organisera arbetet utifrån kommunens intresse i stället för ett traditionellt sektorsarbete. Detta har inneburit att det konkreta utvecklingsarbetet bedrivits av "samordningsgrupper" med regionala och sektoriella samt företagsekonomiska intressen.

Vad har då programmet åstadkommit - vilka resultat kan skönjas? De dryga två år programmet fortlöpt är en kort tid i skogssammanhang. Flera faktorer, som t ex ägoförhållanden och utnyttjandegrad, är (trots att de givetvis ingått i programmets måltavla) tröga och vissa komponenter - exempelvis lagstiftning - fungerar som givna förutsättningar för programmet.

Dock har

- 32 personer under sommaren 1981 genomgått röjningsutbildning
- tillvalsämnet "skog" införts vid samtliga högstadieskolor inom kommunen sedan hösten 1982
- 12 nya helårsarbeten tillskapats sedan sommaren 1981 - genom upprättandet av två arbetslag
- 20 säsongsarbeten tillförts området (här är dock korrelationen till skogsprogrammet osäkert).

Till dessa "hårddataresultat" kan fogas att

- programmet inneburit att en alternativ (konkurrerande?) organisation för planering i skogsfrågor faktiskt prövats
- att programmets samordnings- och informationssträvan till stor del försiggått i kanaler över den enskilde skogsägarens huvud.

Mekanismer i projektet skogsprogram

Till skillnad från andra alternativa utvecklingsprojekt i länet har skogsprogrammet inte genererat idéer och lösningar från en bredare befolkning. Filosofin i programmet utgår i stället från ståndpunkten att kommunen borde ha bättre förutsättningar att göra bedömningar och realisera länsprogrammet lokalt än regionala sektorsorgan. Detta har man inom skogsprogrammet försökt realisera genom ett tämligen unikt sektorövergripande arbete med Bräcke kommun som sammanhållande länk.

Utifrån huvudsyftet att skapa helårssysselsättningar är det anmärkningsvärt att frågan om kombinationssysselsättning ej berörts. Något samarbete med jordbruksprogrammet i kommunen har exempelvis inte förekommit*). Något påtagligt samarbete med andra verksamheter inom den kommunala förvaltningen, exempelvis fysisk planering, finns ej heller.

Hittills har programmet varit beroende av externa medel. Redan från början var det dock klart att programmet skulle ses som en tidsbegränsad intensifiering av länsprogrammet i en kommun. På sikt måste alltså programmet bli självbärande. Ledningsgruppen menar att programmet måste visa positiva resultat för att påverka "tröga" regionala myndigheter. Denna uppfattning har inneburit att programmet verkat i de områden där det lättast kan redovisas resultat (läs helårssysselsättning). Ett mer långsiktigt arbete med hänsyn till frågor av typen kombinationssysselsättningar har som tidigare nämnts undvikits.

*) Sedan dessa uppgifter samlades in (hösten 82) har förändringar i programmet skett. Således finns exempelvis numera ett tämligen nära samarbete med jordbruksprogrammet.

De flesta i programmet berörda parter anser att en "sammanhållande kraft" kommer att behövas även i framtiden. Hur denna "kraft" ser ut råder det däremot delade meningar om.

Projektledningen föreslår att verksamheten delas upp på skogsvårdsstyrelsen och energibolaget. Arbetsförmedlingen förordar kommunen som ansvarig för framtida verksamhet. Skogsvårdsstyrelsen menar att det naturligaste är att Norrskog tar det framtida ansvaret för verksamheten och länsstyrelsen vill utreda kostnadsansvarsbiten. Programets framtid är sålunda allt annat än klar.

Jordbruksprogrammet

Jordbruksprogrammet kom igång efter skogsprogrammet och är delvis organiserat på ett liknande sätt. Sålunda finns en ledningsgrupp med representanter för Bräcke kommun, lantbruksnämnden, hushållningssällskapet, LRF samt länsstyrelsen. En projektledare har även knutits till projektet.

Programmet syftar till att söka olika vägar att genom ett lokalt engagemang utveckla lantbruket i kommunen. Jordbruket utgör fortfarande en betydelsefull sysselsättningsbas och är en viktig förutsättning för framtida bebyggelse i kommunens mer glesbefolkade delar. Programmets arbete skall därvidlag sträva efter att alla möjligheter till kompletterande verksamhet till jordbruksföretag tillvaratas.

Liksom skogsprogrammet skall jordbruksprogrammet arbeta på ett konkret och åtgärdsinriktat sätt och ses som ett lokalanpassat, vidareutvecklat länsprogram. Ansatsen i programmet har efterhand breddats från att ha varit en planering enbart för lantbruket till en planering för landsbygden generellt.

Arbetet startade med en grundläggande kartläggning av lantbruket i kommunen. Uppgifterna hämtades i första hand ur lantbruksregistret.

Med utgångspunkt från kartläggningen valdes två församlingar ut - Håsjö och Hällesjö - för en mer ingående inventering. Denna inventering skulle ge besked om de resurser, de potentiella sysselsättningsmöjligheter områdena inrymde med riktning mot ett konkret åtgärdsarbete.

De två utvalda församlingarna tillhör de värst drabbade i kommunen vad gäller befolkningsminskning och utglesning. Deras geografiska läge innebär dessutom att det är långt till alternativa arbetsmarknader.

Dessa församlingar delades så upp i "operationella områden" där hänsyn togs till bygränser och att arealbehovet borde täckas för jordbruksproduktion. Åtta sådana områden indelades. Ett utskick gick till samtliga boende inom fem av dessa områden, där jordbruksprogrammet presenterades och befolkningen inbjöds till byträffar. I ett av områdena gick utskicket endast till "ägare av jordbruksfastighet i

området" och i de två övriga områdena togs kontakt med befintliga lokalföreningar för att knyta dessa till jordbruksprogrammet.

Tanken med byträffarna var, förutom att rent allmänt väcka intresse och engagemang hos bybefolkningen, att de skulle utmynna i bildandet av lokala arbetsgrupper som kunde engagera sig för sin egen bygds överlevnad och utveckling. Sex arbetsgrupper startades på detta sätt och ytterligare två redan befintliga grupper engagerades i inventeringen.

Flera områden inventerades parallellt på detta sätt. Grundinventeringen bestod i att arbetsgrupperna genom lokalkännedom presenterade ett underlag för en nulägesbeskrivning av området ifråga. Underlaget strukturerades enligt ett fast frågeformulär och utgick från de enskilda jordbruksfastigheterna. På detta sätt skapades kunskap om ägare-, bostads- och brukningsförhållanden inom respektive område. I två av områdena genomfördes dessutom en sysselsättningsundersökning enligt ett fast formulär.

Dessa uppgifter låg sedan till grund för en mer åtgärdsinriktad diskussion inom arbetsgrupperna. Projektledaren har i dessa diskussioner haft en konsultativ roll. Således har han givit förslag om åtgärder i syfte att stabilisera nuvarande sysselsättning men också delgivit förslag om nya glesbygdssysselsättningar.

Förslagen (både från projektledaren och arbetsgrupperna) kräver dock att konkreta individer realiserar dessa förslag. Utifrån persontips från arbetsgrupperna har därför en viktig arbetsuppgift för projektledaren varit att, medelst personliga besök och telefonkontakter "spåra" tänkbara "initiativtagare av sysselsättningsskapande projekt".

En åtgärd i detta sammanhang var att ta kontakt och att få igång en dialog med utborna. Inventeringen visar att denna ägarkategori har en avgörande betydelse för respektive områdes utveckling. Därför skickades (efter arbetsgruppernas godkännande) en skrivelse till utborna inom varje område.

Tanken var från början att kartlägga de hinder som fanns för en gynnsam utveckling. Istället organiserades arbetet utifrån det mer positiva begreppet "möjligheter". Sålunda har åtgärdsarbetet inriktats på stimulansåtgärder i enskilda fall snarare än att mer systematiskt försöka undanröja hindren för en positiv utveckling.

I och med att allmänheten involverats i den ovan beskrivna arbetsprocessen är det naturligt att förfrågningar av de mest skiftande slag ställs till i första hand projektledaren. Detta medför ett behov av en mer organiserad produktionsrådgivning. Villkor vid köp av fastigheter via lantbruksnämnden eller annan, förutsättningar för statligt stöd (bidrag och lån) till förvärv och investeringar, förmedling av kontakter på olika områden samt produktionstek-

niska frågor är exempel på områden som måste ingå i en anpassad produktionsrådgivning. Produktionsrådgivningen skall därutöver bedrivas på lokal nivå samt vara integrerat med jordbruksprogrammet. I jordbruksprogrammet ingår därför att "få undersökt huruvida produktionsrådgivningen kan organiseras på ett annan sätt".

Vad gäller resultatetsidan är det svårt att hitta något konkret "resultat". Dels är projektet för ungt för att avkrävas någon egentlig resultatredovisning, dels är medelinsatsen förhållandevis ringa (jfr skogsprogrammet).

Emellertid:

- existerar fortfarande huvuddelen av arbetsgrupperna som lokala "idékläckarorgan"
- har arbetet på en anpassad produktionsrådgivning tagit form i skepnad av konkreta organisationsalternativ
- har ett ökande antal glesbygdsstöd beviljats i områdena
- kan man på goda grunder anta att en långsam attitydförändring ägt rum (arbetsgrupperna fortsätter att arbeta, glesbygdsstödsansökningar ökar i områdena, icke traditionella näringar i områdena diskuteras m m).

Förutom olika rådgivande insatser planeras utvecklandet av paraplyorganisationer. Dessa skulle branschvis samordna framförallt marknadsföringen. Tankar finns på ett samordnat marknadsföringssystem inom träsidan och inom arealsmåla glesbygdsnärings (exempelvis grönsaker och bär).

En annan tänkbar satsning utgår från det faktum att ungefär 10 % av Bräcke kommun utgörs av vattensystem. Matfiskodling i öppna eller slutna (ex kassar) system, är också det en delikat samordningsfråga till stor del. Genom upprättande av fiskevårdsområden ges förutsättningar till denna näring.

Till sist kan nämnas att idéer finns att på ett organiserat sätt ta tillvara och bereda älgskinn i kommunen.

Programmets framtid

Programmet kan inte räkna med utvecklingsmedel från länsstyrelsen mer än kanske ett par år till. Det finns ambitioner att på kommunnivå behålla en funktion för glesbygdsutveckling. Hur denna skall organiseras och finansieras är oklart.

Mekanismer i projektet jordbruksprogram

En grundläggande filosofi i programmet är att glesbygden är en resurs som inte utnyttjas på bästa sätt i dag. Med detta menas att fler människor borde kunna få sin försörjning tryggad i glesbygden. Tillvägagångssättet innebär då att engagera och stödja människor på lokal nivå. Programmet innebär således en lokaldynamisk standpunkt. En-

skilda individer och grupper skall (och kan) realisera projekt. Lokala organisationer (kommunen) skall (och kan) koordinera och samordna resurser.

Vilka lärdomar har programmet inneburit?

En primär lärdom är att någon funktion för utveckling av glesbygden måste finnas på kommunnivå även i framtiden. Hur detta skall organiseras och finansieras är i dag oklart.

Andra erfarenheter är att ett områdes sysselsättningsgrad hänger mycket intimt ihop med ägareförhållanden inom området. Det har från programmets sida konstaterats att förutsättningar för en högre sysselsättningsgrad inom jordbruket endast marginellt kan påverkas utan att nuvarande ägareförhållanden ändras. Denna marginal innebär t ex samordningsuppgifter vid arrendefrågor. Ett mer radikalt arbete förutsätter sålunda strukturförändringar vad gäller sambandet brukande - ägande.

En reflexion vad gäller arbetsgrupperna och vad som kommit fram ur dem är att förändringsmöjligheterna (främst vad gäller sambandet brukande-ägande) är begränsade på denna nivå. Att arbetet är lokalt förankrat och utgår från lokala förutsättningar innebär inte att det går att få stöd för åtgärder där vissa bybor helt skall göra sig av med sina fastigheter för att bereda sysselsättningsunderlaget för andra. Något annat var väl inte att vänta.

Inte heller ägarekategorin utbor visade något större intresse. Det brev som skickades till utborna var antagligen för provocerande. I praktiken innebär ju brevet att de helst skulle göra sig av med fastigheterna. En erfarenhet av detta från programmets sida är att denna ägarekategori bör inbjudas att vara med i utvecklingsarbetet.

En annan på djupet gående erfarenhet handlar om glesbygdsbefolkningens förmåga till konkret förändringsarbete. Detta att bli medveten om situationen (genom t ex inventeringen och arbetsgrupperna) är inte detsamma som att kunna göra något åt densamma, kunskap om de olika stödformerna, information om möjligheter att få investera i mindre skala samt möjligheter till kombinationssysselsättningar räcker inte.

Förutom förutfattade meningar (om t ex stordrift och specialisering) som tar lång tid att ändra på behövs handfasta allmänna kunskaper om start, drift och utveckling av glesbygdsföretag samt speciella kunskaper för olika former av glesbygdsföretag.

En viktig fråga är hur arbetet framöver läggs upp med tanke på de ovan redovisade erfarenheterna.

Sålunda har arbetet med grundliga områdesvisa inventeringar inte genererat önskad handlingskraft. Därför organiseras

arbetet i dag mer utifrån konkreta hjälpinsatser vid startandet av sysselsättningsskapande projekt.

Källförteckning

Intervjuer

Gunvor Lydén	- kommunfullmäktiges ordförande, Bräcke kommun
Åke Edin	- kommunalråd, Bräcke kommun
Thure Larsson	- projektledare (skogsprojekt), Bräcke kommun
Sigvard Mårtensson	- f d projektledare (jordbruksprojektet), Bräcke kommun
Adéle Söderin	- projektledare för arbetskraftsprojektet, Bräcke kommun

Skriftliga källor

- Program för Jordbruket i Bräcke kommun (82), Hans Furberg
- Skogsprojektet - Skogsprogrammet (82), Bräcke kommun
- "Skogen i Bräcke" - delrapport från det kommunanpassade programmet för skogsnäringen i Bräcke (81), Bo Toveson, Thure Larsson
- "Fler jobb i skogsbygden" - en dokumentation och utvärdering av det kommunanpassade skogsprogrammet i Bräcke (82), Gretel Rodling (sekretariatet för framtidsstudier)

Bakgrund

Projekt Björnen kan spåras tillbaka kring tiden runt 1974. Björnängeområdet, beläget i Åre kommun, var då en avfolkningsbygd. Jämfört med Åre samhälle (3 km från Björnänge), som tidigt satsat turistiskt i stor skala, var jordbruket fortfarande den helt dominerande näringen. Utvecklingsalternativ diskuterades först i det lokala byalaget. Dessa diskussioner mynnade ut i en enkel markdispositionsplan 750515.

Kommunens formella reaktion illustreras i Områdesplan för Åre-Duved-Huså-Fröå, september 1975. Projekt Björnen växte fram som en mer målmedveten fortsättning på byalagets arbete.

Den exploateringsinriktade turistiska sidan av Projekt Björnen realiserades 1978, genom att markägarna i området gick samman i ett bolag - Björnen Fritidsland KB.

Verksamhetsområdet, resursfrågor

Björnängeområdet omfattar de gamla byarna Vik, Björnänge, Svedje och Hårbörsta (i fortsättningen kallat Björnänge). Som tidigare nämnts hängde Björnänge vid 70-talets början fortfarande kvar vid modernäringen, vilket i den allmänna utvecklingen innebar stagnation och utflyttning. Detta profilerar Björnänge på ett negativt sätt. Man kan också se det som att björnängeborna historiskt profilerat sig. Gruppprofileringen kan då uttryckas som dels ett värnande om kulturlandskapet, dels och som en följd av detta ett behov av kompletterande inkomster.

Björnänge är således traditionellt avgränsat samt ett naturligt område för utveckling av samordning och samverkan. Förslaget till områdesplan för Åre-Duved-Björnänge oktober 1979 innebär också att en "områdesplan för Björnänge" börjar ta form. I denna plan inarbetas konkreta exploateringsintressen på ett mer fruktbart sätt än tidigare.

Resursinventering inom området har gjorts på två sätt. För det första har kommunen gjort en övergripande inventering som resulterat i prognoser, restriktioner, krav o dyl.

För det andra har byalaget och senare Projekt Björnen inventerat området i första hand för en områdesanpassad turismexploatering.

Med en hisnande utsikt över Åresjön och Renfjället tornande i söder finns unika naturvärden i Björnänge. Det traditionella kulturlandskapet styrker dessa värden och ger

även förutsättningar för en för området värdefull exploatering inom den turistiska sektorn. Beträffande områdets resurser och utnyttjandet av dessa resonerar man inom Projekt Björnen således på följande sätt:

- 1) Utifrån vad som ovan sagts finns det värdefulla resurser inom området
- 2) Ett levande kulturlandskap och icke exploaterade naturområden är delar i resurserna.
- 3) En satsning på framtiden måste därför bestå i dels en planmässig exploatering (företrädesvis inom turismnäringen) och bibehållandet av orörd natur, dels ett aktivt vårdande av kulturlandskapet - levande jordbruk.

Projekt Björnen

Som tidigare nämnts sökte byalaget i Björnänge finna utvecklingsvägar i området i början av 70-talet. Det första synbara resultatet var i form av en enkel markdispositions- och målsättningsplan - redovisad 1975-05-15. Angående markdispositionen arbetades dessa tankar in i Åre kommuns områdesplan Duved-Åre-Huså-Fröå.

De viktigaste principerna var följande:

- 1) Bygdens särart med kulturlandskap och äldre bebyggelse skall behållas.
- 2) Odlingslandskapet kan behållas endast om levande jordbruk bedrivs. Jordbruk måste därför prioriteras inom de områden, som är mest lämpade för jordbruk och där värdet är störst att behålla odlingslandskapet.
- 3) Det permanenta boendet skall utvecklas.
- 4) Turism och fritidsboende skall utvecklas. Turismen bör utvecklas med en egen profil och anknytas till Björnängeområdets speciella förutsättningar.
- 5) Befintlig turism och industri skall främjas.
- 6) Sysselsättningsnivån i området skall höjas.
- 7) Servicenivån i området skall höjas.
- 8) Området öster om Åreskutan-Blåsten reserveras för det rörliga friluftslivet.

Projekt Björnen, som startade 1974, kan ses som en fortsättning och intensifiering av byalagets arbete. Projektet innebär att "befolkningen i Björnänge skall arbeta för en gemensamt styrd målmedveten utveckling av Björnängeområdet inom samtliga sektorer av samhällsfunktionerna. Främsta målsättningen är att söka styra utvecklingen till en för bygden lämpad form och ge den ett innehåll och en inriktning som långsiktigt bygger upp aktivitets- och sysselsättningsnivåerna men också höjer servicegraden. Bygdens historiskt värdefulla miljö skall samtidigt söka bevaras." (Ur program 780519).

Som vi ser företräder Projekt Björnen i princip inte något sektoriserat intresse utan arbetar för områdets totala utveckling med perspektiv framåt. Den första (och för dagen enda) konkretisering av dessa ambitioner utgöres av en för Björnänge anpassad turismexploatering. Exploateringen genomförs av ett markägarebolag - Björnen Fritidsland KB.

Björnen Fritidsland

Då ägarförhållandena inom planområdet är splittrade på 25 fastigheter erfordrades någon form av samordning för planläggning och genomförande. Tankar utvecklades därför på möjligheten att starta ett bolag i någon form. Problemet var att hitta en gemensam nämnare så att flera intressen kunde samverka. Ett bolag bilades så 1978 (Björnen Fritidsland KB) efter principen att markägarna inom området avsätter mark till bolaget och erhåller andelsbevis i bolaget motsvarande arealen av den insatta marken oavsett dess utseende eller användbarhet. Detta innebär att flera intressen kunde samverka och att stora områden kunde utnyttjas. I dag återfinns 17 av de i området 25 fastigheterna i exploateringen och 58 markägare bildar bolagsstämma. I bolagets styrelse representeras förutom markägarna i området även kommunen. Detta innebär att god samordning gentemot kommunen kan uppnås.

"Bolagets uppgift är

- att i egen regi genomföra exploateringen av område 36/39 enligt områdesplanen för turistisk bebyggelse
- att genom samgående i bolagsform vinna den styrka och de fördelar som erfordras för exploateringen
- att samtliga deltagande markägare skall ges jämlikhet vad avser markens användande
- att styra den turistiska utvecklingen i sådan riktning att den sammanfaller med bygdens förutsättningar, önskemål och behov
- att styra och utveckla utbyggnad och upplåtelseformer så att helårssysselsättning skapas såväl vid byggande som drift och underhåll
- att utforma de turistiska anläggningarna så att de ansluter till och passar in i områdets natur- och kulturmiljö
- att noga följa utvecklingen av den turistiska verksamheten så att inte kritiska nivåer nås där skadeeffekter kan uppstå." (Ur program 780519)

Beträffande själva exploateringen - storlek och form - hänvisas till program 780519. En projektgrupp arbetade, i samband med startandet av Björnen Fritidsland KB, fram programmet som underlag till områdesplan och byggnadsplaner inom området.

Mekanismer i projektet

Byalagets diskussioner i början av 70-talet är exempel på ett traditionellt sätt att tillvarata ett områdes intressen. Genom att visa på en opinion i sakfrågor kunde björnängeborna formulera vissa ståndpunkter. Projekt Björnen innebar dock att även områdets resurser skulle aktiveras. Utvecklingen har således gått från krav till handlande. Vad var det då som då gjorde att björnängeborna utöver att ställa krav även började handla? Som så ofta kretsar det i initialstadiet mycket kring en person. En person som på något sätt visar på möjligheter att omsätta krav (formulerade eller oformulerade) till handling. I detta fall heter personen Sixten Palm (SP). SP, som är född och uppvuxen i Björnänge, var vid denna tid (i början av 70-talet) verksam som byggnadschef i Lidingö. Vidare utgör han en av de 25 markägarna i området och är en känd profil i trakten.

1975 tog SP initiativ till en markägarträff i Björnänge där han informerade om arbetet med Fysisk riksplanering. I en gryende Fysisk riksplanering såg SP möjligheter och utrymme för björnängeborna att profilera och utnyttja bygdens gynnsamma läge för turism inom ramen för en vidare samhällsplanering. Genom att få "samhällsplaneringen på sin sida" kunde en ny styrka växa fram hos björnängeborna. Detta växelspel mellan i första hand Åre kommun och Projekt Björnen förenklades av SPs erfarenhet av kommunal planering. Den språkbarriär som så ofta nämns som hämmande i dialogen medborgare-myndighet utgjorde således inget portalhinder.

Även i den andra fasen av Projekt Björnens utveckling - turismexploateringen - spelade SP en viktig, pådrivande roll i bildandet av Björnen Fritidsland KB.

SP var sålunda ordförande i den projektgrupp som 1978 utarbetade "program till turistisk utveckling av Björnänge". Därefter återfanns SP som VD i Björnen Fritidsland KB.

Det är viktigt att förstå SPs roll som initiatör av processer (samverkan- och utvecklingsprocesser). Det konkreta innehållet växte fram mellan många människor. Viktigt i detta sammanhang är förtroendet SP - björnängeborna. SP uttrycker det som viktigt att "ha befolkningen med från början" och att "ha en känsla för bygden". Detta är en förutsättning om attityder skall påverkas för ett långsiktigt förändringsarbete. Konflikter eller hot om konflikter låter sig inte lösas om inte ens viljan till ett samarbete finns.

Vi kan således konstatera att både lokalförankring och kunskap om samhälleliga funktioner är viktiga komponenter i projektet.

En erfarenhet av Projekt Björnen är att "rättvisebiten" är väldigt viktig när något gemensamt skall göras som kräver uppoffringar av individen.

Turismexploateringens principer i Björnänge innebär att alla tillgångar betraktas som likvärdiga. Det var också denna konstruktion som tog längst tid i förberedelserna för en björnängeanpassad turismexploatering. Redan 1975/76 fanns tankar på att starta ett bolag men inte förrän 1978 hade en form hittats som innebär att flera intressen kunde samverka.

Detta hur markfrågan skall lösas på ett för alla parter tillfredsställande sätt är ett av de återkommande problemen vid exploatering.

Om vi så skulle vidga perspektivet kan vi konstatera att det regionala och kommunala intresset för Åre-området är stort. Områdets betydelse som rekreativcentrum för hela landet understryks i flera dokument. Detta ställer stora krav på Åre kommun. Det svåra för kommunen vad gäller planering för området härrör sig till de konfliktproblem området inrymmer. En intensiv turismexploatering är i de flesta fall svår att kombinera med areella näringar och permanentboende i området. Därtill finns risken med konflikter med naturvårds- och kulturhistoriska intressen. Kopplar vi Projekt Björnens intentioner till dessa svårigheter är det lätt att förstå att projektet kan försvaras från kommunens sida. Projekt Björnens intentioner - delvis redan realiserade - innebär ju att "skräddarsy en modell för konstruktiv konfliktlösning gällande Björnängeområdet". Som ett exempel på kommunens välvilja kan nämnas att en för projektet framtagna grundkarta förskotterades av Åre kommun.

Finansiering i övrigt har skett genom konventionella kanaler (generellt tillämpliga stöd och lån på den öppna marknaden).

Källförteckning

Intervjuer

Sixten Palm	- Ordförande i Björnen Fritidslands styrelse
Herbert Andersson	- Andelsägare i bolaget
Elsa Dahlström	- Andelsägare i bolaget
Krister Larson	- Arkitekt, Strömsunds kommun
Anders Götehed	- Planeringsingenjör, Strömsunds kommun
Bertil Lindberg	- Planeringsekreterare

Skriftliga källor

Områdesplan för Åre-Duved-Huså-Fröå (1975)
 Björnänge byalags yttrande över områdesplan för Åre-Duved-Huså-Fröå (1975)
 Områdesplan för Åre-Duved-Björnänge (1979)
 "Björnen Fritidsland" - program till turistisk utveckling av Björnänge (1978), Sixten Palm m fl

7 "PROJEKT HANTVERKSHUS", SIKÅS

Bakgrund

I byn Sikås (ungefär 300 invånare) i Strömsunds kommun fanns tidigare ett av NNPs mejerier. För några år sedan slog NNP igen och mejerihuset stod tomt. På initiativ av några människor startades en ekonomisk förening i byn. Tanken var att det tomma mejerihuset skulle fungera som hantverkshus. För en symbolisk summa köptes huset av föreningen som sedan förvaltade detta. I dag inryms inte mindre än 7 företag i det gamla mejerihuset.

Händelseförloppet

Det hela började under julhelgen 1980. Nuvarande ordföranden i den ekonomiska föreningen Per Stjernström samt några av hans grannar pratade om det gamla mejerihuset som de tyckte var synd stod och förföll. Tanken att huset kunde användas som ett hantverkshus föddes. P Stjernström, f d riksdagsman, ordförande i Norrlandsfonden, samt väl etablerad inom träindustrin som egen företagare, kom senare själv att starta ett av de företag som i dag inryms i det gamla mejerihuset.

Nåväl, genom utskick i brevlådor lyckades man samla byn. Uppslutningen kring idén var stor och idag räknar den ekonomiska föreningen 75 medlemmar - uteslutande från Sikås. För att bli medlem skall minst en andel i föreningen köpas à 500 kronor. Föreningen har i dag ungefär 45 000 kronor i rörelsekapital och målet är 50 000 kronor.

Efter att ha fått övertaga lokalerna för endast en krona gick det fort. Redan under våren 1981 flyttade den första hyresgästen in. I dag finns det förut nämnda av P Stjernström startade träföretaget, en hårfrisörsalong, lackerverkstad, bilverkstad, snickeriverkstad, en plåthandlare samt ett möbellager inrymda i lokalerna!

Innan alla ovan nämnda flyttat in företogs givetvis en upprustning av lokalerna. Konventionella industrihus består oftast av få och stora lokaler. Hantverkshuset i Sikås inrymmer istället en mängd små lokaler. På så sätt kan flera småföretag med små lokalbehov samsas. Vad bättre är - lokalhyran blir mindre.

Finansieringen av upprustningen har skett med hjälp av glesbygdsstöd (125 000 kronor), IKS-medel (20 000 kronor) samt projektmedel från länsstyrelsen. Lokaliseringsstöd har inte varit tillgängligt för projektet. Från kommunen har dessutom ett mindre driftsbidrag utgått.

Enligt ordföranden i föreningen kan hantverkshuset ses som en plantskola för företagare. Då lokalerna är små och hyran låg, kan människor här "pröva sina vingar". Visar sig affärsidén bärande, kan så mer permanenta lokaler införskaffas och hantverkshusets lokaler kan då åter ställas till förfogande för "prövande företagare".

Mekanismer i projektet

Detta att sju företagare i dag inryms i hantverkshuset finns det naturligtvis flera förklaringar till. För det första krävde själva realiserandet av hantverksidén externa resurser. Detta i sin tur krävde kunskap om relevanta informations- och kontaktkanaler. Denna kunskap har industrimannen/ordföranden i Norrlandsfonden PS besittit. Om vi tittar på projektets externa finansiering (glesbygdsstöd, IKS-medel, projektmedel från länsstyrelsen samt driftsbidrag från kommunen) vittnar detta om stor förmåga att utnyttja förmånliga finansieringsmöjligheter.

Den andra sidan av projektets förverkligande (den stora uppslutningen lokalt för idén samt lokala andelsköp) kräver tilltro till förslaget såsom varande realistiskt. Genom PS intentioner att själv lokalisera verksamhet till hantverkshuset samt genom hans redan etablerade företag, gavs förslaget status såsom varande realistiskt. Initiativtagaren är dessutom en känd profil i trakten, vilket bekräftar ovanstående resonemang.

Projektet kan inte anses vara speciellt generativt till sin karaktär. Däremot representerar projektet en modell för utnyttjande av befintliga resurser. Det enskilda initiativet kanaliserades via ett andelssystem till ett lokalt engagemang. Det är för övrigt tveksamt om samma engagemang skulle uppnåtts med kommunen som initiativtagare. Kommunens inställning till projektet har däremot varit av avgörande betydelse (genom ekonomiska bidrag).

Källförteckning

Intervju

Per Stjernström - Initiativtagare till hantverkshuset

8 AKTIONSGRUPPEN RÄDDA ROSSÖN

Bakgrund

Rossön är ett litet samhälle (ca 600 invånare) i Bodums församling (ca 1100 invånare) tillhörande Strömsunds kommun. Som så många andra glesbygdsorter har Rossön de sista decennierna bevittnat en utveckling där befolkningsunderlaget försämrats, åldersfördelningen snedvridits, servicefunktioner försvunnit och näringar upphört. Från att ha varit en utpräglad skogsbruksort finns nu de flesta arbetstillfällena inom den offentliga sektorn och industrin.

Under 1981 varslade flottningsföreningen om nedläggning av verksamheten i Rossön. Detta skulle innebära att ytterligare 25 viktiga arbetstillfällen försvann. Diskussionerna gick höga i byn, men nedläggningen engagerade också de politiska partierna. De lokala politiska representanterna hade inte svårt att enas om att dessa 25 arbetstillfällen inte fick försvinna från Rossön. Aktionsgruppen bildades i augusti 1981 som en följd av de diskussioner som förts i byn och i de politiska partierna, om flottningsföreningens förestående nedläggning av verksamheten i Rossön.

Aktionsgruppen är sammansatt av representanter från de politiska partierna samt idrottsföreningen. Den sammansättningen blev naturlig, då de politiska partiernas medverkan ansågs viktig för en bred förankring. Idrottsföreningen å sin sida är en levande förening som engagerar många människor i Rossön.

I dagsläget (1982) är det ca 10 personer som aktivt arbetar i aktionsgruppen.

Verksamhetsområdet, resursfrågan

Bodums församling är ett naturmässigt avgränsat område. I norr och söder finns samhällena Hoting respektive Backe. Centralorten Strömsund är belägen ca 5 mil väster om Rossön. Mellan dessa tätbebyggelser finns ett stort skogbevuxet område. Aktionsgruppens ordförande Paul Wermelin menar att vissa typer av satsningar (företrädesvis inom turismnäringen) eventuellt skulle vara betjänta av ett bredare underlag än vad Bodum kan erbjuda. I sådana fall utgör Backe eller Hoting naturliga samarbetspartners. I övrigt finns risker för intressekonflikter som inte skulle gynna någon av parterna. Aktionsgruppens verksamhetsområde avgränsas således naturligt av Bodums församlingsgräns.

En genomgripande resursinventering saknas i Bodums församling. Varken aktionsgruppen eller Strömsunds kommun har ett samlat grepp över de resurser området besitter. Aktionsgruppen har dock utformat ett litet lättillgängligt underlag. En byggnadsplan upprättades 1972 men är för närvarande (1982) under omarbetning. Tanken är att få en mer samlad bild genom områdesplans upprättande (Rossön-Backe). Allt som för dagen finns är i kommunöversikten vaga ordalag om hänsyn till natur- och kulturhistoriska värden.

Aktionsgruppen i arbete

Aktionsgruppens huvudmålsättning var och är att arbeta för Rossöns framtid genom att försöka vända den negativa utvecklingen. Dess första konkreta uppgift var att få igång någon verksamhet i flottningsföreningens stora, relativt moderna lokaler. Ett stormöte anordnades för att försöka få flottningsföreningen att ställa sina lokaler till förfogande till den som var villig att starta upp en verksamhet i dem. Mötet syftade även till att samla bygden och skapa opinion. Till stormötet inbjöds, förutom bygdens befolkning och flottningsföreningen, representanter från Strömsunds kommun, Sparbanken samt flera länsorgan. Lokalradion och pressen övervakade även mötet som hölls den 15 oktober 1981. Rossöbornas stora uppslutning vid stormötet (ca 200 personer) ger besked om intresset för dessa frågor hos lokalbefolkningen.

Stormötet krävde att myndigheterna skulle ta sitt ansvar för att skapa ny och varaktig sysselsättning i Rossön. Mötet resulterade i att en arbetsgrupp bestående av representanter från aktionsgruppen, Strömsunds kommun och länsmyndigheterna bildades. Tillsammans skulle de arbeta fram tänkbara lösningar för Rossön. Denna grupp har endast träffats en gång sedan den bildades.

Flottningsföreningen gav inga löften under stormötet, men aktionsgruppens fortsatta förhandlingar med föreningen resulterade så småningom i att lokalerna överläts till Strömsunds kommun för den symboliska summan av en krona. Aktionsgruppen tog kontakt med ett företag, Nylunds Smide i Östersund, som tidigare visat intresse för att utvidga sin verksamhet och etablera sig i Rossön. Förhandlingarna överläts till Strömsunds kommun, som var ägare till lokalerna och en överenskommelse om att Nylunds Smide skulle etablera sig i Rossön kom till stånd. Till en början medförde detta sex nya arbetstillfällen som innan 1982 års utgång kommer att utökas med ytterligare sex anställda.

Nästa uppgift för aktionsgruppen bestod i att försöka rädda det tidigare löntagaregda företaget Mähler o Söner AB, som försatts i konkurs. Efter konkursen stod banken som ägare av Mählers.

Aktionsgruppen arbetade i ett skede för en lösning, där de anställda, kommunen och bygden skulle gå in med pengar för att försöka få företaget knutet till Rossön. En förhandslista tecknades, där 28 personer var villiga att satsa vardera 10 000 kronor för att rätta företaget. Banken hade flera intresserade köpare som de förhandlade med. Aktionsgruppen förordade en av dessa, då de ansåg att han seriöst skulle satsa på företaget. Banken såg dock i första hand till sina ekonomiska intressen och sålde slutligen företaget till Lucksta Bergström Industri AB - en tidigare huvudkonkurrent till Mähler o Söner AB. Aktionsgruppen ser därigenom en risk att företaget på sikt försvinner från orten.

En tredje och i dagsläget aktuell uppgift för aktionsgruppen är att få igång någon verksamhet i Hällenäsets gamla skola. Kommunen äger de rymliga lokalerna som upprustats och anpassats för lättare produktion. Aktionsgruppen försöker hitta intresserade med det förbehållet att ägandet skall bli förankrat på orten - gärna som ekonomisk förening.

Aktionsgruppen i framtiden

Mer arbete.....

Aktionsgruppen har från starten arbetat helt idéellt och utan ekonomiskt stöd utifrån. Efterhand har idéer om hur man vill arbeta vuxit fram. För att realisera dessa planer ansökte gruppen om ekonomiskt stöd för utvecklingsarbete hos länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutade att ställa 200 000 kronor till aktionsgruppens förfogande. Dessa medel är tänkta som ersättning för medlemmars utgifter i samband med aktionsgruppens arbete men också som inköp av externa tjänster (ex utredning om turismens förutsättningar i Rossön).

Allteftersom arbetsuppgifterna blivit fler och delområden identifierats har en arbetsfördelning inom gruppen upplevts som nödvändig. Fyra arbetsgrupper har därför bildats fördelade på turism- och fritidsfrågor, skogsfrågor, vägfrågor samt industrifrågor. Aktionsgruppen har också utsett en styrelse, bl a för att förvalta de pengar länsstyrelsen ställt till förfogande. Arbetet har i och med detta fått en mer organiserad form och näringslivssekretären i Strömsunds kommun har hjälpt till att utarbeta stadgar för verksamheten.

Aktionsgruppens arbete har nu kommit in i en ny fas, där man börjat diskutera hur fler byinvånare skall bli engagerade. Ett informationsmöte för Rossöns befolkning har diskuterats och en idéävling har startat, där vem som helst får lämna förslag på åtgärder som kan gagna en posi-

tiv utveckling i Rossön. Detta att engagera fler människor är svårt anser aktionsgruppen men på sikt en helt nödvändig förutsättning för gruppens överlevnad.

Något motstånd från omgivningen i termer av regler och restriktioner säger sig aktionsgruppen inte ha upplevt. Däremot anser man att "det saknas ett naturligt intresse från kommunen att stödja Rossön". Kommunen satsar i stället sina resurser på service- och tätorter. Trots detta finns en optimism inom gruppen. Efter stormötet, då aktionsgruppens arbete genom massmedia blev känt för allmänheten, finns ett starkare intresse från myndigheternas sida. Som exempel har representanter från länsstyrelsen på eget initiativ varit till Rossön för att diskutera gruppens behov.

Konsulentbehov

Detta att utifrån kommande resurser utnyttjas ser aktionsgruppen som en förutsättning för att bredda och intensifiera sin verksamhet. Detta kräver då givetvis att det finns sådana resurser tillgängliga. En glesbygdskonsulent eller utvecklingskonsult som på något sätt kunde knytas till orten uttryckte aktionsgruppen ett behov av. Denne förutsätts ha ett ekonomiskt kunnande, engagemang samt tid till sitt förfogande. Inte minst tidsfaktorn är viktig för att nå långsiktiga resultat. Han/hon skulle med olika medel (och underställd aktionsgruppen) arbeta fram permanenta arbetstillfällen i Rossön. I arbetsuppgifterna skulle ingå mindre marknadsundersökningar direkt kopplade till existerande företag eller potentiella näringsidkare. Myndighetskontakter och andra svårigheter i starten av nya projekt skulle också ingå i arbetsuppgifterna. Det behov som uttrycks handlar således i första hand om genomförandeproblematiken och först i andra hand om problemen att aktivera och engagera lokalbefolkningen.

De medel som länsstyrelsen avsatt för utvecklingsarbete i Rossön är delvis tänkta att användas för köp av externa tjänster. Ekonomiskt kunnande kan onekligen köpas för dessa pengar. Med lite tur kan även en person med engagemang i dessa frågor uppbringas. Vad som däremot är osäkert är om denna resursperson kan disponera tillräckligt med tid genom de av länsstyrelsen avsatta medlen. Därmed hotas det långsiktiga Rossö-perspektivet.

Mekanismer i projektet

Aktionsgruppen är sammansatt av representanter från samtliga riksdagspartier. Paralleller kan dras till resone-mangen om "breda lösningar", "samförståndspolitik" men aktionsgruppens policy innebär något mer än summan av partierna, då även icke partipolitiska representanter återfinns i gruppen. Aktionsgruppen arbetar utifrån en enande

huvudmålsättning. Det innebär bl a att genom aktionsgruppen agerar samtliga partier församma sak samtidigt - Ross-öns framtid. Partipolitiska motsättningar kan tydligen (i alla fall temporärt) läggas åt sidan för konstruktiv problemlösning, när situationen känns tillräckligt hotande.

Arbetet inom aktionsgruppen har hittills byggt på personligt engagemang från medlemmarnas sida. Det innebär att konkreta frågeställningar intresserar och engagerar olika människor på olika sätt. Aktionsgruppens första arbetsuppgift (flottningsnedläggelsen) var av sådan karaktär att i princip hela bybefolkningen kunde ställa sig bakom gruppens krav. Inga direkta markägarentressen hotades och kopplingen till förmågan att bibehålla service m m var uppenbar för de flesta. Vad som behövdes var ett konkret forum där krav och åsikter kunde kanaliseras. Stormötet den 15 oktober 1981 blev detta forum och kan betecknas som det hittills viktigaste steget i aktionsgruppens utveckling. Hade uppslutningen vid detta möte varit väldigt låg skulle gruppens arbete betydligt försvårats.

Som tidigare har nämnts upplevdes en arbetsfördelning inom gruppen som nödvändig, då arbetsuppgifterna ökade och nya delområden identifierades (fyra arbetsgrupper). Detta har (minst) två effekter. För det första blir det en bättre koppling till ett konkret problem - människor som är intresserade av detta problem. Det är något positivt på så sätt att kunskapsproduktion och problemlösning kräver motivation och intresse. Å andra sidan uppstår faran att "specialisterna" kan bli fjärrade. En spärr kan uppstå på så sätt att byinvånarna väger sina idéer på guldväg innan de förmedlar dem. Detta hämmar givetvis ett ökat engagemang och en utveckling mot ett större antal aktiva medlemmar. Även det faktum att medlemsantalet är konstant under en lång period kan innebära problem. En känsla av att "tränga sig på" kan uppstå då spontana idéer från ortsbefolkningen skall kanaliseras genom aktionsgruppen. Framförallt det sista upplever aktionsgruppen som ett problem. Det verkar som om strävandena att organisera och strukturera arbetet inom gruppen går fortare än medlemsrekryteringen. Detta innebär att resurser måste hämtas utifrån i stället för tvärtom.

En intressant iakttagelse när det gäller frågor om engagemang är flottningsarbetarnas hållning mot aktionsgruppens första arbetsuppgift. Således engagerade sig dessa inte i detta arbete. Enligt personer på orten berodde detta på att nedläggningen var så nära förestående och att därför en pessimistisk stämning utan hopp om resultat rådde hos flottningsarbetarna. Uppfattningen att personer skulle ha ett större intresse i frågor som direkt berör dem, måste därför förstås utifrån situationens förutsättningar.

Sammanfattningsvis bygger således aktionsgruppens arbete i hög grad på att genom olika vägar förmå företagare utanför Rossön att etablera sig i området. Det är en strategi som kanske kan fungera på ett fåtal ställen (beroende på vilka fördelar man kan bjuda på). Man tänker sig även att medelst konsulter utveckla resurser inom området. Slutsatsen blir att aktionsgruppens arbetssätt är mycket avhängigt externa resurser även om en del resurser visat sig kunna hämtas inom området (jfr andelsmodellen).

Källförteckning

Intervjuer

Paul Wermelin - Ordförande i Aktionsgruppens styrelse
 Peter Frost - Styrelseledamot
 Eskil Ahnlund - Styrelseledamot
 Egon Andersson - Styrelseledamot
 Krister Larsson - Arkitekt, Strömsunds kommun

Skriftliga källor

- "Låt Rossön leva" - examensarbete på högskolan i Östersund 1982 06, Enberg m fl
- Aktionsgruppens handlingar

3. Analys av de inventerade projekten

Analysmetod

De redovisade projekten är ej tillräckligt många för en statistisk bearbetning i egentlig mening. Den splittrade bild som projekten utgör samt det faktum att de startat vid olika tidpunkter (vilket ex omöjliggör en jämförelse mellan projektens måluppfyllelse i termer av resultat) gör det dessutom mindre fruktbart att dela in verksamheterna efter givna variabler för en statistisk bearbetning. En beskrivande analys har i stället använts för att fånga upp dynamiken och erfarenheten inom respektive projekt. Utifrån projektinventeringen görs i analysen försök till att dra gemensamma slutsatser rörande generativa processer, som kan vara till nytta i planerings-sammanhang.

Analysen är upplagd så att den utifrån en processbeskrivande del utvecklar och renodlar slutsatser i termer av externa resurser, kommunens roll, behov, resultat m m.

Processbeskrivande analys

De åtta projekt som här har redovisats uppvisar stora inbördes olikheter. Utifrån deras gemensamma nämnare (genom mobilisering söka alternativa lösningar på lokala problem) har de således till att börja med initierats på olika vägar. Ett sätt att gruppera projekten är att utgå från vilken nivå de initierats.

Projekt som initierats
av kommunen

Föllinge *
Ljungdalen
Bräcke

Projekt som initierats
av enskilda personer

Häggenås
Frostviken **
Sikås
Rossön
Björnänge

* Kommunens initiativ i Föllinge (om lokala studiecirk- lar) utgjorde en fortsättning på det inventeringsar- bete som regeringen 1977 uppdrog åt länsstyrelsen i Jämtlands län att göra.

** De enskilda initiativ som togs i Frostviken var redan från början avhängigt (och förutsatta för verksamheten) ett kommunengagemang.

Frågan om på vilken nivå initiativen togs blir dock intressant först när den ingår i ett sammanhang. Vad var den utlösande faktorn? Vad var det direkta syftet med initiativen? Genom att utveckla dessa frågeställningar framträder en mer fruktbar bild.

I Häggenås och Rossön utgjorde företagsnedläggelser på orten den direkta orsaken till initiativen. Det omedelbara syftet med verksamheten var således att söka rädda företagen eller skapa sysselsättningsalternativ för dessa.

I Ljungdalen och Frostviken var det en dåligt utnyttjad turistpotential (tillsammans med ett i övrigt svagt utvecklat näringsliv) som var anledning till att initiativ togs. Arbetet skulle inriktas mot att utveckla turistnäringen i området (och andra av turismen beroende näringar) på ett sådant sätt att nya arbetstillfällen skapades.

Föllinge kommun del och Bräcke kommun är båda utsträckta områden som uppvisar de typiska glesbygdssymtomen. Kommunernas initiativ bör ses som försök till att vända den negativa utvecklingstrenden i områdena. I dessa båda projekt finns således ingen direkt utlösande faktor i form av företagsnedläggelse, speciell problemort eller dylikt.

I Sikås var ett gammalt outnyttjat mejerihus den direkta anledningen till att ett lokalt initiativ togs (för ett utnyttjande av lokalerna).

I Björnänge slutligen föranledde ett dåligt markutnyttjande (tillsammans med ett unikt turistiskt läge) ett initiativ för att samordna olika lokala intressen och gemensamt exploatera området.

Allt från outnyttjade lokaler till en ogynnsam utveckling i en hel kommun utgör således incitament till projekten. Om vi stämmer av ovanstående beskrivning, genom att sätta det i samband med graden av lokalt engagemang i projekten, märks en tendens. Väl avgränsade problem och målformuleringar verkar fungera som drivkrafter för ett lokalt engagemang. Lokalbefolkningen engagerar sig i frågan och ett konstruktivt arbete utförs. När det konkreta målet är uppnått uppstår svårigheter att vidmakthålla engagemanget. Alternativt formuleras nya konkreta mål och avgränsade problem identifieras ånyo.

Omvänt gäller för de kommunalt initierade projekten, där problem och mål inte konkretiserats. Här visar det sig i vissa fall vara svårt att initialt engagera befolkningen. I Föllinge sökte kommunen överbrygga detta problem genom att initiera ett områdesvis avgränsat inventeringsarbete. I Bräcke har arbetet till viss del utförts utan en bred förankring hos lokalbefolkningen och i stäl-

let inriktats på en sektorsamordning. De försök som gjorts i Bräcke med lokala arbetsgrupper har, liksom i Föllinge, hela tiden varit beroende av kommunen som drivkraft. Projekten i Ljungdalen och Frostviken är exempel på försök till en integrering mellan ett konkret kortsiktigt arbete och ett arbete på lång sikt. Dessa båda projekt verkar generera ett lokalt engagemang både på kort och lång sikt.

En grundläggande förutsättning för ett lokalt engagemang är rimligen att verksamheten upplevs som intressant av lokalbefolkningen. För att ta ställning till detta måste därför problem- och målformulering för verksamheten vara någorlunda avgränsad och konkretiserad. Problem- och målformuleringen utgör ju beslutsunderlag för den enskilde; angår detta mig? Vill jag medverka i den här verksamheten? Detta innebär i praktiken att lokalbefolkningen måste involveras redan i problem- och målformuleringsarbetet. Vi redovisar här vissa betingelser under vilka ett lokalt engagemang har möjligheter att starta:

- 1) Lokalbefolkningen måste känna att verksamheten angår dem.
- 2) En väl avgränsad problem- och målformulering är en förutsättning för att lokalbefolkningen skall kunna ta ställning till verksamheten.
- 3) I princip spelar det ingen roll vem eller vilken som initierar verksamheten - bara punkt 1 och 2 är för handen.

När det gäller punkt 3 är det dock att notera en genomgående tendens i de åtta projekten. Sålunda har enskilda personer ofta mobiliserat det lokala engagemanget i projekten. Denne person har oftast haft en direkt anknytning till bygden samt förmåga att formulera konkreta mål som intresserat en bredare befolkning.

Vi har hittills uppehållit oss vid faktorer i samband med startandet av projekt - startandet av ett lokalt engagemang. En generativ planering värt namnet måste också innebära ett lokalt engagemang på lång sikt. Man kan tänka sig två vägar på vilket det lokala engagemanget fortlever.

- 1) När de kortsiktiga målen är uppnådda formuleras nya kortsiktiga mål.
- 2) En process startar där attityder och medvetande långsamt förändras.

Detta innebär att mer än det omedelbart omkringliggande/förestående börjar engagera befolkningen. På så sätt kan tidsperspektivet vidgas och arbetet med långsiktiga verksamheter ta form.

Ett engagemang som endast upprätthålls enligt punkt 1 blir i längden ohållbart. Det innebär i praktiken en bypolitik som i ogynnsamma fall kan innebära att den måste motarbetas på högre nivå. Punkt 2 utgör den generativa arbetsmetoden. Metoden kräver dock som bränsle att kort-siktiga mål formuleras och uppnås vid sidan av ett mer långsiktigt arbete.

Låt oss nu därför titta på hur de olika projekten organiserats med utgångspunkt från kort- respektive långsiktig verksamhet. De kortsiktiga strävandena har dominerat projekten i Sikås, Rossön och Häggenås. I Sikås var målet att realisera ett hantverkshus anpassat för området. Hantverkshuset är i dag verklighet och drivs av en ekonomisk förening med lokal förankring. Projektets generativitet sträcker sig sålunda till förfärdigandet av hantverkshuset - ett konkret mål har uppnåtts.

Aktionsgruppen "Rädda Rossön" har formulerat flera kort-siktiga mål. Då de haft svårigheter att realisera flera av målen tenderar det lokala engagemanget att minska. Själva inriktningen på verksamheten (att huvudsakligen skaffa resurser utanför Rossön) kan också ha en hämmande effekt på det lokala engagemanget. Huruvida det lokala utvecklingsarbetet i Rossön på sikt skall leva vidare och breddas, beror i dagsläget till stor del på ekonomiskt stöd utifrån och hur detta stöd förvaltas av aktionsgruppens styrelse. Något organiserat långsiktigt arbete förekommer inte.

Häggenås Intresseförening har sedan den bildades för tio år sedan engagerat sig tämligen brett. Karaktäristiskt för projektet är den "starke man" (ordförande i föreningen) som hela tiden drivit på verksamheten. Genom att peka på problem som intresserat en bred befolkning och redovisat resultat med jämna mellanrum har det lokala engagemanget upprätthållits.

Dessutom har föreningen genom åren utvecklat ett nära samarbete med Östersunds kommun i konkreta frågor. Således har man delat på arbetsuppgifter vad gäller uppförande av bostadsområden.

Arbetet i Frostviken och Ljungdalen organiseras genom förening respektive bolag med stark förankring både i kommunen och hos lokalbefolkningen. Projekten har utnyttjat både statliga och kommunala medel för verksamheten. Arbetet har lagts upp så att långsiktiga mål integrerats i den kommunala planeringen. Dessa långsiktiga mål ligger till grund för det konkreta kortsiktiga arbetet. På så sätt sker en arbetsdelning mellan kommun och lokalbefolkning där kort- och långsiktig verksamhet parallellt utvecklas. Framförallt ingår större kapitalkrävande investeringar och mindre enskilda initiativ i ett fruktbart sammanhang.

Arbetet i Björnänge skiljer sig på flera sätt från de övriga projekten. Till skillnad från de övriga projekten har det (på g a det unika turistiska läget invid Åre) funnits ett exploateringsstryck på området. Projektets styrka ligger just däri att björnängeborna kunnat exploatera området. Projektets intentioner har varit att exploatera området med största möjliga hänsyn till natur- och kulturmiljön i området. Detta har inneburit att kommunen ställt sig positiv till exploateringen. Konstruktionen för den gemensamma exploateringen utgörs av en unik markdelning där all mark inom området värderas som likvärdig oberoende om det byggs eller inte på den. Via denna konstruktion har markägarna kunnat bilda ett gemensamt bolag. Detta innebär att det lokala engagemanget är säkrat i ett längre perspektiv. Finansieringen har skett genom konventionella kanaler.

Vad är det då som genererat ett fortsatt engagemang i de inventerade projekten? Låt oss förtydliga vissa tendenser. Till att börja med räcker det inte med att starta ett lokalt engagemang. Konkreta resultat måste redovisas och ett långsiktigt arbete ta form. Engagemanget måste således underhållas och en i många stycken "skräddarsydd" modell måste skapas utifrån områdets och befolkningens resurser och förutsättningar. En av poängerna med generativ planering är ju att lokalbefolkningen skall få möjligheter att uttrycka och tillfredsställa lokala behov - och på så sätt unika behov. Detta är en av anledningarna till att generativa processer tar lång tid att utveckla.

Vi konstaterade förut att det i princip inte spelar någon roll vem eller vilka som initierar lokala utvecklingsprojekt, det kan vara samhället i form av kommunen, en enskild person eller grupp av personer. Huvudsaken är att de som berörs känner att verksamheten angår dem och att det föreligger väl avgränsade problem- och målformuleringar enligt tidigare redovisning.

På samma sätt förutsätter ett fortsatt engagemang att den påbörjade generativa processen ges möjligheter att fortsätta att verka. Därvid är det särskilt viktigt att konkreta resultat uppnås. I de projekt där resultat inte klart kunnat redovisas har det lokala engagemanget svalnat. En annan viktig faktor är behovet av att förlänga tidsperspektivet och identifiera nya arbetsområden. De projekt som hittat en form där det kortsiktiga arbetet bedrivs vid sidan av ett mer långsiktigt arbete uppvisar den största uttalade livskraften.

Man kan därvid skönja vissa kritiska lägen i planeringsprocessen där behov av externa resurser (sett ur byns eller områdets perspektiv) kan behövas. Låt oss nu försöka renodla vissa slutsatser där resursfrågorna och kommunens roll sätts i focus.

Externa resurser, kommunens roll, kritiska lägen

Ett samband mellan externa resurser och resultat föreligger givetvis i projekten. Hur detta samband fungerar är svårt att i detalj definiera. Vad är resultat? Vad är externa resurser? I följande figur har vi till resultat hänfört verksamheter som inneburit arbetsstillfällena. Externa resurser definieras här som extraordinära samhälleliga insatser. Glesbygdsstöd och lokaliseringsstöd är allmänna samhälleliga insatser vilka har använts i projekten, då de kunnat utverkas. Vi kan dock konstatera att det är extraordinära insatser som ligger bakom de lyckade resultat som vissa projekt har uppvisat.

Figuren på nästa sida illustrerar något de samhällsvinster som lokala utvecklingssträvanden kan ge upphov till och jämfört med andra samhälleliga insatser, inriktade på att skapa arbetstillfällena, förefaller det vara mycket billiga arbetstillfällena som här tillskapats. Rätt utnyttjat kan dessa extraordinära insatser innebära att ett lokalt arbete, kunnsande och engagemang tillvaratas. De externa resurserna kan således frigöra lokala resurser. Troligen är också de skapade arbetstillfällena mera långsiktigt bestående än traditionella satsningar.

Om vi förlänger tidsperspektivet och till resonemanget tillför den attitydförändring som noterats i vissa av projektområdena (från pessimism till optimism, från en känsla av otillräcklighet till självtillit, från handlingsförlamning till handling - aktivitet) framstår de statliga ekonomiska medlen vilka används i projekten som mycket goda samhälleliga investeringar.

Detta allmänna konstaterande ger oss anledning att titta närmare på formerna för det externa resursöverförandet eller bättre uttryckt - det samhälleliga engagemanget i lokala utvecklingsarbeten.

Arbetsmarknads- och sysselsättningsfrågor faller i Sverige under det statliga ansvarsområdet. De statliga ekonomiska resurserna, avsedda för detta ändamål, överförs till länsstyrelser, regionala organ och kommuner via ordinära system. Det som kännetecknar dessa system är den höga andelen resurser öronmärkta för specifika insatser. I ett allt kärvare arbetsmarknadsklimat krävs offensiva insatser som tillgodoser faktiska och lokalspecifika behov. Detta innebär att främst kommunerna måste ta och få ansvar i dessa frågor, ta ansvar för att få till stånd nödvändiga insatser på det lokala planet, få ansvar att på ett mer flexibelt sätt förfoga över de statligt tillförda ekonomiska medlen.

Kunskap om den process som verkar i ett lokalt utvecklingsarbete ger möjlighet att utforma de rätta offensiva, samhälleliga insatserna i det konkreta fallet.

Projekt

Aktionsgruppen
"Rådå Rossön"

Resultat

Lyckade aktioner vid hotande företagskonkurser.
Ca 25 viktiga arbetstillfällen räddades genom
att aktionsgruppen tog initiativ till förhand-
lingar med konkursintressenter, myndigheter,
kreditinstitutioner samt nya ägare.

Hägenås
Intresseföre-
ning

- Säkerställd drift vid snickerifabriken.
- Upphävt byggstopp.
- Utbyggnad av hus och vägar.
- Inkomstförstärkningar för lokala hemslöjdare.

Frostvikens
Turistföre-
ning

- Utav totalt 350 arbetstillfällen i Frostviken
är 70 direkt kopplade till turismen. Turist-
föreningsverksamhetens andel därav är närmast
omöjlig att precisera. Föreningen har dock
starkt bidragit (genom framförallt marknads-
föring) till en ökad turism i området.

Utvecklingspro-
jekt i Ljung-
dalen

Ett 20-tal helårsverken (varav 11 i liftanlägg-
ningen) i Ljungdalen by.
4 helårsverken i Storsjö by, vilken alltmer in-
tegreras i utvecklingsarbetet.

Projekt Björnen

Markägarna i området har bildat gemensamt bolag.
Ett 20-tal arbetstillfällen (helårsverken) har
tillskapats. Omkringeffekter svåra att precisera.

Externa resurser

- . 200 000 kr i utvecklingsbidrag från länsstyrelsen.
- . Hjälp vid utarbetandet av stadgar för verksamheten från näringslivssekretären i Strömsunds kommun.
- . 400 000 kr i utvecklingsbidrag från länsstyrelsen.
- . Årligt kommunalt bidrag på mellan 50 000 och 100 000 kr.
- . Kommunala resurser i form av personal, lokaler, material samt kommunalt porto.
- . 400 000 kr i utvecklingsbidrag från länsstyrelsen.
- . Personella resurser från Bergs kommun.
- . Are kommun förskottade grundkarts framtagande.

Från de inventerade projekten kan man dra slutsatsen att det uppstår tre kritiska lägen inom processen. Dessa kritiska lägen är viktiga att övervinna, i annat fall riskerar planeringsprocessen att kollapsa. Det är nödvändigt med kunskap om när dessa lägen inträffar samt möjligheter till samhälleliga insatser i form av ekonomiska och personella resurser för att övervinna dessa lägen.

Kritiskt läge

Samhällsengagemang

1) Initialt krav (för att ett brett engagemang skall skapas) att verksamheten angår och intresserar så många som möjligt av lokalbefolkningen. 2) Krav på konkreta kort-siktiga resultat. Inventeringen har visat att intresset svalnar om inte resultat redovisas relativt snabbt. 3) Krav på att förlänga tidsperspektivet och sätta in verksamheten i ett större sammanhang. Inventeringen visar att både det lokala engagemanget och resultatsidan är beroende av att verksamheten integreras i en planerad samhällsutveckling.	. Samlande insatser och resurser (ex lokalfrågor, informationshjälp/stöd, personella resurser. . Behovsinventering . Mobiliseringshjälp . Finansieringshjälp . Rådgivning, förmedling, samordning, projekteringshjälp, kalkylhjälp
m m . Realistisk hantering av regelsystem - kravnivå. . Primärt kommunalt ansvar att inventera och analysera ex försörjningssituation och servicebehov i ett längre perspektiv. . Konkreta former för samverkan mellan kommun och lokalbefolkning på längre sikt (ex föreningar, bolag, kommundelsnämnder
m m. |
|--|--|

En erfarenhet av inventeringsarbetet är det skiftande konkreta insatsbehovet. I vissa fall har exempelvis innehållet i verksamheten till stora delar varit given (Björnänge- och Sikåsprojekten), medan andra projekt fått börja med att klargöra vad utveckling på orten egentligen innebär (Föllinge och Bräcke). Finansieringsfrågorna har organiserats på flera sätt, samarbetet med kommunen har växt fram enligt olika mönster o s v.

Frågan om någon form av "glesbygdskonsulent/projektledare" kunde vara behjälplig i det lokala utvecklingsarbetet har även tagits upp i inventeringen. Projektdeltagarna har ofta uttryckt ett behov av en "glesbygds-konsulent". Vad en sådan person skulle kunna erbjuda för hjälp har det dock rätt skilda meningar om. Allt från finansieringshjälp och rådgivning till ett långsiktigt arbete för att förändra attityder (både hos lokalbefolkning och handläggare) och regelsystem har det höjts röster om.

Den ovan redovisade processynen samt det skiftande insatsbehovet i projekten behöver således inte innebära att ny arsenal av stela samhällsinsatser tillskapas. Resonemanget ovan understryker i stället vikten av flexibla insatser.

En offensiv och flexibel samhällelig insats, inriktad på lokala utvecklingsarbeten, ställer stora krav på kommunerna, bl a beroende på det mycket varierande insatsbehov respektive projekt ger uttryck för. Det innebär att en bred insatsberedskap måste organiseras i kommunerna. Det är orimligt att i kommunerna bygga ut den skiftande specialkompetens och resursbas som efterfrågas i projekten. I stället måste ett system organiseras där kompetens och resurser på ett smidigt sätt kan tillhandahållas. Överfört på frågan om glesbygdskonsulent skulle således en sådan i första hand ha en sammanhållande funktion och utrustas med förmedlande resurser. Förmågan att engagera och stimulera människor till aktivt arbete är också viktiga egenskaper.

Kommunen har ansvaret för den långsiktiga planeringen. Förutsättningen för att effektivt utnyttja lokala resurser i utvecklingsarbetet är att den lokala verksamheten inordnas i ett längre perspektiv och ett större sammanhang. Här har kommunen ett grundläggande ansvar att inventera och analysera lokala behov i ett längre perspektiv. Detta kräver att kommunen kan arbeta med ett dynamiskt och differentierat underlag - ett underlag framtaget ur faktiska behov. Härav följer att det kortsiktiga och det långsiktiga arbetet måste integreras.

Allt detta kräver slutligen att en attitydförändring kommer till stånd, en attitydförändring både från lokalbefolkningens sida och från den planerande apparaten.

4. Genomgång av planer och byggnadslovsärenden m. m.

Nedanstående redovisar en kritisk genomgång av ett antal genomförda eller diskuterade planprojekt eller byggprojekt m. m. Genomgången beskriver i vilken mån regelsystemet, organisationen av planarbetet och myndigheternas sammanlagda krav och synpunkter på ett eller annat vis har påverkat möjligheterna att genomföra planerna eller projekten. De "dåliga exemplen" är valda just för att de visar på vilka problem som kan uppstå och vilken effekten kan bli om planer upprättas utan en bakomliggande välförankrad planeringsprocess eller om beslut i enskilda ärenden tas utan att de sätts in i ett större sammanhang.

Områdesplan för Lofsdalen

I Lofsdalen har genomförts områdesplanering i två omgångar. Den första områdesplanen som upprättades genomfördes på ett traditionellt sätt med relativt dålig förankring bland byinvånarna. Planen medgav en relativt kraftig expansion av turismen i anslutning till byn och utbyggnaden av denna turism genomfördes huvudsakligen av personer som kommit från andra delar av landet och köpt upp marken. Själva planarbetet har ej innehållit några moment i syfte att på ett mera aktivt sätt få med byborna i turistnäringen. De aktivitetsanläggningar som finns i Lofsdalen i dag ägs och drivs av icke bybor.

Avsaknaden av ett aktivt deltagande i själva planeringsprocessen samt mycket liten delaktighet i exploatering m. m. har medfört att motsättningar uppstått mellan ortsborna och själva turistnäringen, trots vetskapen om att turistnäringen är den enda överlevnadsmöjligheten för byn. Ett aktivt deltagande i ett tidigt skede skulle troligen ha gett bättre profil för själva Lofsdalen som turistort och inneburit en bättre "bykänsla" mellan byborna och själva turistnäringen. Förhållandet har dock något förbättrats vid den nyligen genomförda revideringen av områdesplanen.

Exemplet visar på vikten av att områdesplanearbetet organiseras så att de människor som berörs av planeringen kommer med i den på ett aktivt sätt. Detta gagnar både resultatet av planeringen samt minskar riskerna för framtida motsättningar o s v.

Byggnadsplan för fritidsbebyggelse i Böle, Ragunda kommun

Byggnadsplaneområdet, som innehåller ca 30 tomter, är beläget i anslutning till en mindre jordbruksby, Böle, som är belägen längs Indalsälven några mil från Hammarstrand. Markägare och initiativtagare är en jord- och skogsbrukare från Böle. Markägaren påbörjade funderingarna kring en exploatering med att upprätta ett förslag till tomtavstyckning för sex tomter under 1978. Vid kontakter med fastighetsbildningsmyndigheten och byggnadsnämnden i Ragunda kommun råddes fastighetsägaren att upprätta en byggnadsplan, då ytterligare exploateringsintresse förelåg. Kommunstyrelsens arbetsutskott i Ragunda kommun uttryckte under 1978 sin tillfredsställelse över markägarens initiativ och ansåg att projektet sammantaget är klart positivt ur kommunalekonomisk bedömning. Området kan utgöra ett visst stöd för den befintliga servicen och medföra att flera aktiviteter ordnas i anslutning till Böle by. Länsstyrelsen uttryckte sin tveksamhet till exploateringen av området på grund av dess utsatta läge i landskapet och krävde från början att en översiktlig plan (markdispositionsplan) först skulle upprättas. Något bebyggelsetryck i övrigt fanns ej i området och kommunen hade svårt att förstå översiktsplanekravet. Efter diverse justeringar av detaljplanen godtog dock länsstyrelsen principiellt att området fick planläggas. Byggnadsplan upprättades under 1981 och fastställdes i början på 1982. Utbyggnaden av området förutsätter en etappvis utbyggnad av vägar, vatten och avlopp och innebär en relativt omfattande ekonomisk insats vid varje etapp. Någon bebyggelse har hittills ej skett i området.

Från det att initiativet till en bebyggelse i området togs fram till att detaljplanen blev fastställd förflöt i stort sett fyra år. Från att från början ha varit ett relativt litet projekt med måttliga investeringar växte projektet till ett konventionellt planlagt fritidshusområde. Under den tid som planläggningen pågick sjönk efterfrågan på fritidshus kraftigt, vilket är en av de faktorer som medfört att någon bebyggelse hittills ej kommit till stånd inom området. En annan troligtvis viktigare faktor är att de samlade kraven från olika sektorer vad gäller grundkartekvalitet, upprättande av formell byggnadsplan, anvisad väg- och VA-standard m m lett till att markägaren vid en utbyggnad skulle vara tvungen att ta ut ett relativt högt pris för tomterna. De till synes principiellt riktiga ståndpunkterna vad gäller områdets utbyggnad kan alltså bli mycket svåra att förverkliga. Troligtvis skulle en utbyggnad ha kunnat komma till stånd, om markägaren i ett tidigt stadium fått rådet att göra en betydligt mindre utbyggnad samt att betydligt enklare plankrav hade ställts. Utbyggnaden hade därvid kunnat komma i gång snabbare och

inneburit lägre tomtkostnader. Någon form av övergripande etappindelning utvisande ett par tre mindre grupper inom området samt en VA-utredning hade troligtvis varit tillräckligt underlag för den första etappen men ändå medgett en eventuell mindre fortsättning i framtiden.

Myndigheternas samlade konventionella krav i detta sammanhang var alltså ej relevanta för en exploatering inom detta område.

Väpstuga och kaffeservering i Lillsved, Bergs kommun

Under 1981 tog ägarinnan till en mindre väpstuga initiativ till en utvidgning av sin verksamhet. Hon ville i anslutning till sin bostad i Lillsved uppföra en mindre väpstuga i kombination med mindre kaffeservering. För att kunna få avsättning för sina produkter och genomresande längs riksvägen att stanna upp ansökte hon om att få anlägga en ny utfart på allmänna vägen.

Byggnadsnämnden tillstyrkte ansökan och överlämnade den till länsstyrelsen för tillståndsprövning. Det kan noteras att siktförhållandena vid den aktuella platsen är mycket goda. Byggnaden var tänkt att placeras ca 30 meter från vägen. Den befintliga infarten från allmänna vägen till bostadshuset och övrig bebyggelse i byn är belägen en dryg halvkilometer från den aktuella byggnadsplatsen.

Länsstyrelsen avstyrkte med stöd av vägverket tillstånd till ny utfart. Länsstyrelsen hänvisade till att befintlig infart till byn kunde nyttjas. Byggnadsnämnden begärde omprövning av ärendet då siktförhållandena på den aktuella platsen var mycket goda samt att förutsättningarna för att kunna genomföra projektet byggde på en direktkontakt med allmänna vägen. En hänvisning till den befintliga byinfarten skulle troligtvis innebära att betydligt färre resande längs riksvägen skulle ta sig tid att besöka väpstugan. Länsstyrelsen tog upp frågan till ny prövning men avstyrkte ånyo ansökan. Därmed föll förutsättningarna för projektet och detta blev ej genomfört.

Länsstyrelsens och vägverkets strävan att bibehålla högsta möjliga trafiksäkerhet står i detta ärende i uppenbart motsatsförhållande till kommunens önskan om sysselsättning i glesbygden. Antalet initiativ av denna karaktär är så ytterligt få och måste därför tillvaratas och behandlas varsamt. Oftast finns det en koppling till bostadsplats eller markägande varför eventuella hänvisningar till annan ur plansynpunkt lämpligare plats oftast innebär att projekten ej genomförs.

Lite hårddraget skulle man kunna påstå att den trafiksäkerhetspolitik som vägverket bedriver är "glesbygdsfientlig". Om det över huvud taget skall hända någonting i glesbygden fordras att de småskaliga initiativen som oftast är av kombinationskaraktär tillvaratas och ges en möjlighet till utveckling. Någon fara för att antalet initiativ skulle bli så många att de tillsammans skulle ge en märkbar förändring vad gäller trafiksäkerheten längs riksvägarna torde knappast föreligga under förutsättning att eventuella nya utfarter förläggs där siktförhållandena är godtagbara.

Kombinationsföretag och fastighetsbildning

Flera kommuner i länet verkar aktivt för att främja ett näringsliv och typ av sysselsättning som gagnar glesbygden. Detta innebär ofta mångsyssleri och nya typer av kombinationer. Uppförandet av träkor, utyrningsstugor och väffelbruk är exempel på kombinationer.

För att dessa enheter skall bli bestående och varaktiga får de ej efter uppförandet utan vidare kunna skiljas från "stamfastigheten". Idag löses detta ofta genom att byggnaderna placeras så nära befintlig bebyggelse att de ej går att stycka av. En friare placering är ofta bättre ur funktionell och kulturhistorisk synpunkt. Ibland kan det dessutom vara riktigt att hålla ihop enheter som är belägna geografiskt åtskilda.

Nuvarande praxis vad gäller fastighetsbildningslagens tillämpning innebär att denna typ av sammanhållning inom fastigheten ej är möjlig om ägaren begär avstyckning. Vid ett ägarbyte kan därvid kombinationsenheten splittras upp, överförs till annan verksamhet exempelvis enskilt ägda fritidshus och därmed radikalt försämra möjligheterna till erforderlig utkomst för den som bor på stamfastigheten. Det mödosamt uppbyggda kombinationsföretaget kan med mycket enkla medel därmed förstöras. I det fall statliga medel ställts till förfogande vid uppbyggandet av kombinationsenheten är dock avstyckningsmöjligheterna betydligt mindre. Förekomsten av statliga medel borde dock ej vara avgörande i detta fall.

Fastighetsbildningsmyndigheten borde i dessa sammanhang mera undersöka vilka möjligheter lagen egentligen ger och ej hela tiden utgå från gällande praxis. Här handlar det om att tillämpa gällande lagstiftning på ett sätt som i första hand gagnar glesbygden. Eventuellt ger den nya plan- och bygglagstiftningen kommunen bättre möjligheter att styra fastighetsbildningsfrågorna genom riktlinjer i översiktsplanen.

Enklare campingplatser

Inom länet har flera olika initiativ tagits till uppförandet av mindre enklare campingplatser som skulle kunna användas både för husvagnsuppställning och tältning. Möjligheterna att genomföra dessa har oftast spölierats genom de krav byggnorm, hälsovårdslagstiftning o s v ställer på servicebyggnaden. Denna blir oftast så dyr att projektet ej går att genomföra. Den här typen av små campingplatser eller uppställningsplatser för husvagnar kan vara en del i ett kombinationsföretag. De sammanlagda kraven i de olika regelsystemen omöjliggör alltså oftast denna typ av företag. Kommuner, berörda länsorgan m fl borde i dessa fall undersöka vilka möjligheter till avsteg från gällande regelsystem som är möjligt för att därvid underlätta tillkomsten av anläggningar.

5. Intervjuer med planerare och politiker

Nedanstående utgör en sammanställning av de synpunkter som redovisats vid samtalen. Samtalen har utgått från de planeringsmetoder man själv tillämpat i kommunerna, hit-tillsvarande erfarenheter av planeringsarbete samt vad man har för synpunkter på förändringar:

Samtalen har skett med representanter från Jämtlands läns alla kommuner utom Östersund. De ledande kommunpolitikerna och tjänstemännen (kommunalråd, byggnadsnämndsordförande, stadsarkitekter, näringslivs- och planeringssekreterare) från respektive kommun har deltagit vid samtalen. Samtalen har genomförts under hösten 1983.

Flera kommuner upplever att de på grund av regionala myndigheters krav har tvingats att översiktsplanera och områdesplanera i betydligt högre utsträckning än de skulle ha gjort om de själva helt fått bestämma. Dessutom har flera av planerna blivit betydligt mera omfångsrika och ambitiösa än vad som kanske varit nödvändigt. Planeringen borde i många stycken kunna göras betydligt enklare med en bättre koncentration till frågor där det uppenbart finns problem.

Vad gäller detaljplanerna upplevs dessa många gånger alltför statiska, ej tillräckligt flexibla samt med alltför högt ställda krav på formaliahanteringen. En enklare typ av detaljplan borde definitivt försöka utvecklas. Då skulle troligen detaljplaneinstitutet också användas mer än vad det gör i dag.

Både när det gäller den översiktliga planeringen och detaljplaneringen upplever många kommuner att bevarandeintressena fått en alltför framträdande roll och vägt alltför tungt i planarbetet.

I dag finns en viss övertro vad gäller möjligheterna att styra utvecklingen med hjälp av planering. Planeringen borde mera inriktas på att ta fram bra beslutsunderlag, vara en slags beredskap mot förändringar. En väsentlig del i planeringen borde då vara att ställa någon form av "diagnos" för det område man planerar.

Denna övertro gäller också den vanligt förekommande principen att formulera mål för planeringen. Dessa mål visar det sig oftast vara väldigt svårt att uppnå. Det vore kanske bättre att uttrycka de ambitioner man har med planeringen. Likaså har det visat sig vara väldigt svårt att genomföra det som formulerats i olika åtgärdsprogram.

Ovanstående problem beror väldigt mycket på vilken typ av planering som bedrivs och hur starkt förankrade föreslagna åtgärder och insatser är i övriga kommunala sammanhang som exempelvis budget samt hur väl förankrat föreslagna åtgärder och insatser är i det område och hos de människor planeringen berör.

Samordningen med övrig planering är oftast ganska bristfällig vad gäller den fysiska planeringen. Då planeringen är handlingsinriktad fordras god samordning med KELP och den personella resursplaneringen inom kommunen. Man skall dock ej driva den här frågan alltför långt utan koncentrera sig till de absolut väsentligaste samordningsbehoven.

Planering i glesbygden måste vara väldigt flexibel och i första hand utgöra ett beslutsunderlag. Planberedskap i traditionell bemärkelse är väldigt svår att ha, man vet inte var initiativ tas och det är oftast ganska svårt att styra initiativen dit man har tänkt sig enligt planerna. Initiativen m m i glesbygden är oftast så små att det gäller att ta tillvara alla idéer och initiativ som kommer fram. Därvid utgör marköfrågan ett relativt stort problem och är av betydligt mer styrande karaktär i glesbygden än annorstädes.

Många kommuner redovisar att det i flera av småorterna kommer att handla om orternas överlevnads-möjligheter i framtiden och att det därvid ibland måste göras en annan vägning mellan utnyttjandet av resurser m m i förhållande till bevarandeaspekterna. Detta måste kunna innebära att även områden av riksintresse måste kunna omprövas vad gäller avgränsning, riktlinjer m m.

Vissa kommuner uttrycker en farhåga med att den ansvarsförskjutning från stat till kommun som är grundsyftet med PBL kan stanna kvar på papperet och icke bli en realitet i verkligheten.

Inom länet har begreppet generativ planering tillämpats i väldigt olika omfattning. Inom vissa kommuner har sektorsövergripande generativ planering bedrivits medan andra kommuner bedrivit någon form av "generativ planering" inom någon enda sektor. Vissa kommuner har över huvud taget ej anammat denna princip.

De kommuner som har erfarenheter av lokalt utvecklingsarbete redovisar att det väldigt ofta tar tid att komma igång i byarna. Själva planeringsprocessen är trögstartad. Detta måste man ha i beaktande

och acceptera att denna typ av planering får ta den tid som behövs.

Kommunens roll kan ibland vara att "sätta frön och därefter vattna dem" men det är speciellt viktigt i glesbygden att byborna känner att initiativen kommer från dem själva och att de aktivt deltar i planeringen.

Den traditionella översiktliga planeringen och områdesplaneringen som har bedrivits hittills har ibland resulterat i alltför högt ställda förväntningar på resultat i glesbygden. Man har trott att planeringen skulle lösa problem och åstadkomma någon form av utveckling men så har ej skett. Det är därför väldigt viktigt att betona själva planeringsprocessen samt att se till att själva arbetet ger konkreta resultat.

Duktiga näringslivssekreterare eller utredningssekreterare som har rätt inställning och aktivt hjälper byinvånarna i konkreta projekt har stor betydelse för glesbygdens utveckling.

De mål eller dylikt som i en planeringsprocess formuleras för ett delområde måste formuleras tillsammans med dem som bor i området, ej enbart av kommunen.

De kommuner som arbetat aktivt med lokalt utvecklingsarbete, som oftast ej är partiknutet, upplever i dag ingen konflikt mellan denna typ av opolitiskt arbete i byarna i förhållande till den representativa demokratin. Det är snarare så att för att lyckas förutsätts ett opolitiskt arbetssätt.

Att tillämpa någon form av generativ planeringsmetodik är förhållandevis resurskrävande och kräver en mycket god uppslutning kring idén inom förvaltningsapparaten. Många gånger behövs någon form av gemensam attitydförändring och annan inställning till samordning och problemlösning än i dag.

De flesta kommuner är dock i dag relativt välrustade vad gäller den personella sidan och fler kommuner har under de senaste åren förstärkt sina resurser inom näringslivssidan.

För att få en god effekt av lokalt utvecklingsarbete vore det dock mycket önskvärt om Jämtlandsmodellen kunde förverkligas. Därvid skulle en betydligt bättre samordning mellan kommunal planering och genomförandemöjligheterna uppnås.

En bättre samordning och uppslutning kring frågor som rör lokalt utvecklingsarbete behövs enligt de flesta kommunernas uppfattning inom den regionala nivån i länet. Ibland kan det behövas en tidskrävande och omfattande argumentering och redovisning långt utöver det normala för att få gehör för nya och annorlunda förslag som utgår från glesbygdens villkor. Därvid blir det onödigt tungrovt att bedriva aktiv utveckling i nya banor för glesbygden. Även om en del kommuner redovisar att de har tillräckliga resurser att bedriva någon form av generativ planering innebär detta dock inte att denna typ av planeringsprocess kan sättas igång inom hela kommunen. Oftast får man koncentrera insatserna till ett område i taget. Bräcke kommun arbetar dock med dessa frågor i princip över hela kommunens yta och har lagt upp ett brett program för att åstadkomma en mobilisering av kommuninvånarna. Arbetet organiseras i första hand genom de partipolitiska kanalerna men studieförbunden, skolan m fl spelar även en viktig roll.

Ibland kan det i princip saknas förutsättningar att bedriva någon form av generativ planering inom vissa delar av kommunerna på grund av en mycket dålig åldersstruktur. Om de flesta människorna inom ett område är 60 år och mer kan det oftast vara svårt att få dessa människor att engagera sig kring bygdens framtid och överlevnad. Om inte sådana områden är av vital strategisk betydelse för kommunen bör det kanske lämnas därhän vad gäller lokalt utvecklingsarbete m m.

På grund av de allt kärvare ekonomiska förhållandena kan det vara lättare att i dag ta upp diskussioner av inomkommunalkaraktär än det var då kommunöversiktterna upprättades. Det är dock väldigt viktigt i detta sammanhang att man får en så bred förankring som möjligt kring dessa frågor.

Förutsättningarna för lokalt utvecklingsarbete hämmas i viss mån av "det svenska välfärdssamhället" med dess relativt goda möjligheter till AMS-arbeten, arbetslöshetsunderstöd o s v. Detta innebär att många inte känner något eget akut behov av att lägga ner kraft och tid på att utveckla egna initiativ och delta i någon form av gemensamt arbete för byns bästa. Man förlitar sig på att samhället tar hand en. Det påpekas också att facket ibland kan innebära ett problem i dessa sammanhang och kan utgöra ett hinder mot att starta egna initiativ.

Att bo i glesbygd i dag innebär oftast att man har en annan syn på standardfrågor än människor som bor i tätort. Man är van vid lägre servicestandard, med långa resor, med långt till skolan samt i viss mån med lägre boendestandard. Det finns dock många andra faktorer som väl balanserar de övriga och därmed ger en fullt acceptabel och som många upplever det bättre levnadsstandard än ett tätortsboende. Det är därför troligt att de människor som bor i glesbygden accepterar en annan standard på exempelvis sin arbetsplats än vad nuvarande regelsystem anvisar. De sociala relationerna som oftast finns till andra byinvånare, den nära kontakten till naturen med jakt- och fiskemöjligheter, frihetskänslan av att inte ha andra som bor omedelbart intill en o s v väger mer än väl upp en något sämre arbetsplats. För de allra flesta är det betydligt viktigare att det finns någon form av sysselsättning än att värna om lagens bokstav vad gäller exempelvis omklädningsutrymmen, personalutrymmen o s v. Arbetsmiljöfrågor som berör hälsa och säkerhet måste dock beaktas i vanlig ordning.

6. Slutsatser

Den fysiska planeringens roll i glesbygden

Kommunöversikten och andra övergripande fysiska planer, som hittills har upprättats i landsbygdskommunerna, har i många fall varit passiva och reglerande planer, i första hand avsedda för styrning av bebyggelsefrågor. Detta förhållande har ofta inneburit att människorna i landsbygdskommunerna upplevt planeringen som negativ och förhållit sig relativt oengagerade till denna. Många har upplevt den traditionella översiktliga planeringen som ett hinder för utveckling och tillvaratagande av landsbygdens resurser, snarare än ett hjälpmedel.

Översiktlig fysisk planering är ett relativt nytt begrepp för landsbygden. Någon mera omfattande och generell planering av glesbygden skedde ej förrän kommunöversikterna började upprättas i kölvattnet av den fysiska riksplaneringen. Detta skedde som regel i mitten på 1970-talet.

Mera detaljerade markanvändningsplaner, t ex olika typer av områdesplaner, upprättades som regel för tätorterna i syfte att anvisa ytterligare mark för bostadsuppgnads och industrier samt för de turist- och rekreatiomsområden som var utsatta för ett relativt omfattande exploateringsstryck.

Där konkurrensen om att få använda marken för olika ändamål varit stor och inneburit konflikter har den hittillsvarande översiktliga planeringen varit till mycket stor nytta och i de flesta fall löst markanvändningskonflikterna. Planeringen har ibland varit av sektorsövergripande karaktär och innehållit en fruktbar dialog mellan kommun och dem som berörs av planeringen, dels genom samråd i olika skeden av planeringen och dels genom synpunkter och yttranden på förslag. I många fall har dock de aktiva aktörerna i huvudsak varit kommun och stat, medan människorna i bygden förhållit sig relativt passiva och oengagerade. Motsvarande oengagemang återfinns också i kommunöversiktsarbetet som måhända i ännu högre grad endast innehållit restriktioner och regleringar.

Under den senaste 10-årsperioden har som regel kommunerna hunnit skaffa sig en förhållandevis god översiktlig planreserv för nybyggnation. Behovet av markområden för nyproduktion har dock successivt sjunkit, varför behovet av traditionell markanvändningsplanering blivit allt mindre på landsbygden. Landsbygdens problem handlar i dag om avfolkning, sned åldersfördelning, mångsyssleri, svårigheter att skapa sysselsättning, prob-

lem att bibehålla en dräglig servicenivå, förmågan att utveckla idéer o s v. Man kan alltså konstatera att de hittillsvarande använda planeringsinstrumenten, som i huvudsak varit inriktade på att styra och väga olika intressen mot varandra, är dåligt anpassade till att lösa framtidens planeringsproblem på landsbygden och på glesbygden. Vad landsbygden behöver, är en planering som tillvaratar de resurser som kan utveckla byggena, fånga upp de kunskaper och idéer som finns hos invånarna, föra in ny kunskap samt - det viktigaste av allt - en planering som är nära kopplad till sysselsättningsproblematiken. Planeringen bör på ett nyanserat sätt fånga upp de specifika planeringsproblemen på landsbygden och bedriva i mycket nära samarbete med de människor som berörs samt lyfta fram planeringens utvecklande och konstruktiva del. På detta sätt bör planeringen kunna uppfattas som ett redskap till utveckling och förbättring av en by eller ett område i stället för något negativt och passiverande.

Det är alltså många andra frågor än de traditionella markanvändningsfrågorna som är viktiga att behandla, varför planering i glesbygden generellt bör vara av mer allmän sektorsövergripande karaktär och ej inriktad mot exempelvis enbart fysisk planering.

I vissa fall finns inget samband alls mellan den fysiska planeringen och möjligheterna att åstadkomma nya arbetstillfällen. Det kan exempelvis vara frågan om att utnyttja befintliga lokaler. I andra fall kan det finnas en mycket stark koppling mellan byns utveckling och markanvändningsfrågorna. I det första fallet är de aktiva, deltagande aktörerna från kommunens sida i huvudsak kommunstyrelsen och näringslivsorganet. I det andra fallet kan arbetet beröra en betydligt större del av förvaltningen.

Denna rapport är inriktad mot att belysa hur generativ planering kan användas inom fysisk planering i glesbygd, men slutsatserna kan även vara tillämpbara i lokala utvecklingsarbeten med mycket lite inslag av fysisk planering, exempelvis i en liten by.

Rapporten pekar på nödvändigheten av att generellt bredda planeringsdiskussionerna i glesbygd till att vara av mer allmän, utvecklande karaktär. Detta har inneburit att rapporten också fått en inriktning mot mer allmän utvecklingsplanering, lokalt utvecklingsarbete än vad rapportens ursprungliga syfte angav. Den renodlat fysiska delen av planeringen blir då en del i planeringsprocessen och de fysiska planerna i form av översiktsplan, detaljplan, områdesbestämmelse etc ett av planeringsprocessens resultat. Vad sedan planeringsinsatserna kallas, är upp till respektive kommun. Jag har i rapporten kallat de aktiva, sektorsövergripande planeringsinsatserna för lokalt utvecklingsarbete och utgått från att arbetet har sin utgångspunkt inom ramen för den fysiska översiktsplaneringen.

Genom att tillämpa en generativ teknik enligt de efterföljande slutsatserna torde planeringsinsatser i glesbygden ge ett betydligt bättre resultat, bl a vad gäller de fysiska planernas innehåll och förankring i bygden samt det konkreta resultatet i form av nya arbetstillfällen. Därmed inte sagt att det i vissa fall kan vara lämpligt att arbeta med enbart fysisk planering på ett traditionellt sätt.

I kapitel 9 redovisas hur slutsatserna i rapporten har tillämpats i praktiskt planeringsarbete med den översiktliga planeringen enligt PBL som utgångspunkt.

Principiell skillnad mellan traditionell fysisk planering och generativ planering

Den hittillsvarande fysiska planeringen i glesbygdsområdena med tillhörande tätorter har varit i form av kommunöversikter, områdesplaner m m och har i huvudsak varit inriktad på att dels få fram byggbar mark för bostäder, industrier, skolor, service o s v, dels ge underlag för byggnadslovsprövningen. Planeringen har i huvudsak behandlat renodlat fysiska frågor och därmed ibland överbetonat dessa i förhållande till andra frågor. Den oftast viktigaste frågan i glesbygden, nämligen hur skapa sysselsättning i framtiden har mycket sällan berörts. Planeringen har ibland också lett till motsättningar, dels mellan kommunen och de boende i området som är berört av planeringen, dels mellan personer och/eller mellan olika grupper inom området. Den hittillsvarande planeringen har i väldigt hög grad haft karaktären av passiv planering utan aktiva insatser från de boende inom planeringsområdet. Planeringen har därför många gånger blivit en planering "uppifrån" och uppfattats som negativ samt främst syftande till restriktioner och regleringar.

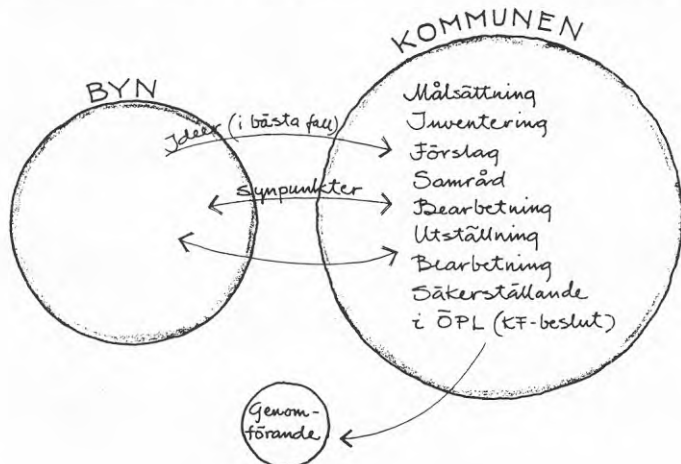
Ovanstående beskrivning är generaliserad och säkert missvisande i vissa fall. Det finns flera exempel på bra, sektorsövergripande planering som haft den fysiska planeringen som utgångspunkt (bl a det i rapporten redovisade Ljungdalenexemplet), men enligt erfarenhet har den hittillsvarande planeringen många gånger haft mer eller mindre ovan beskrivna karaktär.

I en planering av generativ karaktär är själva planeringsprocessen i sig mycket viktig och utvecklande. Planeringen inriktas mot att både peka på möjligheter, undanröja hinder och lösa konflikter. En generativ planering måste i hög grad vara lokalt anpassad och utgå från den struktur samt de resurser och förutsättningar som finns just i det aktuella planeringsområdet. Planeringen skall därvid utgå från dessa människors krav och synpunkter, vilket innebär att planeringen i hög grad bedrivs "nerifrån". För att själva planeringsprocessen dock skall bli meningsfull, förutsätter den att de människor som är berörda får ett aktivt intres-

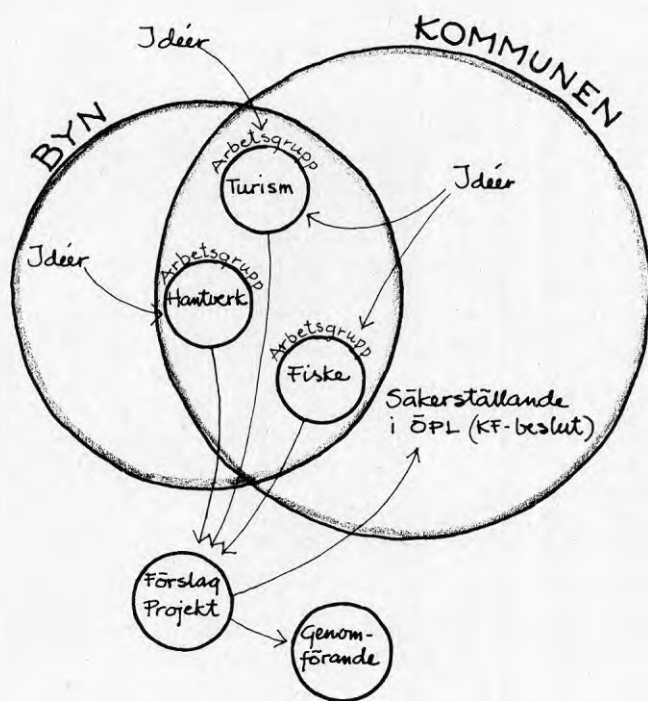
se att påverka sin situation och att delta i själva planeringsprocessen. Det ställs också särskilda krav på de planerare, politiker m fl som deltar i en generativ planeringsprocess. De måste kunna tala "samma språk" som invånarna i området samt ha samma erfarenheter och kunskaper, som är relevanta för befolkningens situation. En grundläggande princip är också att den som initierar planeringen, företrädesvis kommunen, agerar så att de som deltar känner att de själva är med och tar initiativ och kan styra arbetet. För att man skall få ett aktivt engagemang från invånarna i området förutsätts att planeringen är sektorsövergripande och behandlar de frågor som invånarna upplever som viktiga och angelägna. Den fysiska planeringen, själva markanvändningen, blir därvid bara en av de frågor som behandlas.

Inom vissa mindre byar med mycket stor andel äldre människor kan det vara svårt att överhuvudtaget få i gång någon form av generativ planering. Affären kanske redan är nedlagd, likaså skolan, de flesta ungdomarna har flyttat m m. Med dessa förutsättningar torde det vara svårt att få de äldre kvarboende att aktivt engagera sig i bygdens framtid - man har det personligen rätt så bra och ser ingen morot i ett engagemang. I sådana byar kanske kommunen över huvud taget ej skall söka få i gång en mobiliseringsprocess - loppet är så att säga redan kört. Ibland kan behovet finnas av en mobilisering, men byn är ej "mogen" för en sådan process. I sådana fall kan det vara nödvändigt att avvakta.

I den hittillsvarande översiktliga planeringen har sektorsmyndigheternas olika intressen vägt relativt tungt och fått en stor genomslagskraft i den slutgiltiga planen. I en generativ planeringsprocess är det viktigt att sektorsmyndigheternas intressen verkligen vägs mot de lokala intressena på ett omsortsfullt sätt.

Generaliserad traditionell planeringsprocess med ett passivt deltagande från bybor

Generaliserad generativ planeringsprocess med aktivt deltagande av bybor i hela processen

Olika typer av lokalt utvecklingsarbete och mobilisering

En generativ planeringsprocess i form av ett lokalt utvecklingsarbete syftar oftast till att åstadkomma någon form av allmän mobilisering inom en kommun eller en del av kommunen. Orsaken till att ett sådant arbete måste påbörjas, är ofta uppenbara problem med vikande befolkningsunderlag, brist på arbetstillfällen osv, varför ett av de viktigare målen med arbetet är att skapa sysselsättning. Denna allmänna mobilisering kan åstadkommas och organiseras på ett flertal olika sätt. Hur det görs är beroende på vilka ambitioner kommunen i fråga har samt om mobiliseringen omfattar hela kommunen eller endast en liten del av denna, t ex en by med de närmaste omgivningarna.

Ibland kan mobiliseringen ske genom en självstartad process, ofta föranledd av någon form av missnöje. Denna missnöjesyttring kan därvid i de flesta fall omformas till ett konstruktivt lokalt utvecklingsarbete i samarbete med kommunen. Om inte mobiliseringen startas av sig själv måste kommunen ansvara för detta och initiera processen. Dessutom finns det en uppenbar principiell skillnad mellan ett "icke partipolitiskt och partipolitiskt" sätt att organisera och driva mobiliseringen och det lokala utvecklingsarbetet.

Den icke partipolitiska varianten innebär att det lokala utvecklingsarbetet försiggår i arbetsgrupper som tillsatts av byns eller byarnas invånare oberoende av partipolitiskt engagemang eller partitillhörighet. Själva mobiliseringsarbetet kan därvid inriktas på att få så många som möjligt inom byn eller området att engagera sig direkt i arbetsgruppernas arbete. Ett engagemang enligt denna metod förutsätter alltså inte att man är partipolitiskt engagerad, men innebär å andra sidan att genomförandet ofta i ett senare skede måste kanaliseras genom det vanliga beslutssystemet inom kommunen, varvid också de politiska ställningstagandena sker. De lokala utvecklingsarbeten, som bedrivits och bedrivs i Bergs kommun, utgör exempel på denna typ av organisation.

Det andra principiella tillvägagångssättet innebär att mobiliseringen och utvecklingsarbetet i första hand sker inom ramen för de partipolitiska organisationerna. Denna variant innebär att man i princip måste vara partipolitiskt engagerad för att delta i det lokala utvecklingsarbetet. Å andra sidan åstadkommes en mera direkt koppling in i de beslutande organen. Principen innebär också om många blir engagerade att man åstadkommer en vitalisering av den demokratiska processen. Detta kan i och för sig också bli resultatet av den icke partipolitiska varianten, deltagandet i utvecklingsarbetet kan leda till ett ökat partipolitiskt intresse.

Om det lokala utvecklingsarbetet bedrivs i små byar och därmed berör relativt sett få personer, kan den partipolitiska varianten möjligen innebära att många drar sig för att engagera sig i arbetet, eftersom det förutsätter ett partipolitiskt engagemang. Om målet är att försöka åstadkomma en kommunomfattande mobilisering kan det vara en uppenbar fördel att utnyttja de redan etablerade politiska organisationerna, eftersom arbetet då kommer att omfatta många människor. Den mobilisering och olika typer av projekt och aktiviteter som pågår i Bräcke kommun är till stor del organiserade utifrån den partipolitiska varianten.

Ovanstående utgör endast några exempel på hur arbetet principiellt kan organiseras. Arbetet kan dessutom organiseras genom en kombination av de två principiellt skilda metoderna eller genom andra varianter. Det viktiga är att arbetet ger ett konkret resultat som innebär på sikt bättre befolkningssammansättning och flera arbetstillfällen.

Vad bör en generativ planeringsprocess omfatta?

Omfattningen i detalj av en generativ planeringsprocess eller ett lokalt utvecklingsarbete måste i hög grad anpassas till det område man arbetar med. Vissa bestämda faser eller huvudmoment kan dock ställas upp (på sid 115 redovisas en mer noggrann fingerad planeringsgång som bygger på nedanstående huvudmoment):

- 1 Som underlag för planeringsprocessen inom ett delområde behövs vissa "hårddatakunskaper" för att kunna ställa "diagnoser" för området. Dessa kunskaper finns normalt lätt tillgängliga inom kommunförvaltningen och kan exempelvis vara samlade i gemensamma planeringsförutsättningar (GPF) samt olika typer av översiktliga planer.

Underlaget är av traditionell planeringskaraktär och bör i första hand omfatta:

- befolkning, prognoser
- boende och bostäder
- näringsliv och sysselsättning
- skolor, skolskjutsar
- kollektivtrafik
- varuförsörjning
- övrig kommunal service
- gällande planer och andra markanvändningsreglerande bestämmelser
- olika typer av naturtillgångar
- olika typer av bevarandeintressen

Med hjälp av detta underlag kan kommunen analysera och få fram både de kortsiktiga och långsiktiga problemen inom området. Den här typen av kunskaper, om hur ett bestämt område eller en del av kommunen "mår" finns ofta levande hos förtroendemännen och tjänstemännen åtminstone i de mindre kommunerna.

- 2 Nästa steg är själva mobiliseringsfasen för området. Målet bör vara att försöka engagera så många som möjligt att bli intresserade av sin egen bygd och dess framtid och därmed aktivt vara beredda att delta i arbetet. Den här fasen är mycket viktig för det framtida resultatet av utvecklingsarbetet.

En grundläggande princip därvid är att kommunen agerar, så att den som deltar känner att de själva är med och tar initiativ och styr inriktningen och uppbyggnaden av arbetet.

Hur många och vilka som engagerar sig är i hög grad beroende på vilket intresse den enskilde har att påverka bygdens och sin egen framtid. I vissa fall kan det av tradition finnas ett starkt intresse för den egna bygden, ibland kan det vara vissa frågor eller förslag från exempelvis kommunen som uppfattats som provokativa och därmed utlöser ett engagemang. Svårast att nå är kanske de som bäst skulle behöva engagera sig, nämligen de som är arbetslösa och ungdomen. Samhällets ekonomiska skyddsnät kan ibland ha en förlamande och passiverande effekt i detta avseende.

- 3 Bildandet av arbetsgrupper, studiegrupper eller dylika inom vilket arbetet i huvudsak bedrivs. Antalet arbetsgrupper, indelning i olika ämnesområden o s v är helt beroende på hur många som är intresserade av att aktivt delta. Om få arbetsgrupper bildas, men området i sig är stort och omfattar relativt många människor, är det mycket viktigt att de som aktivt deltar för ut diskussionerna och insamlandet av idéer till så många som möjligt inom området.

Arbetsgrupperna bör till att börja med behandla:

- brister och problem i dag och i framtiden
- mål eller ambitioner för delområdets framtid
- inventering av utvecklingsbara resurser och kunskaper som finns inom området
- behovet av nya kunskaper

Utifrån detta kan arbetsgrupperna till att börja med relativt fritt diskutera idéer, projekt, förbättringar av den kommunala servicen, markanvändningsfrågor, vattenanvändning o s v.

- 4 Bortsortering av orealistiska och ej ekonomiskt genomförbara idéer och projekt samt sådana som ej är förankrade till någon eller några personer inom området. Kritisk granskning av affärsidéer och prövning av omvärldsberoendet. Bortsortering av åtgärder rörande exempelvis skola, service, barnomsorg, markförvärv, investeringar som bedöms kommunalekonomiskt orealistiska. Klargörande av värdefulla långsiktiga idéer av projekt som i dag saknar person- eller genomförandemöjligheter samt i vilken mån denna resurs behöver säkerställas i exempelvis över- siktplanen.
- 5 Bearbetning och konkretisering av de kvarvarande idéerna och projekten m m, innehållande bl a ekonomiska kalkyler, eventuella stödmöjligheter o s v. Utarbetande av förslag till de nödvändiga regleringarna och riktlinjerna för mark- och vattenanvändningen. Ekonomiska överväganden i budgetarbete o s v.
- 6 Genomförandet av respektive projekt. Det bör göras successivt under processen, allt eftersom projekten är mogna för detta. Förverkligade projekt är den bästa motorn för fortsatt arbete och engagemang. Beslut i mark- och vattenanvändningsfrågor. Budgetbeslut o s v.

Vilka bör delta i planeringen?

Enligt vad som nämnts tidigare är det mycket angeläget att så många som möjligt inom det aktuella planeringsområdet på ett eller annat vis deltar aktivt i utvecklings- och planeringsarbetet. Ju fler som blir aktiva och deltar i planeringsprocessen och i skapandet av nya arbetstillfällen, ju större chans att fler idéer och projekt förverkligas. Mobiliseringsfasen bör därför göras med så stora insatser som möjligt. Om ambitionsnivån ej sätts så hög eller att resurser ej finns tillgängliga kan arbetet inriktas på speciella grupper eller personer inom en by.

Från kommunens sida är det viktigt att kommunledningen aktivt deltar i arbetet. Detta underlättar ett successivt genomförande av de projekt och förslag som kommer fram och innebär att exempelvis kommunstyrelsen snabbare kan ta de beslut som är nödvändiga utan omfattande beslutsunderlag. Beroende på vilka frågor som kommer upp i utvecklingsarbetet kan personer från andra delar av kommunförvaltningen, exempelvis socialnämnden, kultur- nämnden, byggnadsnämnden behöva aktivt delta i delar av arbetet. Detta kan också gälla exempelvis landstingets lokala direktions- och lokala arbetsförmedlingen. Det är också viktigt att de regionala myndigheterna, främst någon eller några representanter från länsstyrelsen kontinuerligt följer arbetsprocessen, då genomförandet ofta är beroende av någon form av stöd eller bidrag, exempel-

vis glesbygdsstöd och lokaliseringsstöd. Genom ett sådant förfarande kan pappersexercisen minska i de enskilda efterföljande ärendena samt underlätta ett successivt genomförande.

Sektorsövergripande planering

Mycket av den planering som hittills bedrivits har varit någon form av sektorsplanering. Detta har också i hög grad gällt fysisk planering. Många både inom stat och kommun är dock i dag helt på det klara med att samhällsfrågor överhuvudtaget måste behandlas sektorsövergripande. Bland annat de allt knappare ekonomiska resurserna innebär krav att utnyttja dessa på ett så bra sätt som möjligt.

En i grunden samordnad sektorsövergripande syn är troligtvis också en förutsättning för att kunna bedriva någon form av lokalt utvecklingsarbete med lyckat resultat. Inom ramen för en generativ planeringsprocess måste både kommunen och andra inblandade vara beredda att ta upp och behandla det som invånarna upplever som angeläget. Det allmänna intresset för planeringen och ett aktivt deltagande i planeringsprocessen kan också bli mindre, om begränsningar sker beträffande frågor m m som får behandlas. Därmed ej sagt att alla sektorer måste behandlas - ta upp till behandling de som är relevanta för området eller byn ifråga. En god följsamhet behövs också under arbetets gång, vissa frågor kan falla ifrån och nya kan tillkomma som kräver förändringar vad gäller de olika sektorsorganens medverkan.

Den generativa planeringsmetodiken kan i och för sig tillämpas inom en sektor, exempelvis näringslivet, men förutsätter då för att ett bra resultat skall uppnås att andra sektorer inom en kommun som ej är med i själva planeringsarbetet snabbt kan sättas in i resultatet och ta de beslut som eventuellt blir nödvändiga i samband med genomförandefrågor. Detta har goda förutsättningar att fungera bra i de små kommunerna om man tar som regel att inom förvaltningen informera varandra om olika ärenden och frågor.

Förutom någon form av samordnad sektorsövergripande syn inom kommunen fordras också detta synsätt hos de berörda regionala beslutsorganen, eftersom de i de allra flesta fall på ett eller annat sätt blir involverade i olika former av planering och projektverksamhet. Inom Jämtlands län strävar länsstyrelsen m fl regionala myndigheter mot denna typ av samordning och samverkan.

Högskolan i Östersund har i en utredning pekat på möjligheterna till "sambruk" i glesbygden för att förbättra

servicen och göra den billigare. Länsstyrelsen avser nu genomföra detta sambruksförsök i praktiken, vilket går ut på att få exempelvis polisen, posten, vägförvaltningen, kommunal verksamhet som social service och arbetsförmedling att kunna samarbeta. Det kan bli en bärbar att stat och kommun skaffar sig en gemensam organisation ute i glesbygdens centralorter för sina drifts- och underhållsavdelningar. Högskolan pekar också i utredningen på möjligheterna till en ny roll för främst arbetsförmedlingen och socialtjänsten. De bör jobba mer offensivt i glesbygden och kunna bli något av en "glesbygdsutvecklare".

Denna typ av sambruk kan troligen utvecklas ytterligare, alla typer av samordning, samutnyttjande m m bör leda till ett bättre utnyttjande av tillgängliga begränsade resurser.

Attityder och förhållningssätt hos dem som deltar i planeringen

I ett lokalt planeringsarbete är det mycket viktigt att utgå från att planeringen i första hand sker för dem som bor i området och inte primärt för att tillgodose eller säkerställa exempelvis vissa statliga intressen. Det fordras också allmänt sett ett närmande mellan den planerande apparaten och dem som berörs av planeringen både på kommunal och regional nivå. De som utifrån deltar och eventuellt leder planeringsprocessen i ett område måste "tala samma språk" som invånarna i området. Det behövs också kunskaper som är relevanta för invånarnas situation även vad gäller kultur och levnadssätt. Det krävs också ett visst mått av personligt engagemang hos dem som leder planeringsarbetet för att uppnå ett lyckat resultat.

Hos många människor finns det en allmän misstro mot myndigheter på alla nivåer som måste överbryggas. Det har också funnits en allmän uppfattning och tro på att samhället (kommun och stat) löser olika former av problem så att man själv ej behöver engagera sig. Denna inställning och passivitet måste alltså brytas och förändras till en tro på att man själv kan åstadkomma någonting och påverka sin egen situation. Förutom en mobilisering av dem som bor inom planeringsområdet kan det ofta vara nödvändigt att åstadkomma motsvarande mobilisering inom den kommunala förvaltningen. Alla som deltar måste ha en i grunden positiv attityd till arbetssättet och vara medvetna om målet med planeringsarbetet. Det viktigaste målet i lokala utvecklingsarbeten torde vara att åstadkomma arbetstillfällen. Förverkligandet innebär ofta ett lagspel med många inblandade parter, där grunden är att man spelar åt samma håll samt är samspelta och samverkar. Enstaka strategiskt placerade "bromsklotsar" kan äventyra och försvåra den relativt sett känsliga process, som ett lokalt utvecklingsarbete innebär. "Planering är till sin grundläggande karaktär inte en objektiv teknik", som arkitekt Hans Ahrén, Göteborg,

uttryckt det, "utan ett förhållningssätt till människors livsformer, till deras kultur. Som planerare och politiker måste man vara medveten om att konsekvenserna av förslag kan leda till en förstärkning respektive försvagning av människors levnadsformer och levnadsvillkor."

Avgränsning av delområden

Lokalt utvecklingsarbete eller generativ planeringsmetodik kan, som tidigare beskrivits, tillämpas på stora eller små områden och omfatta alla sektorer eller endast en sektor. En mobilisering kan omfatta allt från hela kommunen med alla dess invånare ned till en liten grupp befintliga eller presumtiva företagare i en enda by.

Om denna planeringsmetodik mer allmänt avses tillämpas inom en kommun, förefaller det dock lämpligt att dela in en kommun i mindre delområden som naturligt hör samman geografiskt, kulturellt, kommunikationsmässigt o s v. Inom varje delområde finns då både tätorterna och det omland som hör samman med tätorten eller tätorterna. I vissa fall kan det vara svårt att göra en indelning som i alla avseenden är riktig. Exempelvis kan skolindelningen vara annorlunda än övrig naturlig indelning.

Delområdenas omfattning bör också styras av hur många som bor inom området. Ommålet är att få med så många invånare som möjligt i arbetet, kan ej områdena vara alltför stora av organisatoriska och praktiska skäl.

En indelning av kommunen i mindre delområden kan också vara nödvändig av resursskäl. Ett lokalt utvecklingsarbete kräver både personella och ekonomiska resurser och måste kanske därför spridas ut över en relativt lång tidsperiod för att kunna omfatta en hel kommun. Det kan i och för sig vara möjligt att bedriva arbetet samtidigt i flera byar/områden, men då fordras dels att områdena ej är allt för stora och resurskrävande, dels att det finns nyckelpersoner med engagemang och förankring i byarna som kan leda arbetet.

I många fall kan en naturlig avgränsning i stort sammanfalla med de gamla sockengränserna. Dessa har ju ofta ursprungligen formats utifrån en geografisk, kulturell och social samhörighet.

Storleken på delområdena kan alltså i praktiken variera från en enda by med ett hundratal invånare upp till en socken som kan omfatta något eller några tusen invånare som i sig också rymmer en större tätort med flera hundra, kanske tusen invånare. I det senare fallet krävs en god organisation för att kunna bedriva ett lokalt utvecklingsarbete och det är ej troligt att huvuddelen av invånarna engagerar sig. Då utvecklingsarbetet berör en större tätort (relativt sett) får planeringen ofta ett stort inslag av traditionell fysisk markanvändningsplanering, om det finns behov av

nya bostadsområden eller om utvecklingsarbetet resulterar i behov av mark för tillverkningslokaler o s v.

Som exempel på en indelning i delområden redovisas på sid 132 de åtta områdena, inom VOTKa Bergs kommun avser bedriva lokalt utvecklingsarbete.

Kunskap och underlag

Det finns i dag ett förhållandevis omfattande underlags- och inventeringsmaterial tillhörande de olika översiktsplanerna, som arbetats fram inom kommunen sedan mitten på 1970-talet. Detta underlagsmaterial omfattar huvudsakligen ett traditionellt underlagsmaterial redovisande befolkning, sysselsättning och näringsliv, kollektivtrafik, varuförsörjning, övrig service, skolan, bostadsförsörjningsprogram, gällande markanvändningsreglerande bestämmelser, fritidsbebyggelse, riks-, läns- och kommunalintressen rörande friluftsliv, naturområden och kulturminnesvärden, jordbruksmark, markägoförhållanden, rennärings-, rekreationsanläggningar, fritidsfisket, skogen, torv, mineraler och malmer, vägplaner m m. Vissa delar av detta omfattande underlagsmaterial åjourhålls löpande, medan andra delar endast blir föremål för åjourföring vid behov.

Det här materialet kan användas som basmaterial vid lokalt utvecklingsarbete, men måste dessutom kompletteras med uppgifter om lokala resurser av olika slag samt uppgifter om lokala kunskaper hos dem som bor inom respektive områden. Det kan gälla utnyttjade resurser inom jordbruket (trädgårdsodling m m), skogsbruket, energitillgångar, hantverks- och hemslöjds-kunskaper, presumtiva tillbakaflyttare o s v.

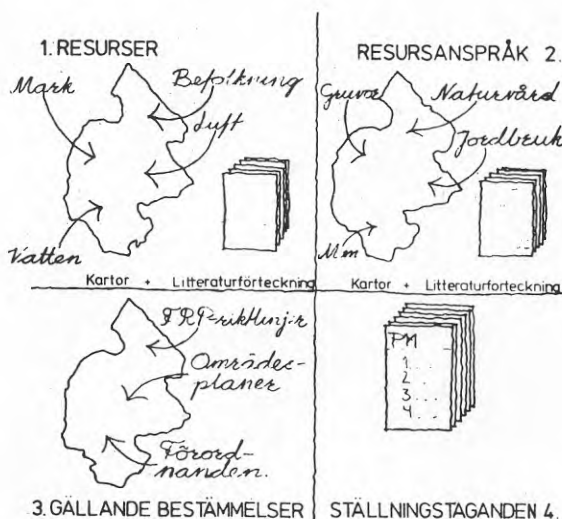
I många planerings-sammanhang har mycket arbete och resurser lagts ner på att ta fram ett fullödigt och detaljerat inventeringsmaterial. När det gäller lokala utvecklingsarbeten bör man vara uppmärksam på att inte ställa alltför höga krav på underlags- och inventeringsmaterial. Allmänt sett finns det ett relativt bra och tillräckligt åjourfört material i dag för att man relativt snabbt skall kunna sätta igång med själva planeringsprocessen.

Länsstyrelserna får en allt viktigare roll som kunskapsförsörjare och framtagare av planeringsunderlag. Det är därvid viktigt att detta material ges en sådan karaktär att det är direkt användbart i lokala utvecklingsarbeten. Länsstyrelserna har traditionellt tagit fram underlag för sektorerna arbete och service, medan frågor som rör miljö och natur ej hittills berörts i samma utsträckning. För att förbättra denna situation har exempelvis länsstyrelsen i Jämtland påbörjat arbetet med att ta fram ett s k resurs- och miljöpolitiskt handlingsprogram. Det underlagsmaterial, som kommer att finnas i detta program, bör kunna bli värdefullt vid lokala planeringsarbeten.

Programmet skall:

- öka beslutsberedskapen i frågor som rör miljön
- ge underlag för olika typer av utvecklingsprojekt, inom t ex torvbrytningens eller mineralbrytningens område
- redovisa och ta ställning till områden av väsentlig betydelse för naturvård, kulturminnesvård och friluftsliv
- redovisa behov av fortsatta utredningar

Programinnehållet kan grafiskt illustreras med följande modell:

Den kunskap som finns i de tre första avsnitten avses ligga till grund för regionala ställningstaganden som redovisas i det fjärde avsnittet. Programmet avses på sikt föras in på data och därvid bli lättillgängligt för länets kommuner.

Nya kunskaper

Hittillsvarande erfarenheter rörande lokala utvecklingsprojekt tyder på att det i stor utsträckning inriktas mot att analysera och utveckla traditionella kunskaper, lokala yrkestraditioner, lokala resurser o s v, medan det mycket sällan handlat om utvecklandet av nya kunskaper och på nya sätt ta tillvara befintliga lokala resurser.

Även om det naturligtvis är mycket viktigt att bygga vidare på lokala resurser och kunskaper, är det troligtvis minst lika viktigt att finna former för att föra in ny kunskap utifrån. Den pågående övergången i informations-samhället kommer troligtvis, för att kunna tillvarata och utveckla glesbygdsresurserna, att förutsätta avancerad teknik och organisation. Många lokala utvecklingsprojekt tenderar till att handla om turism och olika typer av hemslöjd. Denna marknad blir dock relativt snabbt mättad, alla kan inte hålla på med tillverkning av trä-slevar och tumvantar samt försöka sälja dessa till förbi-resande turister. Det är därför mycket viktigt att skapa förutsättningar och möjligheter för införandet av ny kunskap och få till stånd en idégenerering i glesbygdssamhället. Förbättrandet av den "kreativa miljön" är ett svårt och långsiktigt arbete men definitivt nödvändigt.

Tillbakaflyttare (personer som är uppväxta i glesbygden men flyttat därifrån för utbildning och kanske också arbete) kan vara ett bra sätt att föra in ny kunskap och nya idéer i ett glesbygdssamhälle. Det kan därför vara viktigt att föra en sådan politik i kommunen att en tillbakaflyttning underlättas.

Strävan efter att åstadkomma ett företagsutvecklande klimat med en annan inriktning än hittills framgår också exempelvis av den länsrapport som länsstyrelsen i Jämtlands län upprättat 1984: "Det gäller att byta ut en central fördelningsmodell mot en regional tillväxtmodell. En sådan kan karaktäriseras som en regional utveckling byggd på länets egna förutsättningar och resurser (dock med förstärkning av kapitalresurser). Den måste baseras på inhemska företag och entreprenörer d v s sådana som har ägare med hemvist och rötter i länet och som är bundna till regionen. Det är dessa som bibehåller kunskaper och vinster i länet, som bildar underlag för fortsatt industriell utveckling och som därmed kan bidra till regionens utveckling."

Finns det då några möjligheter att åstadkomma en allmän förbättring av den kreativa miljön på sikt? Det finns säkert många idéer och tankar kring detta svåra problem och en idé bland flera, som delvis syftar till detta, har utarbetats av arkitekt Örjan Hellgren, K-Konsult, Östersund. Idén går ut på att bygga kreativa informationscentra i kommunerna "KICK". Dessa kan vara stora eller små och syftar till att på ett mera medvetet och organiserat sätt föra ut ny kunskap även till glesbygden, låta även glesbygdens invånare få ta del av det senaste och inspireras till nya tankar, få en KICK! Ett kreativt informationscentrum enligt idéskissen kan alltså på sikt förbättra den kreativa miljön - ju fler bra idéer som är under bearbetning inom ett område, desto större chans att åtminstone några kan förverkligas och ge arbete.

Effekter och resultat av en generativ planering/lokalt utvecklingsarbete

Vilka effekter och konkreta resultat ger då generativ planering i förhållande till mer traditionell planering? En rätt genomförd generativ planering för en by eller ett område bör vara sektorsövergripande och därmed omfatta många problem m m och ej enbart de fysiska frågorna. Därmed erhålles en bättre helhetssyn för byn eller området.

En generativ planeringsprocess som löper under flera år och där många människor inom området eller byn är engagerade har mycket goda förutsättningar att på ett nyanserat sätt fånga upp både små och stora problem och lyfta fram planeringens utvecklande och konstruktiva del. Därmed uppfattas planeringen som ett redskap till utveckling och förbättring för en by eller ett område i stället för något negativt och passiverande som annars ofta är fallet med olika typer av kommunala planeringsinsatser.

För att en generativ planeringsprocess skall ge ett lyckat resultat fordras att så många som möjligt inom byn eller området är aktivt engagerade i själva planeringsprocessen och själva känner att de kan styra och påverka denna. Om så är fallet ger själva processen som resultat en allmän mobilisering och höjd självtillit inom området. Arbetet kan därvid stärka ortsbornas vilja och tro att de själva kan åstadkomma någonting och innebära att man på längre sikt fått en annan anda inom byn. Arbetet kan också ge som resultat att olika typer av motsättningar och konflikter inom byn blir bearbetade och löses.

Den viktigaste effekten och huvudmålet med planeringsinsatserna är ofta att åstadkomma mera sysselsättning inom området. I och med att det är byborna själva som skapat de olika projekten som ger nya arbetstillfällen kan detta innebära att dessa är mer långsiktigt bestående än traditionella satsningar på nya arbetstillfällen. Eftersom de flesta projekten av generativ karaktär startats under de senaste åren kan dock ej några slutsatser om de långsiktiga effekterna ännu bevisas.

Inom de områden där denna typ av planeringsprocess gett påtagliga effekter i form av nya arbetstillfällen kan konstateras, att dessa är billiga arbetstillfällen sett ur samhällets synvinkel.

Om man dessutom väger in den långsiktiga attitydförändring som bör bli resultatet av en generativ planeringsprocess, framstår de statliga ekonomiska insatserna, som kan bli nödvändiga, som goda samhällseliga investeringar.

Under förutsättning att flertalet inom en by eller ett område blir aktivt engagerade i planeringsprocessen, innebär detta att ett mycket bra medborgarinflytande i själva planeringen har uppnåtts.

Eftersom en generativ planeringsprocess bygger på ett aktivt deltagande från invånarna själva i samspel med kommunala och regionala myndigheter, bör detta innebära en ökad förståelse för de fysiska planer med eventuella regleringar som kan bli ett av planeringsprocessens resultat. Annars kan det ju lätt inträffa att de fysiska planerna utlöser konflikter och motsättningar som kan vara förlamande för en by eller ett område och kräva olika typer av kommunala resurser för att lösa.

Säkerställandet av ett rekreationsområde, en kulturhistorisk miljö eller ett vattendrag, kan vara viktigt för boendekvaliteten i byn och därmed upplevas som ett väsentligt resultat av en planeringsprocess.

Det synsätt en generativ planering eller ett lokalt utvecklingsarbete representerar vad gäller mobilisering, självtillit, tro på sig själv o s v bör också föras in i skolans arbete i de berörda byarna. Detta är ett viktigt led i att försöka bibehålla en långsiktig effekt av ett lokalt utvecklingsarbete.

Vilka resurser behövs personellt och ekonomiskt?

Inventeringen har pekat på betydelsen av "nyckelperson" och dennes engagemang för att uppnå ett lyckat resultat av lokala utvecklingsarbeten. I vissa fall finns denne drivande och engagerande person redan i full verksamhet inom en by. I andra fall kan någon ledande, lokal kommunpolitiker vara nyckelpersonen. Man kan konstatera att enskilda personers engagemang har mycket stor betydelse om denna person är den samlande, entusiasmerande kraften i byn. Om ovan beskrivna förhållande råder, behöver det kommunala engagemanget ej bli så omfattande.

I många fall fordras dock att kommunen tar på sitt ansvar att ordna denna nyckelperson, som kan leda det lokala utvecklingsarbetet i byn eller området. I de gynnsammaste fallen kan en lämplig person finnas att rekrytera från själva området. Ett grundläggande krav på den projektledare, glesbygdskonsulent, eller vilken benämning personen ifråga får, är att denne snabbt kan få ett förtroendefullt samarbete och bli accepterad i området. En intern rekrytering inom området kan därvid innebära att dessa förutsättningar automatiskt uppnås.

Det troliga är dock, vilket hittillsvarande erfarenheter också visar, att personen ifråga måste rekryteras utifrån. Det går ej att ange några särskilda kvalifikationskrav beträffande utbildning, för att personen ifråga skall "lyckas" som projektledare. Vid ett lokalt utvecklingsarbete är det mer de personliga och möjligen organisatoriska egenskaperna som är viktiga. Personen bör ha förmåga att tala samma språk som invånarna i området, ha kunskaper om deras levnadsförhållanden, kunna entusiasmera och stimulera, ha förmågan att leda arbetet framåt utan att det därför innebär

att de människor från området, som aktivt deltar i utvecklingsarbetet, fräntas känslan att det är de själva som tar initiativ och styr arbetet, ha förmågan att fixa och administrera, ha kontakter med rätt person inom den kommunala förvaltningen eller de regionala organen eller någon annan med särskilda kunskaper.

Ett lokalt utvecklingsarbete tar ofta relativt lång tid och kan i olika skeden vara mer eller mindre intensivt. För att uppnå en god effekt bör den person som ställs till förfogande i det lokala utvecklingsarbetet omfatta ungefär en halvtid och i många fall under två till tre års tid. I vissa kommuner kan det falla sig naturligt att låta exempelvis näringslivssekreteraren eller den planeringsansvarige arbeta som projektledare vid lokalt utvecklingsarbete. Det är därvid viktigt att tillräckligt med tid kan avsättas och på ett sådant sätt att arbetet ej blir splittrat. En fördel med denna lösning är att personer ur den egna förvaltningen oftast "kan" kommunen och dess invånare, har nödvändiga kontakter inom den egna förvaltningen och på det regionala planet samt är väl förtrogen med de stödmöjligheter som finns. I många fall är dock den egna anställa personalen alltför belastad arbetsmässigt och tidsmässigt splittrad, vilket gör det nödvändigt med någon form av projektanställning.

En projektanställning under viss begränsad tid innebär extra kostnader för kommunen. Med hänsyn till de nya arbetstillfällena, som ofta ett lokalt utvecklingsarbete resulterar i, borde det dock övervägas om inte statens arbetsmarknadspolitiska insatser genom exempelvis AMS borde ges en annan inriktning, så att statligt stöd kunde utgå till att anställa projektledare i lokala utvecklingsarbeten. Som framgått av den tidigare redovisningen av planeringsexemplen från Jämtlands län, resulterar den här typen av insatser i relativt billiga nya arbetstillfällena jämfört med många andra typer av statliga arbetsmarknadspolitiska insatser.

Förutom ovanstående personalkostnad innebär ett lokalt utvecklingsarbete i de allra flesta fall att anspråk ställs på ytterligare kommunala ekonomiska insatser. Detta bör observeras i kommunens långsiktiga budgetarbete och kan innebära en viss prioritering till ett område under en tidsperiod. Storleken på de kommunala insatserna är helt beroende på resultatet av det lokala utvecklingsarbetet samt kommunens ekonomiska resurser i stort.

7. Behov av förändringar

Förändringar i den kommunala planeringsorganisationen

Vilka förändringar behövs då inom en kommun vad gäller dess organisation för att kunna bedriva en planering med lokalt utvecklingsarbete som grund? Något entydligt svar på denna fråga går naturligtvis inte att ge, eftersom kommunerna i dag har organiserat sitt planarbete på en mängd olika sätt, i viss mån kanske beroende på kommunens storlek och behovet av översiktlig planering. Organisatoriska förändringar kan också vara förorsakade av mera allmänpolitiska uppfattningar om fördjupad demokrati och därmed leda till mycket stora förändringar, som exempelvis i Bräcke kommun med sina tre kommundelsnämnder med mycket långtgående befogenheter. Därmed skapas också ifrån grunden andra förutsättningar för planeringsarbetets bedrivande.

Det har tidigare redovisats nödvändigheten av att få en mycket god politisk förankring i det lokala utvecklingsarbetet för att därigenom underlätta genomförandet av de projekt som kommer fram. Erfarenheterna från hitillsvarande lokala utvecklingsarbeten pekar också på att kontinuitetsproblem uppstår, då kommunen strävar efter att minska ner sina insatser i slutfasen av ett lokalt utvecklingsarbete. Då måste det finnas någon lokal grupp av personer som kan klara de kvarvarande lednings- och samordningsbehoven samt styra mot de långsiktiga målen som formulerades i början av arbetet. Om en liten kommun successivt sjesätter lokala utvecklingsarbeten inom olika delar av kommunen innebär detta att kommunledningen ej aktivt kan delta i alla faser av arbetena. Insatserna måste koncentreras till vissa bestämda faser av arbetet och i princip efter några år innebära att kommunen trappar ner på sin insats för respektive område.

Ett sätt att få en långsiktig stadga i det lokala utvecklingsarbetet kan vara att införa någon form av förordnad kommundelsnämnder som disponerar en bestämd pott för utveckling och projekt. Om arbetet resulterar i större penningkrävande projekt, tas besluten på normal ordning i kommunstyrelsen och kommunfullmäktige och/eller inordnas i budgetarbetet. Förutom utvecklingsarbetet kan vissa delar av skola, fritid och socialservice möjligtvis också delegeras till denna enklare variant av kommundelsnämnd.

I vissa fall kan det lokala utvecklingsarbetet resultera i någon form av bolagsbildning eller ekonomisk förening med ett förhållandevis spritt ägarskap inom

byn eller området. Detta bolag eller denna förening kan också ge den stadga och kontinuitet som är nödvändig, då kommunens mera direkta insatser trappas ner.

Under förutsättning att lokalt utvecklingsarbete ej samtidigt bedrivs inom alltför många områden av kommunen, bör arbetet kunna bedrivas inom ramen för nuvarande organisation i stort. För att denna planeringsmetodik dock skall fungera fordras ett gott samspel mellan de olika beslutande styrelserna och nämnderna. Ett sätt att lägga grunden till ett sådant samspel kan vara bildandet av "planeringskommitté" i vilken ingår ordförande och någon eller några tjänstemän från alla styrelser och nämnder inom kommunen. Denna planeringskommitté kan fungera som en sorts referensgrupp till det lokala utvecklingsarbetet. De berörda styrelserna och nämnderna kan då följa arbetet och agera aktivt vid behov. Genom att kontinuerligt följa arbetet skapas också ett betydligt bättre underlag för snabba beslut om sådana skulle behövas vid genomförandet av olika projekt.

Referensgruppen följer arbetet genom viss avrapportering och avstämning med jämna mellanrum, men för att åstadkomma en närmare och snabbare kontakt mellan det lokala utvecklingsarbetet och själva kommunförvaltningen bör en liten arbetsgrupp bildas som mycket aktivt kan följa arbetets olika faser och kanalisera olika typer av ställningstaganden, beslut m m inom kommunförvaltningen eller om så behövs något regionalt organ. Denna arbetsgrupp bör vara mycket liten och innehålla exempelvis kommunstyrelsens ordförande och vice ordförande, förvaltningschefen, någon tjänsteman med övergripande planeringsansvar samt projektledaren.

Grovjobbet inom området, den dagliga kontakten med medlemmarna i de olika arbetsgrupperna eller studiegrupperna måste göras av en särskilt utsedd person, projektledaren, som i de flesta fall tillsätts av kommunen. Om denna person tas från förvaltningen, kan detta leda till behov av organisatoriska förändringar och omfördelning av arbetsuppgifter.

Eftersom staten har huvudansvaret för sysselsättningsfrågor i landet och avsätter avsevärda resurser inom detta område, borde delar av dessa resurser kunna användas för projektledare i lokala utvecklingsarbeten samt till uppföljning efter den första intensiva 2-3-årsperioden. En sådan lösning ger troligen bättre långsiktiga effekter och är också väl använda statliga resurser jämfört med normala samhällskostnader för att skapa sysselsättning.

Genom att inom kommunförvaltningen organisera sig enligt ovan skapas förutsättningarna för dels en direkt

kanal in i kommunstyrelsen och dels genom referensgruppen till övriga styrelser och nämnder inom förvaltningen. Om både förtroendemännen och tjänstemännen har en i grunden positiv attityd och tro på lokalt utvecklingsarbete som planeringsprincip har en god grund för arbetet skapats. Som ett led i detta bör i vissa fall även principerna för ärendehantering ses över så att samordning i enskilda ärenden kan ske så snabbt som möjligt.

Hittillsvarande erfarenheter pekar på att det är en stor fördel om kommunen kan hjälpa till i de enskilda projekten med viss projektering (skissning), upprättandet av kalkyler, upprättandet av stödansökningar o s v. Dessa frågor utgör för den enskilde inom området oftast mycket stora hinder och det är förankrat med kostnader och arbete i en sådan omfattning att många av den anledningen inte törs ta steget till att försöka genomföra ett projekt. Det bör därför tillskapas resurser för detta inom kommunen, antingen i form av hjälp från egna tjänstemän eller ekonomiska resurser så att hjälp kan upphandlas utifrån. De resurser som är erforderliga är ej särskilt stora men är ofta av avgörande betydelse för att ett projekt skall bli genomfört.

Förändringar i planeringens beslutsprocess

De flesta mindre kommuner bedriver i dag sitt översiktsplanearbete med kommunstyrelsen som formellt ansvarig. Det är dock sällan som hela kommunstyrelsen direkt leder själva planeringsarbetet utan detta har ofta delegerats till en mer permanent organiserande plankommitté (som exempelvis kan bestå av kommunstyrelsens arbetsutskott, byggnadsnämndens ordförande och vice ordförande) eller tillfälligt sammansatta arbetsgrupper för ett visst område (exempelvis kommunstyrelsens ordförande, vice ordförande, byggnadsnämndens ordförande samt lokala politiker från det område som planeringen berör).

Respektive plankommitté eller arbetsgrupp har arbetat fram ett färdigt planförslag som därefter behandlats på sedvanligt sätt inom kommunen med ett slutgiltigt antagande av kommunfullmäktige. Ovan beskrivna beslutsordning har gällt fysiska översiktsplaner (sektorsplaner) och ibland inneburit att efterföljande genomförandebeslut i enskilda ärenden har fått avvakta fullmäktiges antagande.

En generativ sektorsövergripande planeringsprocess i form av ett lokalt utvecklingsarbete fordrar en betydligt flexiblare beslutsprocess för att inte motorn och dynamiken i själva planeringsprocessen skall avstanna. Man kan ej vänta på att ett helt besluts-paket med projekt skall kunna tas som ett enda beslut.

Successiva beslut måste kunna tas allt eftersom projekten blir färdiga för genomförande och finansieringsfrågorna lösts. Förutsättningen för att denna form av mer löpande beslutsprocess skall kunna fungera är att delbesluten ligger i linje med de mål som kommunen ställt upp för respektive område i sin översiktsplan samt de mål som by- eller områdesinwånarna tillsammans med kommunerna gemensamt formulerat i början av ett lokalt utvecklingsarbete.

Den tidigare beskrivna organisationsmodellen innebär ju också en kontinuerlig dialog och information mellan kommunledningen och arbetet i orten eller området, vilket bör underlätta successiva delbeslut.

Förutom beslut i finansieringsfrågor kan genomförandet av enskilda projekt fordra tillståndsbeslut av andra kommunala myndigheter (byggnadsnämnd, miljö- och hälsoskyddsnämnd, teknisk nämnd). Den ovan beskrivna organisationsmodellen bör även här underlätta ställningstaganden i enskilda ärenden och innebära en relativt snabb ärendebehandling.

För att kunna genomföra ett enskilt projekt fordras det många gånger att initialinvesteringarna hålls så låga som möjligt. Detta kan ibland innebära att den tillståndsgivande myndigheten måste göra en annorlunda tillämpning av lagar och normer än hittillsvarande för att projektet överhuvudtaget skall kunna komma till stånd. Många lagar och normer innehåller ett visst mått av tolkningsutrymme samt dessutom rätt att göra avsteg om särskilda skäl föreligger. Avsteg ifrån gällande tillämpning av lagar och normer innebär ofta en svår balansgång och det fordras goda kunskaper och ett bra omdöme hos kanske framförallt de tjänstemän inom förvaltningen som bereder ärenden och yttrar sig inför de olika nämndernas och styrelsernas beslut. En planlösning eller en anläggning kan också utformas på ett sådant sätt att den i ett senare skede kan kompletteras och förbättras för att därigenom uppnå den standard eller dylikt som respektive lag eller norm föreskriver. Ett synsätt enligt ovan kan, tycker säkert många, innebära att samhället medvetet tillåter exempelvis sämre standard på en arbetsplats eller en kvalitativt sämre teknisk lösning på en avloppsanläggning i glesbygden. Ett boende i glesbygden innebär dock andra positiva kvaliteter som måste vägas in. En alltför rigid lagtillämpning kan innebära att det inte blir något arbetstillfälle alls och att personen ifråga därmed måste flytta till annan ort eller långpendla för att få utkomstmöjligheter. Ett omdömesfullt praktiserande av gällande lagar och bestämmelser kan i ett sådant fall innebära både fördelar för samhället och den enskilde.

Sett ur hela landets synvinkel finns redan i dag en ganska stor spridning mellan olika kommuner vad gäller tillämpning av gällande regelsystem. Det har under årens lopp utbildats en egen tillämpning som i de flesta fall ej finns beslutad eller dokumenterad, en slags "lokal underförstådd praxis". Detta kan ibland leda till svårigheter att fatta konsekventa beslut utgående från samma prövningsgrunder. Respektive styrelse eller nämnd kan därför behöva diskutera igenom tillämpningen av de lagar och normer som faller inom ansvarsområdet och lägga fast någon form av ramar och principer utifrån politiska ställningstaganden.

Kommunala insatser (till enskilda kommuninvånare med projektidéer) i form av projekteringshjälp m m kan innebära viss konflikt i samband med efterföljande myndighetsutövning, exempelvis byggnadslovsprövning. Det gäller dock att utnyttja de befintliga tillgängliga resurserna så bra som möjligt, varför ovan beskrivna "dubbelroll" för vissa tjänstemän inom förvaltningen måste accepteras.

Förändringar i den fysiska planeringens beskrivnings-system

I dagens planering finns en mycket stark fixering till plandokumentet som ett resultat av planeringsprocessen. I en generativ planeringsprocess organiserad och genomförd enligt tidigare beskrivningar, med ett aktivt deltagande från kommun, länsstyrelse o s v blir behovet av ett samlat omfattande dokument som ett resultat av planeringen ej så nödvändigt. Förutom handlingar för respektive konkret projekt eller produkt kan själva planeringsprocessen, om den omfattar ett flertal olika verksamhetsområden vid olika tidpunkter "knoppa av" olika dokument för respektive verksamhetsområde. Exempelvis kan planeringen resultera i behov av att lägga fast mark- och vattenanvändningen på ett eller annat sätt, antingen i form av riktlinje i översiktsplan eller i form av rättsligt bindande beslut såsom områdesbestämelse (enligt PBL) eller detaljplan. Arbetet kan också resultera i ett program för efterföljande detaljplanearbete.

Planeringsprocessen kan också resultera i exempelvis översyn av äldreomsorgen inom området, behov av konkreta investeringar i skolan, behov av vidareutredningar, organisatoriska förändringar inom något kommunalt verksamhetsområde, åtgärder som på sikt måste tas med i budgetarbetet (KELP) o s v.

Ett lokalt utvecklingsarbete kommer i de flesta fall att behandla markanvändningsfrågor och bebyggelsefrågor. Dessa är ofta av vital betydelse, varför det finns ett behov av att dokumentera den "överenskommelse" mellan byinvånare, kommun och stat, som planeringsarbetet resulterat i. Många gånger kan planeringen beröra områden med flera olika intressen som sinsemellan kan stå i motsatsförhållande till varandra. Därvid är det viktigt att planeringsprocessen, exempelvis när riks-

intressen berörs, resulterar i en reglering av markanvändningen eller en riktlinje som de olika inblandade parterna har förståelse för och kan acceptera. Ibland kan det också vara nödvändigt att lägga fast markanvändningen i ett visst område för att kunna gå vidare med efterföljande utredningar och beslut enligt annan lagstiftning.

I de fall planeringsprocessen resulterar i ovan beskrivna behov av att lägga fast mark- eller vattenanvändningen eller någon form av riktlinje för bebyggelse och fastighetsbildningsfrågor är det plansystem, som nya plan- och bygglagen beskriver, bra. Detta innebär ju i sig inte någon radikal förändring i förhållande till nuvarande i praktiken använda beskrivningssystem eller plandokument utan är mer en anpassning av lagen till verkligheten. Omfattningen av plandokument och innehåll anpassas helt till det aktuella behovet, men bör dock i de flesta fall, då planeringsarbetet bedrivs som ett lokalt utvecklingsarbete, kunna bli enkla men nyanserade plandokument.

8. Exempel på planeringsprocess utgående från ett generativt synsätt

Den här redovisningen skall ses som en fingerad planeringsgång tänkt i ett praktiskt planeringsläge.

Redovisningen är schematisk och syftar till att beskriva alla de steg som måste vidtas i själva planeringsprocessen. Detta utgör bara ett exempel på en möjlig planeringsprocess. Varje verklig planeringssituation måste läggas upp och organiseras utifrån sina särskilda förutsättningar. Redovisningen nedan bygger på de hittillsvarande erfarenheter som finns beträffande generativ planering från Jämtlands län.

Följande förutsättningar antas gälla för den nedan beskrivna processen:

- Kommunen står som huvudman för planeringen och har de ekonomiska och personella resurser som behövs.
- Det område som skall planeras är avgränsat enligt principer som beskrivits på annat ställe.
- Kommunen har fattat principbeslut på att starta ett lokalt utvecklingsarbete och mobilisering av området utifrån ett generativt synsätt.
- Kommunen har också formulerat vissa övergripande mål för området eller uttryckt generella mål för hela kommunen som i viss mån styr arbetet inom resp delområde.

Planeringsprocessen

- . Kommunal probleminventering av området. Ta fram de "hårddata" som finns för området vad gäller sysselsättning, näringsliv, befolkning, bebyggelsefrågor, kultur, natur, service, kommunikationer o s v. Använd detta underlag för att ställa en "diagnos för området".
- . Organisera arbetet inom kommunförvaltningen. Utse de tjänstemän som ska hålla i arbetet, förbered eventuell personalhjälp utifrån samt besluta vilken politisk gruppering som skall leda och följa arbetet. För att erhålla tyngd i arbetet och genomförandet är det av värde om kommunstyrelsens ordförande aktivt kan delta i och kontinuerligt följa arbetet.

- . Ordna på något mjukt sätt en första information om att kommunen är intresserad av att försöka få till ett lokalt utvecklingsarbete inom området. Formerna för hur denna information kan ordnas varierar naturligtvis - utnyttja kommunala informationsblad, aktiva byalag, de partipolitiska kanalerna, annonsera, försök få artiklar i lokaltidningarna o s v.
- . Det första allmänna mötet ordnas och utgör endast en slags introduktion och upptaktsträff. Redovisa resultatet av den diagnos som ställs för området samt berätta om de erfarenheter som finns från andra områden av liknande arbete. Berätta hur detta organiserats och vilket resultat det gett.
- . Låt resultatet från denna första introduktionsträff "mogna". Ordna efter cirka en månad nästa allmänna möte.
- . Allmänt möte varvid en ordentlig presentation av problemställningarna görs samt diskuteras huruvida det finns ett intresse av att bedriva någon form av lokalt utvecklingsarbete. Det förutsätts härvid att så är fallet. På detta möte diskuteras vidare arbetets organisation, bildandet av lokala arbetsgrupper, eventuella ämnesområden, vilken hjälp grupperna behöver från kommunen samt vilka eventuella "resurspersoner" som finns inom området. Vid detta möte talar kommunen om vilken preliminär kontaktperson som finns inom kommunen för praktisk hjälp med arbetets påbörjande. Denna person bör om möjligt vara den som i ett senare skede aktivt deltar i det lokala arbetet som konsulent eller projektledare.
- . Tid för diskussioner och funderingar m m hos de som bor inom området.
- . Allmänt möte där de olika arbetsgrupperna formellt bildas och samarbetet mellan dessa organiseras. Någon form av preliminär tidplan för arbetet bör också upprättas.
- . Kommunen beslutar utse den "resursperson" eller projektledare som ställs till arbetsgruppernas förfogande och som lämpligen också fungerar som deras sekreterare. Denna person måste vara väl insatt i problemen, ha lätt för att samarbeta med människor samt förstå hur de människor som bor i området tänker och tycker. Denna person kan hämtas från kommunens tjänstemannakår, valda förtroendemän eller projektanställda, helst någon med anknytning till området eller upphandlas på konsultbasis. Det är viktigt att personen ifråga får tidsmässigt tillräckliga resurser för det lokala utvecklingsarbetet och inte är upptagen i andra löpande ärenden inom kommunförvaltningen. Hos de kommuner som anställt näringslivssekreterare ligger det troligtvis närmast till hands att utse dessa att hjälpa de lokala arbetsgrupperna.

- . Härefter vidtar arbetet i de lokala arbetsgrupperna varvid informella kontakter i mån av behov tas mellan grupperna och personer inom kommunen samt mellan grupperna och personer på regional nivå. Det är viktigt att arbetet i grupperna kan löpa utan praktiska och administrativa hinder och att kommunen så långt möjligt ordnar lämpliga lokaler, skriv- och rithjälp, kopieringshjälp o s v. Till att börja med bör dessutom arbetet i grupperna få löpa relativt fritt och utvecklas från de individer som deltar i respektive grupp. Vidare måste man vara öppen för förändringar av gruppens sammansättning under arbetets gång. Under själva arbetets gång kan personer i byn som ej är med i någon grupp komma på bra idéer och projekt eller andra frågor som är väsentliga. Därvid skall de enkelt kunna inlemmas i grupparbetet för att kunna testa och vidareutveckla sina idéer. Även om inte alla personer inom ett område eller en by deltar i själva grupparbetet innebär ändå arbetsmetodiken att de flesta känner till att en planeringsprocess pågår och att diskussioner och funderandet även i hög grad sker hos de som ej aktivt är med i grupparbetet.
- . Förhoppningsvis har arbetet i grupperna efter ett tag lett till en allmän uppfattning om vilka resurser som finns tillgängliga och till en mängd idéer och projekt av skiftande karaktär. Då vidtar en första utvärderings- och gallringsomgång som genomförs av respektive grupp eller grupperna gemensamt tillsammans med representanter från kommunen och eventuellt även regionala organ. Därvid bör stor vikt läggas vid kritisk granskning av affärsidéerna och test av omvärldsberoendet, vilket bl a innebär diskussioner om respektive produkts av-sättningsmöjligheter på marknaden. Denna första grovgallring resulterar troligtvis i att ett antal orealistiska idéer snabbt kan avföras från vidare bearbetning. Redan i detta skede är det önskvärt att kommunledningen deltar liksom i första hand regionalekonomiska enheten och planenheten från länsstyrelsen. Därvid deltar redan från början de, som i ett senare skede kommer att fatta ekonomiska beslut kring lån, bidrag och genomförandet. De blir därvid i ett tidigt skede delaktiga i utvärderingsprocessen, vilket underlättar de efterföljande nödvändiga besluten.
- . De kvarvarande idéerna och projekten bör nu bli föremål för ytterligare diskussioner och bearbetningar inom grupperna, varvid de första grova ekonomiska kalkylerna också görs.
- . Om det inte redan från början finns en koppling mellan idéer och projekt till enskilda personer eller grupper av personer är det mycket viktigt att detta nu görs.

Om det inte sker, resulterar arbetet troligen endast i en väl genomarbetad idékatalog som löper risk att hamna i någon skrivbordslåda. De idéer och projekt som i detta skede inte är kopplade till någon person eller grupp av personer bör ej bli föremål för fortsatt bearbetning. Insatserna bör i stället koncentreras till de idéer och projekt som någon står bakom. I vissa fall kan dock grupparbetet resultera i bra idéer och projekt som på sikt kan vara möjliga att realisera, men som just då saknar person eller dylikt för genomförandet. Sådana värdefulla långsiktiga projekt kan fordra säkerställande av markresurs genom beslut i översiktsplan och/eller markförvärv.

- Flera av projekten kan i detta skede behöva ytterligare bearbetning och fördjupning, vilket i första hand bör ske direkt med den person eller de personer som står bakom projektet.
- De projekt och idéer som nu finns kvar och är personanknutna kan nu sammanställas av "projektledaren" och därvid ge en helhetsbild för området eller byn. Därmed har det gruppvisa arbetet successivt övergått till ett individuellt eller projektvis genomförande.
- Själva genomförandet av projekten kan innebära behov av att bilda någon form av ekonomisk förening eller bolag om det rör större projekt men kan också genomföras av en mindre grupp människor eller av en enda person. Det är därvid viktigt att den kommunalt tillsatte projektledaren själv eller med hjälp av övriga resurser inom kommunförvaltningen bistår med upprättandet av underlag och handlingar för stödansökan, byggnadslov o s v.
- Större projekt där ett eventuellt bolagsbildande blir aktuellt kan innebära ett aktivt kommunalt engagemang både ekonomiskt och personellt och därför behöva föras in i det kommunala budgetarbetet.
- Ovanstående redovisade planeringsprocess kan vara utsträckt över flera år och innehålla betydligt fler sammanträden och möten än ovan beskrivna. Det är därför viktigt att idéer och projekt allteftersom bearbetas vidare fram till nödvändiga beslut rörande stöd och genomförande. När processen väl rullat i gång är det viktigt för farthållningen i det fortsatta arbetet att konkreta resultat successivt uppnås. Det utgör nämligen processens bränsle och manar till nya initiativ. Detta betonar återigen vikten av att kommunledningen samt övriga som har att fatta beslut i de enskilda genomförandefrågorna aktivt deltar i processen och därmed lättare kan föra fram ärendena till beslut i kommunstyrelse, kommunfullmäktige, byggnadsnämnd, länsstyrelse o s v.

- I den mån idéerna och projekten berör mark- eller vattenanvändningsfrågor upprättas nödvändiga fysiska planer eller förslag till ändring av befintliga. Det kan gälla både tryggheten av kort- och långsiktiga resurser. Detta arbete genomförs parallellt med grupparbetena varvid samråd och diskussioner rörande de fysiska planerna kan genomföras som en del i gruppernas arbeten eller de allmänna mötena. Den fysiska planeringen blir därvid väl integrerad med det övriga planerings- och utvecklingsarbetet av området eller byn. De fysiska planerna blir ett av resultaten av den sektorsövergripande planeringsprocessen som, förutom det konkreta resultatet i form av sysselsättningsskapande projekt också kan resultera i förändringar i den kommunala servicen eller omsorgen i området eller förändringar av skolverksamheten o s v.

Ovanstående exempel är i komprimerad grafisk form illustrerat på sid 121. Det konkreta fysiska planerandet måste ges en annan karaktär än vanligt i ett lokalt utvecklingsarbete. Ofta handlar det om ett utnyttjande av lokala resurser på ett småskaligt sätt och med så mycket vidareförädling som möjligt. Figuren på sid 122 är ett försök att redovisa detta illustrativt.

Kritiska lägen i processen

I analysen av de åtta inventerade projekten inom Jämtlands län redovisades en mer generell syn på när de kritiska lägena i planeringsprocessen inträffar. Översatt till den i detta kapitel detaljerade redovisningen av en tänkbar planeringsprocess inträffar de kritiska lägena vid följande tillfällen:

- I själva introduktionen av arbetet, som i de flesta fall görs av kommunen, är det mycket viktigt att skapa ett intresse för arbetet, få invånarna i byn eller området att känna att det verkligen angår dem själva och därmed aktivt deltar. Denna mobiliseringsfas kan behöva sträckas ut över några månaders tid för att invånarna skall ha möjlighet att fundera och sinsemellan diskutera. Det är också viktigt att kommunen i själva mobiliseringsarbetet agerar på ett sådant sätt att de som tänker delta i arbetet känner att de själva är med och tar initiativ och lägger upp arbetet. För att arbetet skall ge ett bra resultat bör den resursperson, projektledare, som kommunen i de flesta fall ställer upp med ha de rätta egenskaperna och attityderna till arbetssättet. Denna person måste uppnå ett förtroendefullt samarbete med alla som deltar i de olika gruppernas arbete samt övriga inom området.

- Nästa kritiska läge i processen inträffar då arbetet i grupperna hunnit en bra bit på väg och invånarna förväntar sig något resultat av sina ansträngningar. De idéer och projekt som bearbetats så långt att de kan genomföras, bör också snabbt blir förverkligade, annars är det risk att "luften går ur själva processen". Ett succesivt förverkligande av de idéer och projekt som kommer fram utgör det bästa bränslet för den fortsatta planeringsprocessen. Kommunens möjligheter att hjälpa till med projektering, stödhandlingar, överläggningar med regionala myndigheter, snabb beslutshandling inom kommunen o s v är till stor hjälp när det gäller att snabbt realisera projekten.

- De idéer och projekt som kommer fram ur gruppernas arbete måste snabbt förankras till en person eller en grupp av personer.

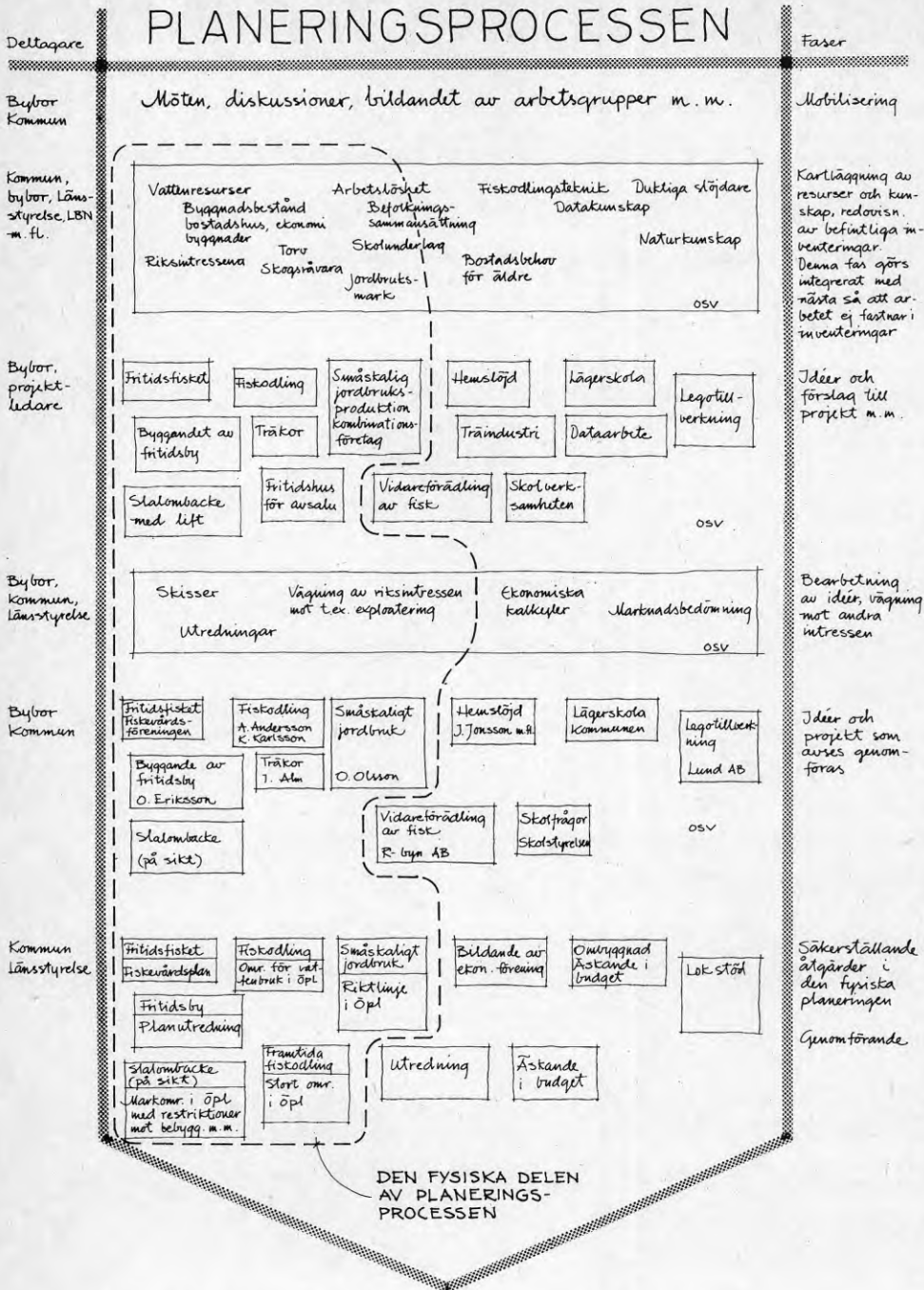
I annat fall löper hela arbetsinsatsen från gruppernas sida risken att bli endast en pappersprodukt. Detta måste observeras av projektledaren så tidigt som möjligt.

- Många av de idéer och projekt som arbetas fram inom grupperna kan behöva någon form av kommunalt stöd för att kunna genomföras. Det är därvid viktigt att det finns ekonomiska utrymmen i den kommunala budgeten till denna typ av stöd i rimlig omfattning. Kommunens långsiktiga ekonomiska planering (KELP) bör därför samverka med det lokala utvecklingsarbetet i ett visst område. Åstadkommes inte denna koordination samt ett aktivt deltagande från kommunledningens sida i utvecklingsarbetet leder detta till uppenbara svårigheter att förverkliga de idéer och projekt som tas fram.

Dynamiken i processen

Att bedriva planering för ett område utifrån ett generativt synsätt innebär att det finns en inneboende dynamik i själva planeringsprocessen.

Det är därför svårt och ej heller lämpligt att upprätta något noggrant program och försöka i detalj förutse hur arbetet ska bedrivas. De inblandade parterna måste vara beredda att acceptera förändringar och nya inslag under planeringsarbetets gång. Själva planeringsprocessen i sig och dynamiken i denna är mycket viktig för både de mera påvisbara resultaten i form av realiserade projekt som ger sysselsättning men också för andan och känslan för sin egen bygd. Planeringsprocessen i sig kan alltså få långsiktiga positiva effekter för byn på detta sätt.

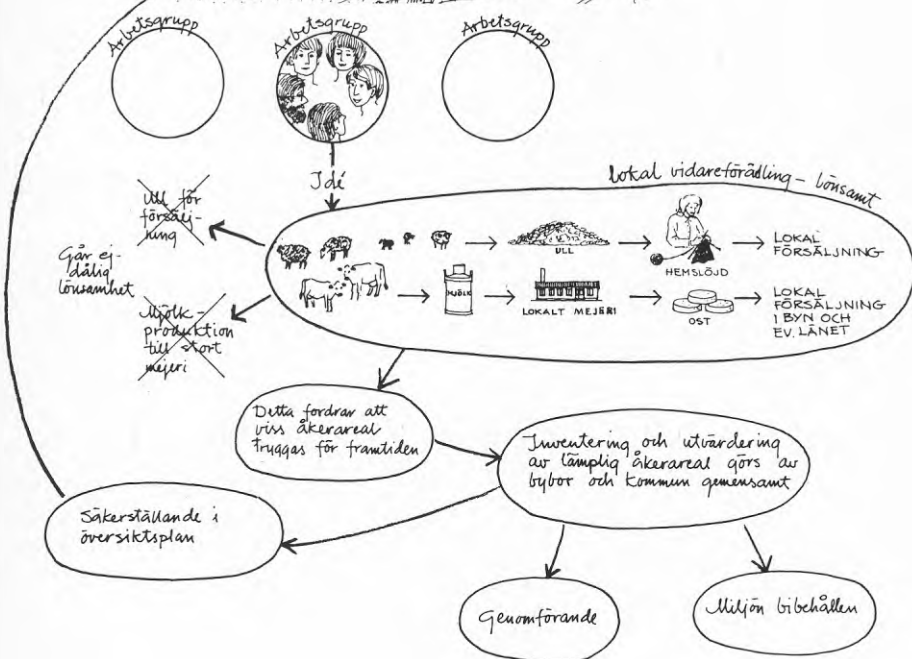
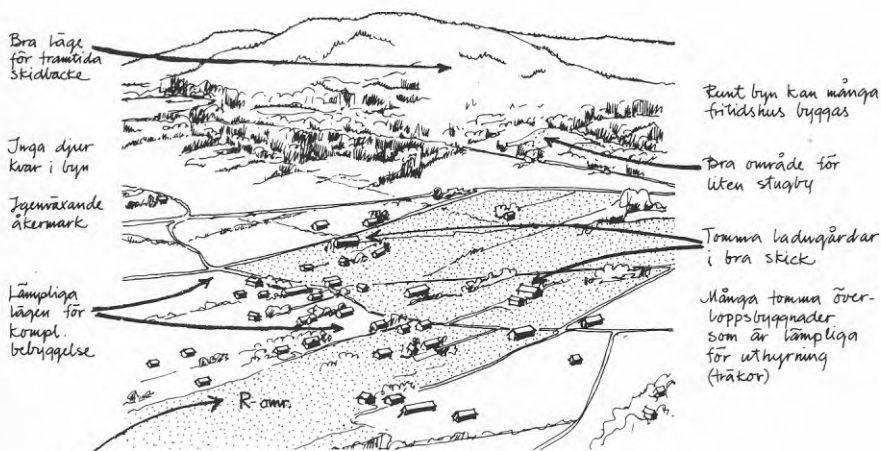

Komprimerad grafisk redovisning av planeringsprocess med de olika faserna och deltagarna. I verkligheten finns många återgångar från de senare delarna av processen tillbaka till de tidigare. Detta har ej illustrerats.

Lantbruksnämnden: J byn saknas förutsättning för att bedriva ett rationellt jordbruk - åkermarken får bebyggas.

Bybor: Viktigt att hålla åkermarken öppen för vår egen miljö och för byns attraktivitet som turistort!

Andra bybor: Bygg på åkern, bra lättbyggd tomtmark man använder ju den, det kostar bara pengar att hålla den öppen. Bygg fritidshus på åkermarken.

Fysisk planering i ett lokalt utvecklingsarbete

9. Översiktsplan för Bergs kommun - Exempel från kommunförsök

Inför ikraftträdandet av den nya plan- och bygglagen har Bergs kommun deltagit i en försöksverksamhet rörande översiktsplaneinstitutet. Bergs kommun har i detta arbete lagt tyngdpunkten på att beskriva hur kommunen avser bedriva den översiktliga planeringen med lokalt utvecklingsarbete som grund, hur översiktsplanen på ett klarare sätt markerar kommunens egna uppfattning i de olika frågor som behandlas, samt på ett betydligt mera nyanserat sätt än tidigare formulera riktlinjer för byggelse och fastighetsbildning utifrån de övergripande kommunala målen. Bergs kommun är en mycket utpräglad glesbygdskommun, där glesbygden ses som en utvecklingsbar resurs. De exempel som här redovisas är i sig ej ett resultat av en generativ planeringsprocess, men visar hur kommunen utifrån en sådan grundsyn avser att arbeta (i början av rapporten redovisas ett konkret exempel på en genomförd generativ planeringsprocess för den västra delen av Bergs kommun, nämligen Storsjö-Ljungdalenområdet). Här redovisas också hur speciella och typiska glesbygdsproblem kan behandlas i översiktsplanen och det blir därmed ett konkret exempel på hur den översiktliga planeringen kan anpassas till glesbygden. De slutsatser och erfarenheter, som detta projekt lett till, har praktiskt tillämpats i förslaget till översiktsplan för Bergs kommun. Översiktsplanen kan, om viljan finns, utvecklas till en plan av mer offensiv karaktär anpassad till landsbygdens behov, men detta fordrar ett annat angreppssätt än hittills samt en nedtoning av de styrande och reglerande frågorna till förmån för ett konstruktivt tillvaratagande av människors idéer och kunskaper samt lokala resurser av olika slag. Denna grundsyn har präglat kommunförsöket i Berg. De redovisade exemplen på målformuleringar, riktlinjer, förslag till områdesplanebestämmelser o s v är politiskt förankrade genom ställningstagande i kommunstyrelsen och avses utgöra stommen till kommunens nya översiktsplan.

Exemplet från Bergs kommun visar hur översiktsplaneringen kan vara ramen, inom vilket det lokala utvecklingsarbetet för de olika delarna inom kommunen genomföres. Det sätt som arbetet med den fysiska översiktsplaneringen är organiserat på är väl inövat och därför lämpligt att utöka till en sektorsövergripande planering. Frågor som rör markanvändningen regleras i översiktsplanen som ett resultat av den sektorsövergripande planeringsprocessen. Övriga beslutsbehov m m kanaliseras vidare till berörd nämnd eller styrelse.

Den översiktliga planeringen inom Bergs kommun är organiserad enligt den princip som redovisas på sid 100. I kommunen bor ca 9 000 invånare och det byggs ungefär 30 nya lägenheter per år i dag, främst i form av småhus. Några stora fysiska traditionella planeringsproblem finns ej i dag inom kommunen. Nya planeringsproblem är dock torvbrytning, vattenbruk och avverkning i fjällnära skogar. De viktigaste frågorna rör i dag sysselsättning, befolkningsunderlag, nyttjande av befintliga resurser o s v.

I följande citat redovisas vad kommunen vill åstadkomma med den översiktliga planeringen och hur den avses bedrivas.

Ur Översiktsplan för Bergs kommun:

Kommunens mål för den översiktliga planeringen

Den gällande kommunöversikten för kommunen, som var den första översiktliga planen som tagits fram, präglades i hög grad av de regionala sektorsorganens åsikter och av statliga myndigheters råd och anvisningar. Avsikten är att översiktsplanen nu på ett betydligt klarare sätt skall markera kommunens egen uppfattning i de olika frågor som behandlas, allt från de övergripande målen till enskilda riktlinjer.

Enligt lagen skall det i översiktsplanen med tillämpning av bestämmelserna i 2 kap anges grunddragen vad gäller markanvändning och riktlinjer för tillkomst, förändring och bevarande av bebyggelse samt hur kommunen avser att tillgodose riksintressena enligt naturresurslagen.

För de flesta tätorterna och mer omfattande turist- och rekreationsområdena inom kommunen finns områdesplaner upprättade under åren 1977-81. Inom dessa områden redovisas både huvudsaklig markanvändning och riktlinjer för bebyggelse. Områdesplanerna uppfyller enligt kommunens uppfattning PBLs krav vad gäller planmässigt innehåll och aktualitetskravet. Dessa områdesplaner förs in utan bearbetning som delar av översiktsplanen. Inom de övriga delarna av kommunen, som ej omfattas av områdesplaner, redovisas den huvudsakliga markanvändningen med tillhörande riktlinjer för bebyggelse. Några större outklarade problem vad gäller bebyggelsefrågor inom den fysiska planeringen föreligger ej inom kommunen i dag.

Med undantag för den planering som bedrivits i Storsjö-Ljungdalenområdet har den hittillsvarande planeringen inom kommunen varit av traditionell fysisk karaktär och ej nämnvärt handlingsinriktad. Med den nuvarande bebyggelseutvecklingen både vad gäller permanentbebyggelse och fritidsbebyggelse inom kommunen är den fysiska delen av planeringen ej den väsentliga. Med de problem vad gäller befolkningsutveckling, sysselsättning m m som i dag finns inom stora delar av kommunen fordras en helt annan sorts planering och handling.

Förutom den obligatoriska delen av översiktsplanen är huvudsyftet med planen att vara ett led i att stimulera till ny sysselsättning och på ett riktigt sätt utnyttja de små resurser som finns i bygderna. Därvid är det ej översiktsplanen i sig som kan ge detta resultat utan de samlade planeringsinsatserna i form av aktivt deltagande från byborna, hjälp i enskilda projekt, utnyttjande av befintliga statliga stöd, samordnat kommunalt agerande o s v.

Inom Storsjö-Ljungdalen har skett omfattande kommunala insatser i syfte att mobilisera och höja ortsbornas självtillit, vilket också gett ett mycket gott resultat i form av 40-50 nya arbetstillfällen. Inom detta område har skett samordnade sektorsövergripande insatser både vad gäller fysisk planering, sysselsättning, kommunal service o s v. Kommunen avser att gå vidare med denna typ av insatser (lokalt utvecklingsarbete) inom övriga delar av kommunen med början inom de delområden som har och bedömes få de största problemen. Den därvid genomförda planeringsprocessen för respektive delområde kan bl a resultera i förändringar i de hittillsvarande upprättade fysiska planerna.

Den här typen av mycket aktiv insats på bred front kräver både personella och ekonomiska resurser utöver hittillsvarande nivå, varför arbetet måste fördelas över en lång tidsperiod och anpassas till kommunens resurser. Troligtvis är det ej möjligt att arbeta intensivt med mer än ett område i taget.

Kommunens engagemang i lokalt utvecklingsarbete inom ett område innebär en form av "extrainsats" för just det aktuella området. Det innebär ej att alla resurser kanaliseras dit utan de normala kommunomfattande insatserna fortgår som vanligt.

Först efter att denna planeringsprocess är genomförd inom de delområden i kommunen där detta behövs, har kommunen fått den hos kommuninvånarna riktigt förankrade och sammanvägda översiktsplanen. Genom ett sådant förfarande erhålles en rullande planeringsprocess av generativ karaktär (vilket innebär att planeringen är lokalt anpassad, utgår från de befintliga lokala förhållandena, utgår från de inom respektive område boendes krav och synpunkter och innebär att planeringen bedrivs "nerifrån"). Därvid blir också den fysiska planeringen bättre samordnad med övrig planering och bättre förankrad hos dem den berör.

För att uppnå de ovan beskrivna målen med planeringen fordras, förutom en samordnad sektorsövergripande syn inom kommunen, också detta synsätt hos de berörda regionala sektorsorganen såsom lantbruksnämnd, fastighetsbildningsmyndighet, länsbostadsnämnd, vägverk o s v. I vissa fall kan dessa myndigheter behöva anpassa sin praxis och lagtillämpning till glesbygdens förhållanden och den näringspolitik som kommunen försöker utveckla i glesbygden. Det torde i de flesta fallen handla om en annan tillämpning av gällande lag, vilket borde vara möjligt nu då ny lagstiftning börjar gälla och ny rättspraxis kan utvecklas.

Denna första översiktsplan enligt PBL präglas av fyra huvuddelar, nämligen dels en grov redovisning av de övergripande kommunala målen, som är av betydelse för planeringen, samt en redovisning om hur kommunen avser bedriva den översiktliga planeringen med lokalt utvecklingsarbete som grund, dels en redovisning av grundskyddet och det långsiktiga säkerställandet av de riksintressen som finns inom kommunen, dels en grov redovisning av markanvändningen samt dels en redovisning av de riktlinjer för bebyggelse och fastighetsbildning som främst byggnadsnämnden skall tillämpa.

Kommunens syn på hur planarbetet avses bedrivas med tonvikten på själva planeringsprocessen och det lokala utvecklingsarbetet inom respektive kommundel torde garantera ett mycket gott medborgarinflytande.

Som bas och utgångspunkt för den översiktliga planeringen och lokalt utvecklingsarbete inom en begränsad kommundel eller by har kommunen formulerat vissa övergripande mål som gäller för hela kommunen. Målformuleringarna präglas i hög grad av kommunens glesbygdskaraktär.

Ur översiktsplan för Bergs kommun:

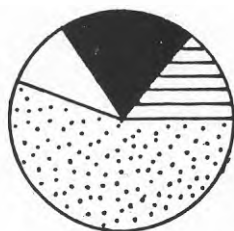
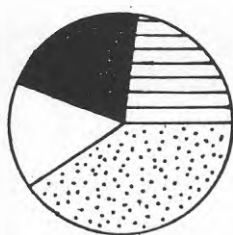
Övergripande mål för hela kommunen

Sysselsättning och näringsliv

Näringslivets struktur inom kommunen framgår i stort av nedanstående diagram (1975).

BERGS KOMMUN

LÄNET

Som framgår av diagrammet svarar offentlig förvaltning, tjänster och service för den största sektorn av näringslivet. Jord- och skogsbruket har en förhållandevis stor andel sysselsatta jämfört med länet i övrigt.

Kommunen avser arbeta vidare med satsningar inom de traditionella områdena av industrin för att därigenom tillskapa så många nya arbetstillfällen som möjligt inom denna sektor. Planlagd industri- mark skall alltid finnas i Svenstavik, Åsarna, Rätan, Hackås och Öviken-Myrviken. Det kommer dock troligtvis att bli svårt att tillskapa någon större mängd nya arbetstillfällen genom att utveckla den traditionella delen av industrin. Kommunen avser därför att aktivt stödja nya former av sysselsättningstillfällen som bygger på småskalighet, mångsyssleri, kombinationsföretag o s v. Därvid utgör glesbygden med dess invånare en viktig resurs. Kommunen stödjer därför en aktiv utveckling av både tät- orterna och glesbygden.

Småskaliga etableringar och enskilda initiativ kommer att till- varatas och stödas inom i princip hela kommunens yta.

I Storsjö, Ljungdalen, Klövsjö och Gräftåvallen utgör turismen en viktig basnäring. Inom dessa områden är en fortsatt utveck- ling av turismen viktig och den bör inriktas mot ett fortsatt aktivt engagemang i form av lokalt ägande, kombinationssyssel- sättning, aktiviteter som utgår från lokal kultur o s v. Även inom övriga delar av kommunen utgör turismen ett viktigt kom- plement till övrig sysselsättning.

I Storsjöbygden är jordbruket den viktigaste basnäringen. Åtgär- der som försvarar ett rationellt brukande av dessa områden får ej vidtas.

Kommunen ser en utveckling av de lokala förutsättningarna samt satsning på småskalighet som mycket viktigt och avser därför att som en fortsättning på arbetet inom Storsjö-Ljungdalen gå vidare med aktiva åtgärder inom övriga delar av kommunen. Arbe- tet kommer närmast att inriktas på Rätansområdet. Vilket områ- de som därefter skall bli föremål för särskilda insatser av- görs i senare skede.

Bebyggelsefrågor

Under de senare åren har det byggts ca 70 nya lägenheter per år inom kommunen, varav huvuddelen i enskilda småhus. Bostadsbebyg- gelsen inom kommunen fördelades 1975 på 83 % i småhus och 17 % i flerfamiljshus. Nybyggnadsbehovet under de närmaste åren bedöms vara betydligt lägre än hittillsvarande utbyggnadstakt och präg- las av stor osäkerhet. Under de senare åren har ett relativt stort antal nybyggnader av småhus skett ute på landsbygden.

Kommunen har en god planreserv vad gäller utbyggnaden av bostä- der inom de olika tätorterna i kommunen. Dels finns outbyggda områden inom fastställd byggnadsplan, dels stora områden för framtida utbyggnad redovisade i områdesplaner.

Hittillsvarande erfarenheter av en ökad nybebyggelse utanför planlagda områden är klart positiv. De som valt sådan bosättning har ofta någon samhörighet med byn och allt tyder på att det handlar om stabila bosättningar och mycket låg flyttbenägenhet. Några exekutiva auktioner av nya bostadshus utanför planlagda områden har hittills ej förekommit, de har varit koncentrerade till kommunens tätorter. Kommunen består till stor del av ett glesbygdsboende (75 %) och utifrån kommunens uppfattning att glesbygden är en utvecklingsbar resurs vad gäller möjligheterna till småskalighet och kombinationssysselsättning samt de positiva sociala effekterna ett byggande på landet kan ha ser kommunen principiellt positivt på ny permanentbebyggelse utanför kommunens tätorter. Nybebyggelsen bör dock i första hand ske i eller i direkt anslutning till de befintliga byarna eller nära väg med bestående skolskjutslinje och kommunal sophämtning. Någon styrning av permanentbosättningen utöver ovan nämnda, exempelvis mot ett tätortsboende, anser kommunen ej motiverat. Kartan på nästa sida redovisar principiellt de kommunalekonomiska förutsättningarna för bebyggelse, arbete och service.

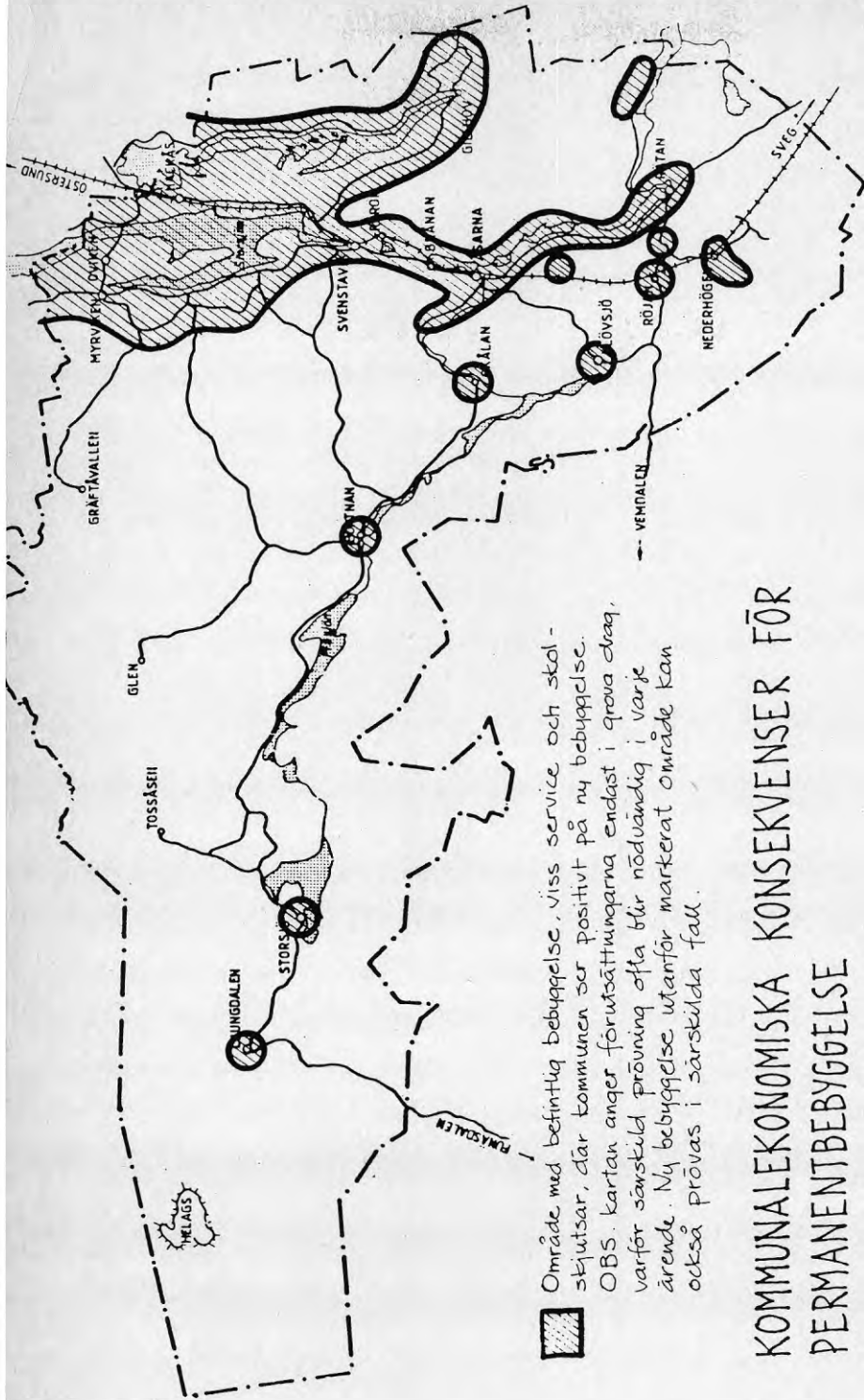
Ny bebyggelse i byarna skall kunna ske i själva byn och ej behöva placeras utanför byn. Särskilda riktlinjer för jordbruket och fastighetsbildning har därför utformats.

För närvarande byggs 30-40 nya fritidshus per år inom kommunen. För de större turistområdena finns både områdesplaner och detaljplaner med relativt stora planreserver för fritidsbebyggelse och annan turistisk utbyggnad. Kommunen anser det också positivt med en utveckling av fritidsboende i anslutning till kommunens byar. Bl a Storsjöbygdsområdet bedöms kunna rymma ett betydande tillskott av fritidshus utan att detta kommer i konflikt med jordbruket eller de kulturhistoriska intressena. Ett ökat fritidsboende i Storsjöbygden ligger också i linje med att utveckla turismen i Storsjöområdet enligt den gemensamma utredning som kommunerna kring Storsjön tagit fram. Turistboendet måste i första hand ske i form av enskilda fritidshus, då några ekonomiska möjligheter till kollektivt boende troligtvis ej finns.

Fritidsboendet kring byarna bör ske i form av enstaka hus eller i mindre grupper. Detta möjliggör enkel standard beträffande vägar och VA och bör därför kunna prövas med situationsplan eller enkel planutredning som grund.

Där så erfordras kompletteras planutredningen med exploateringsavtal för att säkerställa nödvändiga genomförandeåtgärder.

Kommunen anser att genom områdesbestämmelse lyfta bort byggnadslovsplikten för ekonomibyggnader, så att samma principer som för närvarande blir gällande. Inom de kulturhistoriskt riksintressanta områdena avses byggnadslovsplikten bibehållas för stora ekonomibyggnader, se vidare under Kulturminnesvård.

 Område med befintlig bebyggelse, viss service och skol-
 skjutisar, där kommunen ser positivt på ny bebyggelse.
 OBS. kartan anger förutsättningarna endast i grova drag,
 varför särskild prövning ofta blir nödvändig i varje
 ärende. Ny bebyggelse utanför markerat område kan
 också prövas i särskilda fall.

KOMMUNALEKONOMISKA KONSEKVENSER FÖR PERMANENTBEBYGGELSE

BERGS KOMMUN

SKALA CA 1:500 000

Kulturminnesvård

Kommunen rymmer ett flertal bebyggelsemiljöer av kulturhistoriskt intresse. I de flesta fallen utgörs dessa miljöer av i hög grad levande bygder, där jordbruket dominerar men där även andra boplättningar är vanligt. Dessa byar måste ges en möjlighet till utveckling inte bara vad gäller jordbruket för att trygga underlag för olika typer av service. Värnandet om det kulturhistoriska intresset måste därför vägas mot möjligheterna till kompletteringar av ny bebyggelse. Ny bebyggelse inom dessa områden skall utformas och placeras så att en långsiktig förändring av bebyggelsemönstret undviks. Särskilda regler gäller för de mest värdefulla miljöerna och enskilda hus. Riktlinjerna i översiktsplanen utgår från denna grundsyn.

För ekonomibyggnader med en yta som är större än 50 m² och/eller med en höjd som överstiger 8 m i taknock avses byggnadslovsplikt gälla för att därigenom kunna få en prövning av dessa stora byggnaders lokalisering i landskapet. Detta avses regleras genom införandet av särskild områdesbestämmelse.

Kommunen anser att de rikligt förekommande fäbodarna utgör ett viktigt kulturhistoriskt arv. Det gäller både bebyggelsen med omgivande miljö och fäbodställets traditionella koppling till jordbruksfastigheterna (fastighetsbildningsfrågor). Vissa fäbodvallar är dessutom av stor betydelse för turismen och kan bidra till att ge kommunen en särskild profil som lockar nya besökare.

Översiktsplanen innehåller riktlinjer för bebyggelse, områdesbestämmelser samt riktlinjer för fastighetsbildningsfrågor i syfte att värna om detta kulturhistoriska arv.

Naturresurser

Kommunen innehåller stora fjällområden. I anslutning till dessa finns stora områden med fjällnära skogar. I de orter som är belägna i anslutning till fjällområdena är turismen en viktig basnäring. Kring dessa orter utgör de fjällnära skogarna en viktig rekreativ resurs. Inom dessa områden är därför det förslag till ny skogsbruksgräns, som länsstyrelsen för närvarande utreder, kompletterad med förslag till områdesbestämmelser.

Kommunen är ytmässigt mycket stor med stora outnyttjade områden. Kommunen ser det som principiellt möjligt att utnyttja de befintliga naturresurserna bättre än i dag utan att det behöver innebära konflikt med andra intressen. En exploatering av exempelvis torv måste dock ske utifrån planmässiga grunder. Översiktsplanen avser därför att uttrycka en översiktlig avvägning mellan olika intressen, såsom naturvård, rennäring och friluftsliv gentemot torvbrytning (ej genomfört i försöksverksamheten).

Inom kommunen finns flera stora sjöar samt del av Ljungans vatten-system. Kommunen ser stora möjligheter att utnyttja dessa vatten-områden för vattenbruk. Vattenbruk är lämpligt som del i kombinationsföretag och passar väl in i kommunens näringslivsprofil.

Enligt kommunens mål för den översiktliga planeringen kommer tyngdpunkten i arbetet att läggas på lokala utvecklingsarbeten för de olika delarna av kommunen. Detta kommer att innebära en form av rullande planeringsprocess som bl a kan resultera i förändringar av gällande översiktsplan. Nedan följer ett citat ur översiktsplanen där kommunen redovisar hur det lokala utvecklingsarbetet avses bedrivas samt vilken uppdelning i olika delområden som är nödvändigt.

Ur översiktsplan för Bergs kommun:

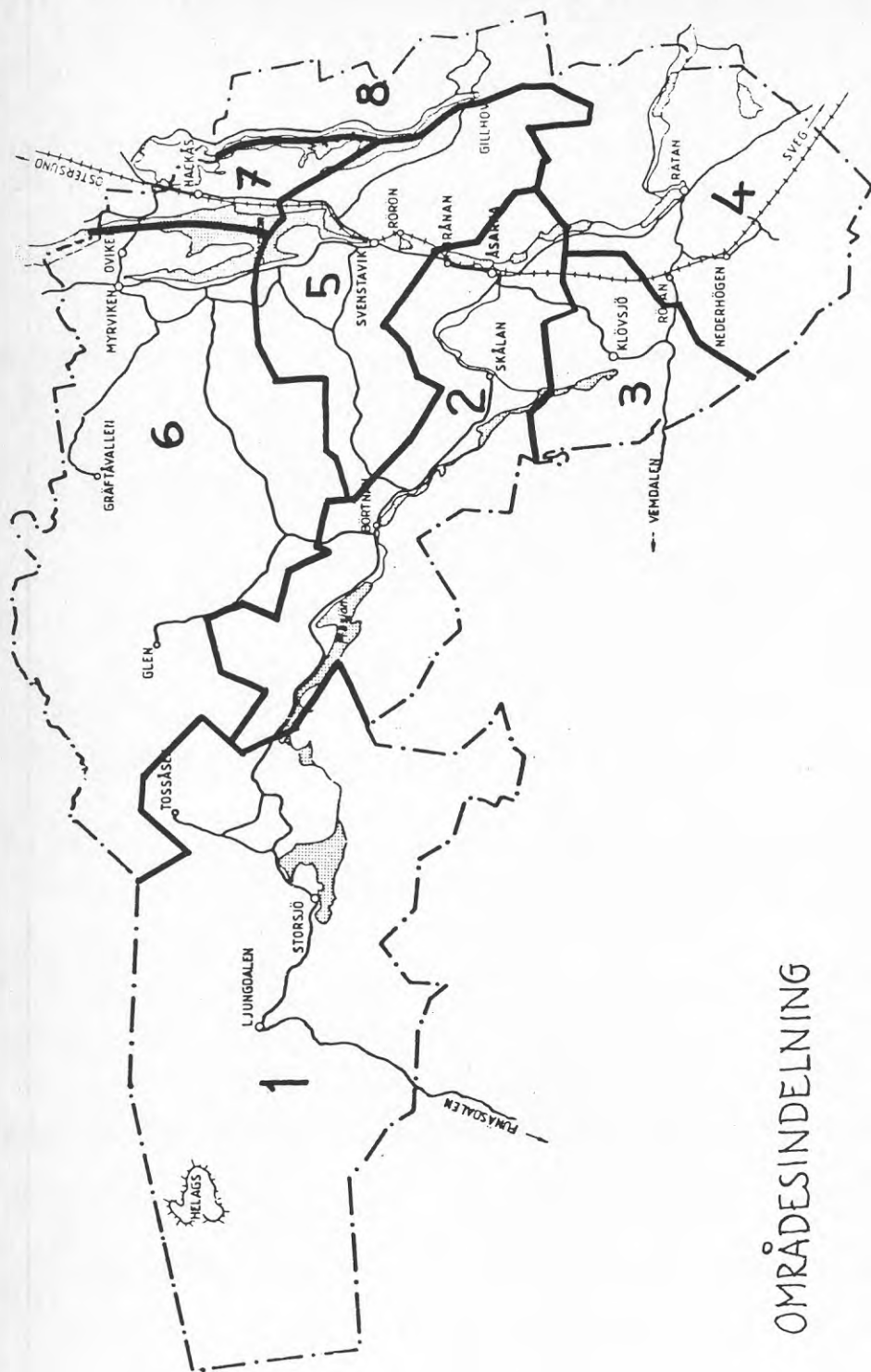
Lokalt utvecklingsarbete, uppdelning av kommunen i delområden

För att i framtiden kunna genomföra en rullande planeringsprocess enligt ovan för de olika delarna inom kommunen fordras att kommunen delas in i mindre delområden som naturligt hör samman geografiskt, kulturellt, kommunikationsmässigt o s v. Inom varje delområde finns både tätorterna och det omland som hör samman med tätorten. I vissa fall kan det vara svårt att göra en indelning som i alla avseenden är riktig. Skolindelningen kan i vissa fall vara annorlunda än övrig naturlig indelning. För Bergs kommun överensstämmer en naturlig indelning i stort med de gamla sockengränserna. Endast på några få ställen är en annan gränsdragning befogad.

De åtta delområdena är Storsjö-Ljungdalen, Åsarne-Skålan-Börtnan, Klövsjö, Rätan-Röjan-Böle-Handsjöbyn, Svenstavik-Vigge-Hoverberg, Myssjö-Oviken, Hackås och Gillhov-Sandnäset-Dödre. Indelningen redovisas på karta på nästa sida. I vissa frågor kan gränserna vara flytande och ej helt följa den på kartan redovisade indelningen.

Den tidigare beskrivna planeringsprincipen kräver, för att ge resultat, ett aktivt deltagande av invånarna i området. Det är därvid viktigt att inledningen av arbetet, själva mobiliseringsfasen genomförs på ett sådant sätt att så många som möjligt blir engagerade och deltar. En grundläggande princip därvid är att kommunen agerar, så att de som deltar känner att de själva är med och tar initiativ och kan styra arbetet.

Som underlag för planeringsprocessen i delområdet behövs vissa "hårddatakunskaper" för att kunna ställa "diagnoser" för området. Dessa bör omfatta:

OMRÅDESINDELNING

BERGS KOMMUN
SKALA CA 1:500000

- befolkning, prognoser
- boende och bostäder
- näringsliv och sysselsättning
- skolor, skolskjutsar
- kollektivtrafik
- varusförsörjning
- övrig kommunal service
- gällande planer och andra markanvändningsreglerande bestämmelser (finns redovisade i KÖ, opl och dpl)
- naturtillgångar
- bevarandeintressen (finns redovisade i KÖ, opl och dpl)

Kommunen har beslutat att under hösten 1984 påbörja ett lokalt utvecklingsarbete enligt Storsjö-Ljungdalenmodellen för Rätansområdet. I det "härddatamaterial" som framtagits följande:

Rätansområdet framgår att området har en mycket ogynnsam åldersammansättning, dåligt skolunderlag, sysselsättningsproblem m m. Detta material som kommunen tagit fram kompletteras i början av arbetet med lokala kunskaper om "mjukdata" och utgör sammantaget en plattform för det egentliga utvecklingsarbetet. Det kan startas på olika sätt beroende på intresse m m hos dem som deltar. Frågor som bör behandlas i ett tidigt skede är:

- brister och problem i dag och i framtiden
- mål eller ambitioner för delområdets framtid
- utvecklingsbara resurser och kunskaper

Dessutom är det viktigt att funderandet kring idéer och konkreta projekt snabbt kommer igång och konkretiseras allt eftersom. Det arbetet genomförs exempelvis i mindre arbetsgrupper kring olika verksamhetsområden med aktivt bistånd från kommunen. Ur denna planeringsprocess, som kan ta relativt lång tid att genomföra (1-2 år), faller det förhoppningsvis ut konkreta projekt under arbetets gång och som då snabbt måste förverkligas annars kan "luften gå ur processen". Arbetet resulterar också troligtvis i behov av kommunala och statliga insatser (ekonomiska) både på kort och lång sikt.

I det lokala utvecklingsarbetet kommer flertalet nämnder inom kommunen troligtvis att delta. Vidare kan det bli aktuellt för den lokala direktionen av landstinget och arbetsförmedlingen att delta.

Som ett led i planeringsprocessen i det lokala arbetet, behandlas också markanvändningsfrågorna, vilka kan resultera i nya förslag eller förändringar i gällande planer både vad gäller:

- markanvändning enligt PBL
- riktlinjer för byggnadslovsprövning och fastighetsbildning
- eventuella områdesbestämmelser
- detaljplaner

Fysiska "planer" blir därmed ett resultat tillsammans med flera andra av den sektorsövergripande planeringen i området.

Den nya plan- och bygglagen ställer enligt kapitlet om översiktsplan anspråk på att kommunerna skall redovisa både mark- och vattenanvändningen för hela kommunens yta. Alla områden inom kommunen med någon form av traditionella markanvändningsproblem har under årens lopp blivit föremål för olika typer av områdesplanering. Enligt vad som tidigare redovisats anser kommunen att dessa områdesplaner uppfyller PBLs krav på aktualitet och markanvändningsredovisning. Av dessa områdesplaner, som i översiktsplanen förs in som områden med fördjupad översiktsplan, är områdesplanen för Ljungdalenområdet och Ljungdalens by ett av de delresultat som det lokala utvecklingsarbetet för Storsjö-Ljungdalen resulterade i.

Redovisningen av mark- och vattenanvändningen blir i den första översiktsplanen av relativt enkel och kortfattad karaktär i själva översiktsplanen. De samlade fördjupade översiktsplanerna (f d områdesplaner) utgör dock sammantaget ett relativt omfattande underlags- och planmaterial. Den redovisning av mark- och vattenanvändningen som sker i den första översiktsplanen skall alltså ses som en redovisning av dagens behov av olika typer av markanvändningsreglering. Allt efter som lokala utvecklingsarbeten successivt genomföres för kommunens olika delområden, görs vid behov ändringar och kompletteringar av översiktsplanen.

Utdrag ur översiktsplan för Bergs kommun:

Mark- och vattenanvändning

Markanvändningen i stort inom kommunen kan beskrivas på följande sätt:

Huvuddelen av kommunens yta är område för skogsbruk. Kring Storsjöbygden är områdena för jordbruk koncentrerat. Fjällområdet utgör i första hand område för rennäring (åretruntmarker). Hela fjällområdet är dessutom av intresse för friluftslivet. Hela kommunen, förutom de delar som är belägna öster om linjen Oviksbygden-Svenstavik-Asarna-Rätan-Nederhögen, utgör sedvaneområden för rennäringen. Kommunens tätorter är små och expanderar f n mycket lite. Turismen är i första hand koncentrerad till Ljungdalen-Storsjöområdet, Gräftåvallen, Arådalen och Klövsjöområdet. Turism i mindre skala förekommer inom stora delar av kommunen.

För de flesta tätorterna och mer omfattande turist- och rekreatiionsområden har områdesplaner upprättats och antagits av fullmäktige. Dessa områdesplaner redovisar avsedd markanvändning och föreslås tills vidare utan bearbetning utgöra fördjupad översiktsplan för respektive område. Områden med fördjupad översiktsplan är följande:

- FÖ1 Svenstavik (antagen 1977)
- FÖ2 Hackås (1979)
- FÖ3 Myrviken-Oviken (1981)
- FÖ4 Rätan (1981)
- FÖ5 Klövsjö by (1978)
- FÖ6 Klövsjö-Vemdalen (1978)
- FÖ7 Ljungdalens by (1981)
- FÖ8 Ljungdalenområdet (1980)
- FÖ9 Gräftevallen-Bydalen (1979)

För Asarna samhälle kan fördjupad översiktsplan behöva upprättas. Tills vidare finns dock erforderliga planreserver för både bostäder och industri.

Kommunen består till stor del av ett glesbygdsboende (75 %) och utifrån kommunens uppfattning att glesbygden är en utvecklingsbar resurs vad gäller möjligheterna till småskalighet och kombinationsysselsättning samt de positiva sociala effekterna ett byggande på landet kan ha ser kommunen principiellt positivt på ny permanentbebyggelse utanför kommunens tätorter. Nybebyggelsen bör dock i första hand ske i eller i direkt anslutning till de befintliga byarna eller nära väg med bestående skolskjutslinje och kommunal sophämtning. Någon styrning av permanentbosättningen utöver ovan nämnda, exempelvis mot ett tätortsboende, anser kommunen ej motiverat. Kartan på sid 12 redovisar principiellt de kommunalekonomiska förutsättningarna för bebyggelse, arbete och service.

Ny bebyggelse i byarna skall kunna ske i själva byn och ej behöva placeras utanför byn. Särskilda riktlinjer för jordbruket och fastighetsbildning har därför utformats.

De avsedda större förändringarna av markanvändningen är i huvudsak belägna inom de fördjupade översiktsplanerna. Inom övriga delar av kommunen gäller fortsatt pågående markanvändning.

Översiktsplanen kommer också att behandla torvbrytning samt framtida strategiska områden för eventuell torvbrytning, där handlingsfriheten ska behållas. Görs ej inom försöksverksamheten.

Inom de kulturhistoriskt riksintressanta områdena samt inom områdena av riksintresse för naturvärden redovisas aktiva bevarandetag i form av riktlinjer men den pågående markanvändningen avses kunna fortgå utan förändring.

Kommunen har ej ansett att det finns behov av att särskilt utpeka några stora markområden som inte alls, eller endast obetydligt är påverkade av exploateringsföretag och som enligt naturresurslagen (förslag) skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan påverka områdenas karaktär.

Vattenbruksfrågor är ej behandlade i försöksverksamheten.

Koppling mål - riktlinjer, vägning riksintresse - kommunalt mål

Inom Bergs kommun finns ett flertal områden av riksintresse för kulturminnesvården. Dessa områden utgörs till stor del av jordbruksbyar. Enligt den tidigare redovisade målsättningen rörande bebyggelsefrågor ser kommunen principiellt positivt på ny permanentbebyggelse samt olika typer av sysselsättningsskapande etableringar ute i kommunens olika byar. Bevarandet av det kulturhistoriska riksintresset har därför vägts mot möjligheterna till kompletteringar av ny bebyggelse inom byarna. Kommunen har dessutom ansett att ny bebyggelse i byarna skall kunna ske i själva byn och ej behöva placeras utanför byn. Både vid ny bebyggelse för olika typer av generationsväxlingar och vid annan kompletteringsbebyggelse finns ofta sociala kopplingar som också bör vägas in vid lokaliseringen och innebära att ny bebyggelse bör placeras inne i själva byn och ej utanför.

Ovanstående har inneburit att riktlinjerna för bebyggelse inom dessa kulturhistoriskt riksintressanta områden fått en annan karaktär än i kommunöversikten. I de nu föreslagna riktlinjerna finns en betydligt starkare koppling mellan kommunens målformuleringar och formuleringen av de enskilda riktlinjerna. Dessutom innehåller varje riktlinjeområde en relativt noggrann beskrivning av varför området är av riksintresse. Denna noggranna beskrivning syftar dels till att ge ett bra underlag för byggnadsnämndens tillämpning av riktlinjerna i det enskilda ärendet samt dels till att få dem som bor i byn att inse värdet av sin miljö.

Utdrag ur Översiktsplan för Bergs kommun:

Hovermo (riksintresse)

Beskrivning

Hovermo by är med sina öppna brukade sluttningar ned mot Storsjöns strand typisk för Storsjöbygdens jordbrukslandskap. Bebyggelsens utseende, form, färg och placering i landskapet präglas av det traditionella jordbruket. Landskapet är öppet och ger vida utblickar.

Ett centralt inslag i byn är minnesstenen över Adlersparre och det öppna området kring denna. Området söder om minnesstenen består till stor del av bostadsfastigheter men också några jordbruksfastigheter. Flera fritidshus har byggts i iögonfallande lägen i byn, bl a strax öster om Adlersparrestenen.

Den avgränsade miljöns norra och västra delar präglas av jordbruksbebyggelse, som väl avspeglar den rika och levande jordbruksbygden kring Storsjön. Flera enskilda byggnader med kulturhistoriskt

värde finns här (bl a boningshus på 2:16, 2:18 och 4:8, en sommarladugård på 2:8 samt ett härbre på 2:18). Flera exempel på välbevarade hus från 1900-talets början finns också inom den avgränsade miljön.

Längst söderut i det avgränsade området ligger Hovermo kraftverk med såg, kvarn och magasin. Byggnaderna är i huvudsak uppförda under 1900-talets två första decennier. Hovermo kraftstation är en industrianläggning med stort teknik- och kulturhistoriskt värde.

Inom den avgränsade miljön är det av största vikt att bibehålla det öppna kulturlandskapet och bevara karaktären av levande jordbruksbygd. Det är viktigt att de öppna utblickarna inte byggs för. Ett väsentligt inslag i odlingslandskapet är lador och andra ekonomibyggnader, som bör finnas kvar. Området mellan minnesstenen och kraftverket har redan utsatts för stora förändringar. Det är emellertid viktigt att bibehålla sambandet mellan byns norra del och kraftstationen, så att byn även fortsättningsvis kan upplevas som en enhet.

Hovermo kraftverk är ett för länet viktigt teknikhistoriskt monument, som bör bevaras så nära utsprungligt skick som möjligt och skyddas från olämplig nybyggnation i sin omedelbara närhet.

Markanvändning

Oförändrad markanvändning.

Riktlinjer för bebyggelse

Kommunen ser generellt positivt på ny bebyggelse i byarna. Den skall dock med hänsyn till det kulturhistoriska värdet i Hovermo by placeras så att det traditionella bebyggelsemönstret i byn ej förändras och utformas så att den harmonierar med övrig bebyggelse i byn. Detta gäller även om- och tillbyggnader. De viktiga och karaktäristiska utblickarna i landskapet får ej byggas för. Särskilda krav på utformning gäller om byggnationen sker i närheten av kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller anläggningar (3 kap 11 § PBL).

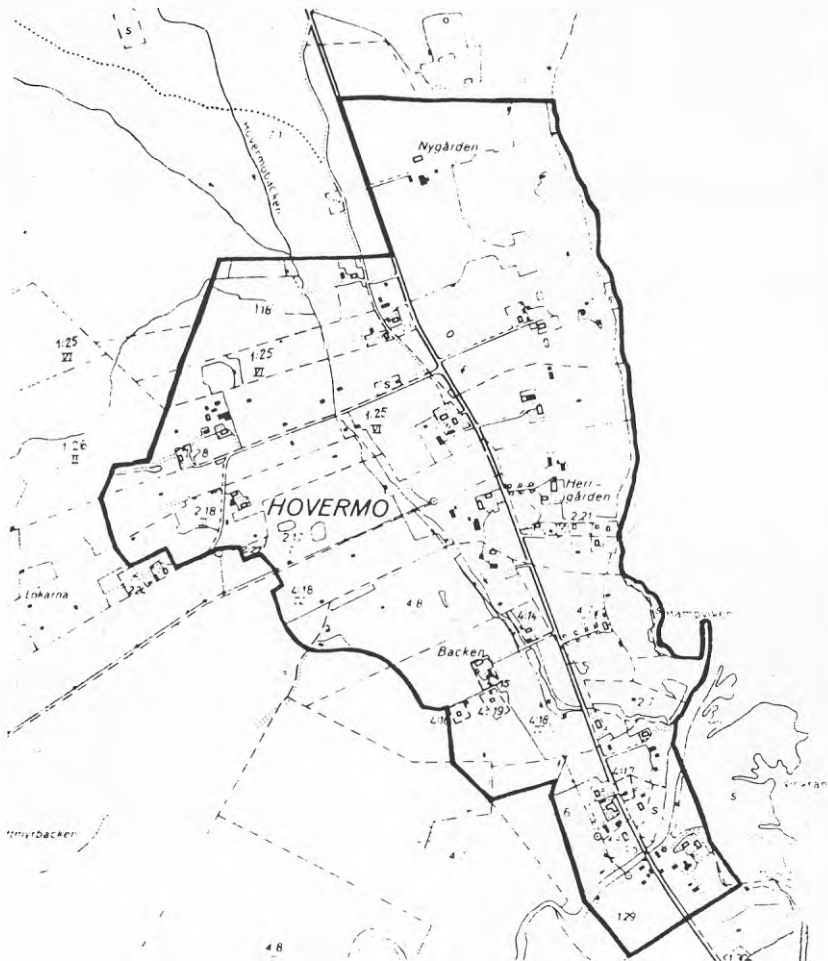
Äldre byggnaders utseende och karaktär bör ej förändras. Särskild omsorg kräver om- och tillbyggnader som upptagits i läns museets förteckning över kulturhistoriskt värdefulla byggnader (3 kap 11 § PBL).

Nya fritidshus tillåts ej inom de öppna delarna av landskapet.

Vid behov skaffar byggnadsnämnden antikvariskt yttrande från läns museet innan ärendet avgörs.

Övriga rekommendationer

Jord- och skogsbrukets ekonomibyggnader är ej byggnadslovspliktiga. Den enskilda ägaren bör dock i samråd med byggnadsnämnden och läns museet verka för att dessa byggnader om möjligt med hänsyn till ekonomi och funktion anpassas till den kulturhistoriska miljön beträffande placering, utformning och färgsättning. I ärenden enligt rationaliseringskungörelsen svarar lantbruksnämnden för att handläggningen sker i samråd med byggnadsnämnden och läns museet.

Bebyggelse i jordbruksbyar, fastighetsbildningsfrågor

Kommunens målsättning beträffande nybebyggelse i jordbruksbyarna har också påverkat de konkreta hänsynstagandena till jordbrukets intressen samt riktlinjerna för fastighetsbildning inom sådana områden.

Utdrag ur Översiktsplan för Bergs kommun, kommunomfattande riktlinjer för jordbruket:

Jordbruket

I Bergs kommun brukades enligt 1982 års lantbruksregister 6 974 ha åkermark. Antal brukningsenheter var 602 st, varav 215 st i storleksgruppen 2,1 - 5,0 ha och 167 i storleksgruppen 5,1 - 10,0 ha. Antalet kor var 3 323 st och antalet får var 1 418 st. Enligt 1981 års lantbruksregister var 966 företagare och familjemedlemmar sysselsatta i lantbruket. Den lejda arbetskraften uppgick till 148 personer.

Inom kommunen har på underlagskartan "Jordbruksmark" angetts bygder, orter eller områden med brukningsvärd jordbruksmark. Redovisningen utgör icke en exakt angivelse av den brukningsvärda jordbruksmarkens omfattning grundad på fältstudier, utan redovisar den jordbruksmark som enligt topografiska kartan är möjlig att ange i använd kartskala. Områden med gul färgbeteckning anger att området åkerareal är av något större omfattning och att förutsättningar finns för bildandet av rationella heltidsföretag med enbart inriktning på jord- och skogsbruk. Områden med grön färgbeteckning anger att området åkerareal är av mindre omfattning och att förutsättningarna för bildande av rationella heltidsföretag är något begränsade.

De angivna orterna eller områdena är i de flesta fall utpräglade glesbygder med vikande serviceunderlag. En förbättring av serviceunderlaget genom fast bostättning i form av spridd bebyggelse utgör i många fall nytta och fördelar för jordbruket och dess utövare. I en utpräglad glesbygdskommun som Berg är det dessutom livsnödvändigt att byarna får ett tillskott av unga människor. Sådan etablering får ej hindras av alltför restriktiv syn på ny bebyggelse. En utveckling av glesbebyggelsen bedöms därför ur kommunal synvinkel som önskvärd, men det är angeläget att ny bebyggelse lokaliseras på lämpligt sätt så att konflikter med jordbruksintressena minimeras.

Riktlinjer för bebyggelse

Tillkommande bebyggelse får ej lokaliseras så att produktionsförutsättningarna för det lokala jordbruket eller övriga näringar försämrats på lång sikt.

Tillkommande bebyggelse bör ej heller bli placerad på sådant sätt att brukningsvärd jordbruksmark måste tas i anspråk för t ex utfartsväg eller medför andra brukningshinder som försämrar jordbruksmarkens arrondering och utnyttjande. Det är dessutom önskvärt att tomplatsen ej blir belägen i omedelbar anslutning till brukningsvärd jordbruksmark.

Bebyggelse lokaliseras under rimligt hänsynstagande till lukt- och/ eller bullerstörningar från jordbruket, varvid hänsyn skall tas till att sådana störningar kan komma att uppstå i framtiden.

Ovanstående utgör grundregler vid prövning av ny bebyggelse inom jordbruksbyarna. Inom de kulturhistoriskt utpekade områdena är principerna för bebyggelsens lokalisering i landskapet en viktig del i värdet. Ny bebyggelse inom dessa områden bör därför utföras och placeras så att en långsiktig förändring av bebyggelsemönstret undviks.

Både vid nybebyggelse för generationsväxlingar och vid annan kompletteringsbebyggelse finns ofta sociala kopplingar som bör vägas in vid lokaliseringen. Detta kan innebära, att det i vissa fall, är nödvändigt att ta åkermark i anspråk. Ofta finns dock mindre impediment, dålig åkermark; små skogsdungar o s v tillgängliga, varför produktionsförutsättningarna ej nämnvärt behöver förändras.

Då byggnadslov beviljas inom jordbruksby skall det i beslutet skrivas in att etableringen sker inom by där aktivt jordbruk bedrivs och där fastighetsägaren får räkna med att vissa störningar därvid kan uppstå. Vid försäljning av fastigheten skall säljaren vidarebefordra ovanstående förutsättningar till nye ägaren.

När ansökan om byggnadslov gäller bebyggelse för permanent-, fritids- eller industriändamål på åker, betesmark eller i anslutning därtill och byggnadsnämnden behöver ha ytterligare beslutsunderlag än riktlinjerna ovan, kommer ärendet att remitteras till lantbruksnämnden för yttrande innan beslut fattas. Byggnadsnämnden har dock att vid varje byggnadslovsprövning väga samtliga intressen mot varandra, varför ett avstyrkande från lantbruksnämnden ändå kan innebära att byggnadslov tillstyrks om andra allmänna intressen föreligger.

Ny bebyggelse inne i själva jordbruksbyarna, som ej sammanhänger med jordbruksdriften, måste ske från jordbrukets villkor. Den som bosätter sig i jordbruksby måste alltså acceptera att aktivt jordbruk bedrivs och att detta kan innebära vissa tillfälliga störningar. Kommunen har därför föreslagit följande särskilda riktlinje som skall iakttagas vid fastighetsbildning inom jordbruksområde:

För ny bebyggelse som placeras i anslutning till jordbruksmark skall vid fastighetsbildning anges att fastigheten är belägen inom område där aktivt jordbruk bedrivs och att fastighetsägaren får räkna med att vissa störningar därvid kan uppstå. Vid försäljning av fastigheten skall säljaren vidarebefordra ovanstående förutsättningar till nye ägaren. Ovanstående förs in i fastighetsregistret som upplysning. (Detta utgör en sorts belastning på fastigheten men lokaliseringen i sig har så många andra plusvärden att den som bosätter sig på landsbygden inom jordbruksbyar får acceptera viss störning som orsakas av jordbruksdriften.)

Ovanstående riktlinje sätter naturligtvis inte annan lagstiftning rörande miljöskyddsfrågor ur spel utan syftar endast till att vara en slags varudeklaration som knyts till fastigheten. De grundregler som tidigare redovisats vid prövning av ny bebyggelse inom jordbruksbyar skall förhindra uppenbart felaktiga lokaliseringar.

Kombinationssysselsättning, skyddsbestämmelser

Kommunen verkar aktivt för att främja ett näringsliv och en typ av sysselsättning som gagnar glesbygden. Detta innebär ofta mångsyssleri och nya typer av kombinationer. Uppförande av träkor, uthyrningsstugor och väffelbruk är exempel på kombinationer. För att dessa enheter skall bli bestående och varaktiga får de ej efter uppförandet kunna skiljas från "stamfastigheten" utan kommunal prövning. I många fall är det dock olämpligt att redan från början placera dessa så nära befintlig bebyggelse att de ej går att stycka av. En friare placering är ofta bättre ur bl a funktionell och kulturhistorisk synpunkt.

För att uppnå denna typ av bestående enhet skulle det behövas någon form av skyddsbestämmelse i fastighetsbildningslagen motsvarande de skyddsbestämmelser som finns för bestående jordbruksenheter. Detta problem har uppmärksammats vid samråd mellan lantmäteriverk, planverk och Bergs kommun samt framförts till glesbygddelegationen. Någon form av skyddsbestämmelse för kombinationsenheter borde kunna föras in i fastighetsbildningslagen då denna ses över i samband med att den nya plan- och bygglagen införes.

I avvaktan på att en sådan förändring görs i fastighetsbildningslagen har inom Bergs kommun diskuterats möjligheterna att indirekt uppnå en motsvarande styrning beträffande fastighetsbildningsfrågor, genom att tillämpa plan- och bygglagens regler om områdesbestämmelser. Genom att i en områdesbestämmelse precisera markanvändningen för varje enskild kombinationsenhet på sådant sätt, att en eventuell avstyckning skulle strida mot fastställd markanvändning kan en uppsplittning förhindras. Nuvarande fastighetsbildningslag innehåller regler som omöjliggör en avstyckning i strid mot fastställd markanvändning om inte byggnadsnämnden har lämnat särskilt medgivande. Nedan redovisas det förslag till områdesbestämmelse som diskuterats i kommunens översiktsplanarbete:

Områdesbestämmelse

De särskilt avgränsade områdena utgör en kombinationsenhet, som byggts upp för att ge hel eller del av utkomstmöjlighet för en familj. Markanvändningen skall vara uthyrningsstugor (endast exempel) sammanhängande med fastigheten

Tillämpning

Ovanstående områdesbestämmelse tillämpas då bestående kombinationsenheter avses byggas upp som ligger geografiskt så, att det finns risk för framtida uppsplittring av enheten genom avstyckning för annat ändamål. Beslut om områdesbestämmelsen tas före eller samtidigt som bygglov ges. Därvid tillämpas enkelt planförfarande (påteckning av handlingarna av berörda sakägare). För att få en smidig och snabb handläggning fördras att fullmäktige delegerar till byggnadsnämnden att fatta beslut om områdesbestämmelser för att säkerställa kombinationsenheten.

Riktlinjer för fastighetsbildning

Inom område som omfattas av områdesbestämmelser rörande kombinationsenheter får ej fastighetsbildning ske som strider mot angiven markanvändning.

Litteratur

Ahrén Hans 1983: Kärringöns framtid, utvecklingsmöjligheter och hinder
Arkitektur CTH, Byggeforskningsrådet, Göteborg

Bergs kommun 1980: Områdesplan för Ljungdalen. Svenstavik

Bergs kommun 1981: Områdesplan för Ljungdalens by. Svenstavik

Bergs kommun 1981: Utvecklingsprogram för Ljungdalenområdet. Svenstavik

Bohm Kerstin 1977: Participatorisk planering. Rapport 1977:3, Nordiska institutet för samhällsplanering

Bostadsdepartementet 1983: Förslag till ny plan- och bygglag, lagrådsremiss. Stockholm

Brox Ottar 1970: Centralbyråkrater och glesbygd. Prisma/Verdandi

Bräcke kommun 1982: Program för jordbruket. Bräcke

Bräcke kommun 1982: Skogsbruksprogram. Bräcke

Castensson Reinhold 1980: Välja för framtid. Lunds universitet, Lund

Dahlgren Lars, Mårtensson Bo 1983: Sårbarhet och självtillit, tankar om krisen och lokalsamhället. Nord REFO, Oslo

Ekengard Torgny 1981: Framtid på landsbygden. LTs förlag, Helsingborg

Enberg m fl 1982: Låt Rossön leva - examensarbete på högskolan i Östersund

Fjällborg Ann-Christine 1981: Tre byar i Sverige, LTs förlag, Stockholm

Fredbäck Kerstin m fl 1984: Bostadsbyggande på landsbygden. Byggeforskningen R63:1984, Stockholm

Georgsson Per-Erik m fl 1982: Om Häggenås intresseförening, examensarbete på högskolan i Östersund

Glesbygdsdelegationen 1982: Först tar vi vara på det vi har, exempel på lokala utvecklingsprojekt. Rapport september 1982, Stockholm

Hammarqvist Stefan 1980: Planeringsproblem i glesbygd, områden för kunskaps- och metodutveckling. Byggforskningsrådet 622:80, Stockholm

Högberg Olof 1980: Föreställningar och spelregler i kommunal planering. Stockholms universitet

Industridepartementet DS 1 1981:24 Politik för glesbygd

Jansson Hans Åke 1980: Ge landsbygden en chans i den kommunala planeringen. Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala

Krokoms kommun 1979: Områdesplan för Föllinge

Kumm Karl Ivar 1983: Hur skapa arbetstillfällena i glesbygd, erfarenheter från sju projekt. Rapport nr 19, Alnarp

Ludvigsson Arne 1983: Norbergsmodellen, lokal mobilisering. Rapport R49:83, Byggforskningsrådet, Stockholm

Länsstyrelsen i Jämtlands län 1983: Länsrapport 1983, Östersund

Länsstyrelsen i Jämtlands län 1984: Länsrapport 1984, Östersund

Miller Tom m fl 1982: Lokalt inflytande i boende och planering. Rapport T20:1982, Byggforskningsrådet, Stockholm

Nilsson Ingvar, Wadenskog Anders 1983: Krisen, glesbygden och framtiden, fallet Jämtland. Länsstyrelsen i Jämtland och Byggforskningsrådet

Palm Sixten 1978: Program till turistisk utveckling av Björnänge, Björnen Fritidsland

Persson Lars Olov, Nyström Astrid 1983: Glesbygdsforskning, en översikt av forskning och forskningsbehov. Rapport R70:1983, Byggforskningsrådet, Stockholm

Plan 1983: Föreningen för samhällsplanering, 3-4, Stockholm

Rodling Gretel 1982: Fler jobb i skogsbygden. Sekretariatet för framtidsstudier

Sollbe Barbro 1984: Det finns ingen dunderhonung. Meddelande M 84:3, Statens institut för byggnadsforskning, Gävle

Strömsunds kommun 1982: Områdesplan för Gäddede

Strömsunds kommun 1982: Områdesplan för Jorm och Stora Blåsjön

Sveriges lantbruksuniversitet 1983: Hur kan landsbygdens resurser utnyttjas bättre. Forskarkonferens i Föllinge juni 1983, Stencil 17, Alnarp

Södrin Adéle 1982: Utvecklingsprojekt i glesbygden, en arbetsrapport. Högskolan i Östersund, Östersund

Toresson Bo, Larsson Thure 1981: Skogen i Bräcke

Trostemo Per m fl 1980: Arbete och framtid i Föllinge kommunedel

Wikforss Örjan 1984: Samråd i praktiken, om medborgarinflytande i fysisk planering. Rapport T15:1984, Byggforskningsrådet, Stockholm

Wikforss Örjan, Fridell Kerstin 1980: Medborgarinflytande i kommunal planering, rapport från ett seminarium. Byggforskningsrådet T32:80, Stockholm

Åre kommun 1979: Områdesplan för Åre-Duved-Björnänge

Östersunds kommun 1978: Områdesplan för Häggenås

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 820679-8
från Statens råd för byggnadsforskning till K-Konsult,
Frösön.**

R61: 1985

ISBN 91-540-4396-4

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6705061

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 45 kr exkl moms